

LATVIJAS UNIVERSITĀTE
SOCIĀLO ZINĀTŅU FAKULTĀTE
POLITIKAS ZINĀTNES NODAĻA

**JAUNIEŠU LĪDZDALĪBA LĒMUMU PIENĒMŠANĀ – SKOLĒNU
PAŠPĀRVALDES**

BAKALAURA DARBS

Autors: **Katrīna Ruzaiķe**

Studenta apliecības Nr.: kr18045

Darba vadītāja: pasniedzēja Laura Antaina

RĪGA 2021

ANOTĀCIJA

Bakalaura darba tēma ir “Jauniešu līdzdalība lēmumu pieņemšanā – skolēnu pašpārvaldes”, darba mērķis – novērtēt skolēnu pašpārvaldes kā instrumentu līdzdalības lēmumu pieņemšanā veicināšanai, izpētes jautājums – kā skolēnu pašpārvaldes izglītības iestādēs veicina jauniešu līdzdalību lēmumu pieņemšanā? Attiecīgi, darbā tiek izvirzīta hipotēze: skolēnu pašpārvaldes izglītības iestādēs atveido demokrātiska organisma modeli un sekmē jauniešu līdzdalību lēmumu pieņemšanā.

Bakalaura darba 1. nodaļā tiek aplūkoti dažādi veidi, kā un pēc kādiem kritērijiem mērīt sabiedrības līdzdalību, par darba teorētisko ietvaru izvēlot autora Gerija Stokera (*Gerry Stoker*) “CLEAR” modeli. Bakalaura darba secīgās nodaļas tiek veltītas jaunatnes politikas plānošanas dokumentu un normatīvo aktu apskatei, veidojot līdzdalības normatīvo bāzi, kā arī jauniešu līdzdalības un skolēnu pašpārvalžu tēmu izpētes pakāpei.

Darba “Jauniešu līdzdalība lēmumu pieņemšanā – skolēnu pašpārvaldes” empīrisko daļu veido skolēnu pašpārvalžu locekļu Latvijas valsts ģimnāzijās aptauja, saņemot atbildes uz aptaujā izstrādātajiem jautājumiem no 107 respondentiem. Ar izvēlētās teorijas palīdzību, respondentu atbildes tiek analizētas pēc G. Stokera “CLEAR” modeļa kritērijiem.

Bakalaura darbā secināts, ka skolēnu pašpārvaldes institūcija izglītības iestādēs sekmē jauniešu līdzdalību. Pašpārvalžu darbības modelim ir līdzība ar Latvijas Republikas Ministru kabineta darbību to locekļu amatu un lomų sadalījumā, kā arī imitējot vēlēšanu procesu. Tomēr par galveno skolēnu pašpārvalžu darbības trūkumu atzīstama to darba nesaskaņotība un vienota parauga neesamība. Skolēnu pašpārvalžu obligāta veidošana Latvijā un to darbība nav normatīvajos aktos atrunāta.

Atslēgas vārdi: jaunatnes politika, līdzdalība, skolēnu pašpārvaldes, demokrātija.

ABSTRACT

The theme of bachelor thesis is “Participation of young people in decision-making – students self-governance in schools”, the aim of the work is to assess students self-governments as an instrument for promoting participation in decision-making process. The issue of research is – how do students self-governance in schools contribute to the participation of young people in decision-making? The hypothesis of the bachelor thesis: student self-governments represent a democratic organism and contribute to the participation of young people in decision-making.

The first chapter of bachelor thesis looks at different ways how to measure public participation by selecting the “CLEAR” model of author Gerry Stoker as the theoretical frame of the work. The following sections of the work are devoted to the analysis of youth policy planning documents and regulatory enactments, creating a regulatory base for participation, as well as to the level of research on topics of youth participation and self-governments.

The empirical part of the work “Participation of young people in decision-making – students self-governance in schools” consists of a survey of members of school self-governments in Latvian state gymnasiums, receiving answers to the questions in the survey from 107 respondents. By using the chosen theory, the responses of respondents are analysed according to the criteria of the “CLEAR” model of G. Stoker.

The work concludes that the institution of the self-governments promotes the participation of young people in educational institutions. Work model of the self-governments can be similar to the activities of the Cabinet of Ministers of the Republic of Latvia in the division of the positions and roles of their members, as well as by simulating the electoral process. However, mandatory formation of school self-governments in Latvia and their activities are not specified in regulatory enactments.

Keywords: youth policy, participation, students self-government, democracy.

SATURA RĀDĪTĀJS

Ievads.....	5
1. Līdzdalība lēmumpieņemšanā	9
2. Līdzdalība normatīvajos aktos un politikas plānošanas dokumentos	14
2.1. Jauniešu līdzdalība politikas plānošanā	16
2.2. Pašpārvalžu normatīvais regulējums.....	20
3. Metodoloģija un tēmas izpētes pakāpe	23
3.1. Pētījuma veikšanas metodoloģija.....	23
3.2. Līdzšinējā skolēnu pašpārvalžu izpēte.....	25
4. Skolēnu pašpārvalžu aptauja	28
4.1. Aptaujas rezultātu aprakstošā analīze	28
4.1.1. “ <i>Can do</i> ” – Individīdi to var darīt jeb indivīdiem ir zināšanas un resursi līdzdalībai	28
4.1.2. “ <i>Like to</i> ” – Individīdiem patīk līdzdarboties jeb indivīdi izjūt piesaisti kādam jautājumam vai grupai.....	32
4.1.3. “ <i>[are] Enabled to</i> ” – Individīdiem ir iespējas līdzdarboties.....	35
4.1.4. “ <i>[are] Asked to</i> ” – Individīdi ir aicināti līdzdarboties jeb dažādu līmeņu pārvaldes iestādes un nevalstiskās kustības indivīdus līdzdarbībā iesaista	39
4.1.5. “ <i>[are] Responded to</i> ” – Individīdi tiek sadzirdēti jeb redz līdzdalības, sniegto priekšlikumu rezultātus	41
4.2. Skolēnu pašpārvalžu aptaujas eksperimentālā rezultātu analīze, salīdzinoši ar Ministru kabineta darbu.....	43
4.2.1. “ <i>Can do</i> ” – Individīdi to var darīt jeb indivīdiem ir zināšanas un resursi līdzdalībai	43
4.2.2. “ <i>Like to</i> ” – Individīdiem patīk līdzdarboties jeb indivīdi izjūt piesaisti kādam jautājumam vai grupai.....	45
4.2.3. “ <i>[are] Enabled to</i> ” – Individīdiem ir iespējas līdzdarboties	46
4.2.4. “ <i>[are] Asked to</i> ” – Individīdi ir aicināti līdzdarboties jeb dažādu līmeņu pārvaldes iestādes un nevalstiskās kustības indivīdus līdzdarbībā iesaista	47
4.2.5. “ <i>[are] Responded to</i> ” – Individīdi tiek sadzirdēti jeb redz līdzdalības, sniegto priekšlikumu rezultātus	48
5. Kopsavilkums un secinājumi.....	50
Izmantotie informācijas avoti	54
Pielikumi.....	59
1. pielikums. Skolēnu pašpārvalžu aptauja Latvijas valsts ģimnāzijās	59
2. pielikums. Skolēnu pašpārvalžu aptaujas Latvijas valsts ģimnāzijās analīzes forma pēc Gerija Stokera “CLEAR” modeļa efektīvas līdzdalības kritērijiem.....	62

IEVADS

2020. gada vasarā, turpinoties līdz 2021. gada decembrim, par Eiropas Savienības (turpmāk arī ES) Padomes trio kļuva Vācijas Federatīvā Republika, Portugāles Republika un Slovēnijas Republika. Viens no valstu trio izvirzītiem mērķiem ir jauniešu līdzdalības veicināšana¹, kas veicama Eiropas Jaunatnes dialoga VIII cikla, kura tematika – “Eiropa jauniešiem – jaunieši Eiropai: telpa demokrātijai un līdzdalībai”² ietvaros, attiecinot to uz ES Jaunatnes stratēģijas 2019.–2027. gadam (turpmāk arī ES Jaunatnes stratēģija) devīto mērķi “Telpa un līdzdalība visiem”.³ Jauniešu līdzdalību galvenokārt saprot kā iesaistīšanos visa veida sabiedriskajās aktivitātēs, tai skaitā gan politisko līdzdalību, gan iesaisti izglītības, sporta un citās iniciatīvās.⁴

ES Jaunatnes stratēģijā tiek atzīts, ka jauniešiem sabiedrībā ir īpaša loma un ka jaunieši nereti saskaras ar sociālekonomisko un demokrātisko atstumtību, tām esot cieši saistītām.⁵ Svarīgi minēt, ka bakalaura darba ietvaros par jauniešiem tiek uzskatītas personas vecumā no 13 līdz 25 gadiem, attiecīgi Jaunatnes likuma 1. pantā minētajai definīcijai.⁶ Pieņemot to, ka jauniešu dzīves posms ir uzskatāms par pāreju no bērna uz pieaugušā dzīves posmu, jauniešu dzīves posmā apgūtās prasmes un ieradumi kļūst par pamatu sabiedrības procesu izpratnei. Līdz ar to jauniešu līdzdalības un pārstāvniecības nodrošināšana dažādu līmeņu apvienībās un institūcijās ir iedīgļis sabiedriskajai, tostarp politiskajai, līdzdalībai nākotnē. Tā, komplimentāri, Ēriks Plutzeris (*Erik Plutzer*) raksta, ka “lielākais politiskās iesaistes faktors ir pagātnes iesaistīšanās politiskos procesos, un lielākais politiskās neiesaistes rādītājs ir neiesaiste politiskos procesos pagātnē”.⁷ Arī “Jaunatnes politikas pamatnostādņu 2021.–2027. gadam” projektā kā viens no mērķiem minēts jauniešu līdzdalības stiprināšana, kam veltīts

¹ Council of the European Union. (2020). Taking forward the Strategic Agenda 18-month Programme of the Council (1 July 2020 - 31 December 2021). Retrieved from: <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-8086-2020-REV-1/en/pdf> [skatīts 16.04.2021.]

² Izglītības un zinātnes ministrija. Eiropas Jaunatnes dialogs. Izgūts no: <http://jaunatneslietas.lv/content/eiropas-jaunatnes-dialogs> [skatīts 16.04.2021.]

³ Eiropas Savienības Oficiālais Vēstnesis. (2018). Eiropas Savienības Padomes un Padomē sanākušo dalībvalstu valdību pārstāvju rezolūcija par regulējumu Eiropas sadarbībai jaunatnes jomā: Eiropas Savienības Jaunatnes stratēģija 2019.–2027. gadam. Tiešsaistē: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LV/TXT/?uri=CELEX%3A42018Y1218%2801%29> [skatīts 16.04.2021.]

⁴ Latvijas Jaunatnes padome. (2015). Jauniešu politiskā līdzdalība Latvijā: Situācijas raksturojums un līdzdalības faktoru (determinantu) analīze. Noslēguma ziņojums. Tiešsaistē: https://ljp.lv/sites/default/files/news/documents/LJP_Jaunie%C5%A1u%20politisk%C4%81%20l%C4%ABdzda%C4%ABba_ExcoloLatvia_2014-2015.pdf

⁵ Turpat.

⁶ Latvijas Vēstnesis. (2008). Jaunatnes likums. Tiešsaistē: <https://likumi.lv/ta/id/175920>

⁷ Plutzer, E. (2002). Becoming a Habitual Voter: Inertia, Resources, and Growth in Young Adulthood. *The American Political Science Review*, 96(1), 41-56.

trešais rīcības virziens “Plašākas un aktīvākas jauniešu līdzdalības veicināšana”, kur viens no uzdevumiem – stiprināt izglītojamo pašpārvaldes.⁸

Sabiedrības līdzdalība lēmumu pieņemšanā ir demokrātiskas valsts iekārtas garants. 2014. gada “Demokrātijas auditā” ietvertas tēzes par to, ka demokrātijai fundamentāli ir sāncensības un līdzdalības principi, līdzās tam, ka šobrīd sabiedrības dalībai vēlēšanās vērojams kritums.⁹ Arī 2014. un 2018. gada primārajās – parlamenta – vēlēšanās Latvijas Republikā (turpmāk arī Latvijā) nav vērojams līdzdalības pieaugums. 2011. gadā savu balsi Saeimas vēlēšanās atdeva 59,45 % balsstiesīgo, 2014. gadā – 58,85 %, bet 2018. gada vēlēšanās dalību sniedza 54,60 % balsstiesīgo Latvijas pilsoņu.¹⁰

Ņemot vērā minēto, ir nozīmīgi veicināt jauniešu līdzdalību lēmumu pieņemšanā. Valsts izglītības satura centrs (turpmāk arī VISC) definē, ka “skolēnu pašpārvalde ir demokrātiska un brīvprātīga skolēnu/ audzēkņu vēlētā institūcija ar mērķi pilnveidot izglītības iestādes mācību un sabiedrisko dzīvi, balstoties uz audzēkņu, pedagogu un administrācijas vajadzībām un saskaņojot tās, [...] [*un tās*] mērķis ir attiecināms uz visām darbības jomām”.¹¹ Skolēnu pašpārvalde (turpmāk darbā arī pašpārvalde) ir viens no pirmajiem demokrātisku, vēlētu pārvaldes iekārtu atspoguļojošiem veidojumiem.

Lai gan pašpārvaldes jēdziens ir minēts Vispārējās izglītības likuma 9. pantā¹², šobrīd izglītības iestāžu pašpārvalžu obligāta veidošana nav noteikta. Pašpārvaldes esamības un darbības kvalitātes kritērijs ir iekļauts Izglītības kvalitātes valsts dienesta (turpmāk arī IKVD) Izglītības iestāžu, eksaminācijas centru darbības un izglītības programmu īstenošanas kvalitātes vērtēšanas metodikas vispārējās izglītības un profesionālās izglītības kvalitātes vērtējuma līmeņu aprakstos, norādot uz skolēnu pašpārvaldi kā nepieciešamību izglītojamo personības veidošanā.¹³ Tāpēc, lai pētītu skolēnu pašpārvaldes izglītības ieguves iestāžu augstākajā gaidāmās¹⁴ kvalitātes līmenī, darbā par **norobežojumu** kalpo to skolēnu pašpārvalžu apskate, kas izveidotas Latvijas valsts ģimnāzijās.

⁸ Izglītības un zinātnes ministrija. (2021). Jaunatnes politikas pamatnostādnes 2021.-2027. gadam. Projekts. Tiešsaistē: <https://www.izm.gov.lv/lv/jaunatnes-politikas-pamatnostadnes-2021-2027-gadam>

⁹ Rozenvalds, J. & Rozenvalde, I. (2014). Cik demokrātiska ir Latvija: Demokrātijas audits 2005-2014 / zinātniskais redaktors Juris Rozenvalds; literārā redaktore Inta Rozenvalde. Rīga: LU Sociālo un politisko pētījumu institūts. Tiešsaistē: https://www.szf.lu.lv/fileadmin/user_upload/szf_faili/Petnieciba/Demokratijas_audits_2014_kopaa.pdf, 6., 17. lpp.

¹⁰ Centrālā vēlēšanu komisija. Saeimas vēlēšanas. Izgūts no: <https://www.cvk.lv/lv/velesanas/saeimas-velesanas> [skatīts 16.04.2021.]

¹¹ VISC. (2021). Atbalsts pašpārvaldēm. Izgūts no: <https://www.visc.gov.lv/lv/atbalsts-pasparvaldem> [skatīts 16.04.2021.]

¹² Latvijas Vēstnesis. (1999). Vispārējās izglītības likums. Tiešsaistē: <https://likumi.lv/ta/id/20243>

¹³ Izglītības kvalitātes valsts dienests. (2021). Akreditācija. Izgūts no: <https://ikvd.gov.lv/normativie-akti-un-attistibas-planosanas-dokumenti/akreditacija/>

¹⁴ 2020. gada 11. augusta Ministru kabineta noteikumi Nr. 518 “Kārtība, kādā tiek piešķirts un anulēts valsts ģimnāzijas statuss” nosaka, ka, lai izglītības iestādei piešķirtu valsts ģimnāzijas statusu, izglītības iestādes 12.

Pētījums, kas veikts šī bakalaura darba ietvaros, ir starpdisciplinārs, pētot sabiedrības līdzdalību no socioloģiskās prizmas, tomēr veidojot vienotu pētījuma metodoloģijas formu ar Latvijas reālpolitiku, precīzāk, Latvijas valsts izpildvaras darbības modeli. Vienotā forma, kas kalpo par darba metodoloģisko instrumentāriju, skaidro darba novitāti un jautājuma izpēti pakāpi. Līdzšinēji pētījumi, kas veikti par skolēnu pašpārvaldēm, apskatījuši pašpārvalžu darbu no socioloģiskā vai pedagoģiskā skatupunkta.

Bakalaura darba “Jauniešu līdzdalība lēmumu pieņemšanā – skolēnu pašpārvaldes” **mērķis** ir novērtēt skolēnu pašpārvaldes kā instrumentu līdzdalības lēmumu pieņemšanā veicināšanai, izmantojot darba teorētiskajā daļā apskatītos faktorus, kas ietekmē sabiedrības līdzdalību. Lai skolēnu pašpārvalžu novērtējumam piešķirtu reālijas dimensiju un veidotu novitāti, skolēnu pašpārvalžu darbība pielīdzināma Latvijas Republikas Ministru kabineta (turpmāk arī MK) darbības modelim. Skolēnu pašpārvalžu kā vienota organisma pielīdzināšana MK darbam izvēlēta tāpēc, ka pašpārvaldes, līdzīgi kā izpildvara, nodrošina izglītības iestādēs pieņemto lēmumu īstenošanu, tāpat kā iedzīvina izglītības iestādē normatīvajos aktos un jaunatnes politikas plānošanas dokumentos noteiktās normas. Otrkārt, pašpārvaldes tiek pielīdzinātas MK, lai aizgūtu tiesību normu principus. Lai realizētu noteikto mērķi, darba ietvaros veicami šādi galvenie **uzdevumi**:

1. Apskatīt literatūru, pētījumus un citus informācijas avotus par sabiedrības līdzdalību;
2. Izvēlēt jauniešu mērķauditorijas analīzei piemērotu darba teorētisko bāzi;
3. Izstrādāt atbilstošu pētījuma metodoloģiju;
4. Izstrādāt skolēnu pašpārvalžu Latvijas valsts ģimnāzijās aptauju;
5. Ievākt un apkopot aptaujas datus;
6. Veikt secinājumus un virzīt ieteikumus jauniešu līdzdalības veicināšanai izglītības iestādēs.

Darba “Jauniešu līdzdalība lēmumu pieņemšanā – skolēnu pašpārvaldes” **priekšmets** ir skolēnu pašpārvaldes Latvijas valsts ģimnāzijās. Darba **objekts** ir skolēnu pašpārvaldes vispārējās izglītības ieguves iestādēs Latvijā.

Darba **izpēti jautājums**: Kā skolēnu pašpārvaldes izglītības iestādēs veicina jauniešu līdzdalību lēmumu pieņemšanā?

Darba **hipotēze**: Skolēnu pašpārvaldes izglītības iestādēs atveido demokrātiska organisma modeli un sekmē jauniešu līdzdalību lēmumu pieņemšanā.

klases izglītojamo kārtoto obligāto centralizēto eksāmenu rezultātu indeksam jābūt ne mazākam par 65 %, izglītības iestādei jāīsteno noteikts skaits padziļināto kursu komplektu, padziļināto kursu un specializēto kursu, tās pedagogiem jāapgūst pilnveides programmas un jāuzstājas dažāda mēroga semināros, kā arī izglītības iestādē jāīsteno sistēmisku darbu izglītojamo spēju un talantu attīstīšanai.

Bakalaura darba teorētisko bāzi veido autoru Sidnija Verbas (*Sidney Verba*), Kaja Šlocmana (*Kay Lehman Schlozman*) un Henrija Breidija (*Henry E. Brady*) Pilsoniskās brīvprātības modelis, identificējot indivīdu sabiedrisko līdzdalību ietekmējošos subjektīvos faktorus un pētnieka Gerija Stokera (*Gerry Stoker*) "CLEAR" modelis, kas darbā izmantots par pamatu un darba metodoloģiskās analīzes formas sastāvdaļu. Darba empīriskajā daļā tiek izveidota pašpārvalžu locekļu Latvijas valsts ģimnāzijās elektroniskā aptauja, veikta iegūto datu aprakstīšana, interpretēšana un skolēnu pašpārvaldes tiek salīdzinātas ar Latvijas izpildvaru (skat. nodaļu "Metodoloģija un tēmas izpētes pakāpe").

Darba veikšanai izmantotas: sintēzes pētniecības metode, vienojot katras atsevišķās Latvijas valsts ģimnāzijas skolēnu pašpārvaldi ar citām, veidojot vienu veselumu un skatot skolēnu pašpārvaldes kā vienotu organismu; aprakstošā metode, analizējot darba empīriskajā daļā izstrādāto skolēnu pašpārvalžu locekļu aptauju. Taču pašas aptaujas izstrādē pielietota gan kvalitatīvā, gan kvantitatīvā pētniecības metode, ļaujot respondentiem sniegt brīvi vēlamu atbildi.

Darbs sastāv no 5 nodaļām, 6 otrā līmeņa apakšnodaļām, 10 trešā līmeņa apakšnodaļām, 1 tabulas, 13 attēliem un 2 pielikumiem.

1. LĪDZDALĪBA LĒMUMPIEŅEMŠANĀ

Sabiedrības līdzdalība lēmumu pieņemšanā nav pašsaprotama un ir divu pušu atkarīga. Proti, sabiedrības vēlme piedalīties lēmumu pieņemšanas procesos nav un nevar būt iespējama, ja dažādu līmeņu lēmumpieņēmēji nav savā darbībā atrunājuši mehānismus, kas iespējo indivīdu vai grupu viedokļu izteikšanu. Un *vice versa* – sabiedrības līdzdalība lēmumu pieņemšanā nav obligāta. Tas nozīmē, pat tad, ja lēmumpieņemšanas organisms dod iespēju sabiedrībai paust savu viedokli, ar to līdzdalība garantēta netiek, jo tā ir indivīda subjektīvo vēlmju līdzdarboties vadīta. Nodaļā “*Līdzdalība lēmumpieņemšanā*” tiks aplūkoti politiskās domas kritēriji, kas ietekmē sabiedrības locekļu vēlmi biedroties un tapt ieinteresētiem politikas veidošanā, tomēr nākamajā nodaļā “*Līdzdalība normatīvajos aktos un politikas plānošanas dokumentos*” tiks aplūkota normatīvā regulējuma bāze, kas paredz sabiedrības līdzdalības tiesības un instrumentus.

Sabiedrība un iedzīvotāji veido demokrātiskas valsts pārvaldes iekārtas domu, demokrātiju asociējot ar tādām īpašībām kā cilvēktiesības un cilvēkbrīvības, demokrātiskā pārstāvniecība, vienlīdzība un vairākuma iegribas likums, vairākuma likumam neesot beznosacījumu.¹⁵ Lai gan vairākuma likums demokrātiska organisma kontekstā parasti attiecināms uz sabiedrības un minoritārās pārvaldības attiecībām, skaidrojot tautas gribu, kā arī apzīmē tādu lēmumu piekrišanu, ar kuru samierināma lielākā daļa sabiedrības, minoritāro sabiedrības grupu tiesību aizstāvības jautājumos vairākuma princips nav piemērojams. Pirmoreiz demokrātijas, līdz ar to sabiedrības iesaistes politikas veidošanā, jēdziens parādījās Atēnās ap 5. gadsimtu pirms mūsu ēras, nereti demokrātiju dēvējot par “nabagu valdību”. Tomēr par pilnīgu dēmosa jeb pilsoņu valdību runāt nevarēja, kaut pirmie demokrātiskas valsts pārvaldes iekārtas iesakņojumi tika veidoti. Atēnu demokrātijā visas sabiedrības vienlīdzīguma princips iedibināts netika, liedzot politisko tiesību realizāciju sievietēm, vergiem un ieceļotājiem.¹⁶

“Bez sabiedrības, kas savstarpēji līdzdarbojas, pilsoņi ir ieskauti starp lielām birokrātiskām valdībām, vairs neuzticas privātajam tirgum un nevar savos lēmumos balstīties uz morālām un cilvēciskām vērtībām”.¹⁷ Lai iedibinātu sabiedrības līdzdalību procesā pietiekamā līmenī, ar to postulējot procesu demokrātisko dabu, iedalāmas četras līdzdalības

¹⁵ Nieuwelink, H., Dekker, P., Geijsel, F., & Ten Dam, G.. (2016). Democracy always comes first: Adolescents' views on decision-making in everyday life and political democracy. *Journal of Youth Studies*, 19(7), 990-1006.

¹⁶ Rozenvalds, Rozenvalde, Auers, Brande Kehre, Čigāne, Feldhūne, ... Stratēģiskās analīzes komisija. (2005). *Cik demokrātiska ir Latvija: Demokrātijas audits / zinātniskais redaktors Juris Rozenvalds; literārā redaktore Inta Rozenvalde; LU Sociālo un politisko pētījumu institūts, Stratēģiskās analīzes komisija*, 10.lpp.

¹⁷ Fred Powell. (2001). *Victorian Origins, Active Citizenship and Voluntarism*. In *The Politics of Social Work* (p. 25). London: SAGE Publications, p.115

dimensijas jeb mērāmlielumi, tie ir – mērogs, laiks, intensitāte un ietekme.¹⁸ Mērogs norāda uz lēmumpieņemšanā jeb sabiedrības līdzdalības procesā iesaistīto cilvēkmasu, atvērtību paust viedokli plašai sabiedrībai vai noteiktai cilvēku grupai. Laiks attiecināms uz brīdi, kurā lēmuma sabiedriskā apspriede tiek iespējota. Latvijā, par piemēru, 2009. gada 25. augustā tika pieņemti Ministru kabineta noteikumi Nr. 970 “Sabiedrības līdzdalības kārtība attīstības plānošanas procesā”, nosakot, ka sabiedrības līdzdalība iespējama attīstības plānošanas procesa ierosināšanas, izstrādes, lēmumpieņemšanas, ieviešanas, uzraudzības un novērtēšanas, kā arī aktualizācijas posmos,¹⁹ sedzot pilnu rīcībpolitikas ciklu.²⁰ Līdzdalības intensitāte ir subjektīvs mērījums, kura zemais līmenis neviennozīmīgi raksturo sabiedrisko līdzdalību. Autori Tomass Dīcs (*Thomas Dietzs*) un Pauls Šterns (*Paul C. Stern*) līdzdalības intensitātes mērāmlielumu attiecina laika daudzumam un rūpēm (no angļu valodas – “*effort*”), kādas sabiedrība patērējusi iesaistei, un rūpēm, kādas atbildīgās personas pielikušas, lai nodrošinātu sabiedrības līdzdalību.²¹ Tomēr sabiedrības līdzdalību ietekmējoši ir individuālie līdzdalības faktori. Ietekmes mērāmlielums attiecināms uz rezultātiem, kādus sabiedrības līdzdalība sasniedz rīcībpolitikas cikla dažādos posmos.

Lai apkopotu individuālos līdzdalības faktoros, izmantojama Latvijas Universitātes sabiedrības vadības doktores Lilitas Seimuškānes politiskās līdzdalības individuālā līmeņa faktoru matrica, kas veidota, doktorei apkopojot konceptuāli tabulā autoru Sidnija Verbas (*Sidney Verba*), Kaja Šlozmana (*Kay Lehman Schlozman*), Henrija Breidija (*Henry E. Brady*) Pilsoniskās brīvprātības modeli (no angļu valodas – *Civic Voluntarism Model*), kas nosaka faktoros, kas varētu ietekmēt indivīdu līdzdalību (*skat. 1.1. tabulu*).

¹⁸ Dietz, T., Stern, P. C. & National Research Council. (2008). *Public Participation in Environmental Assessment and Decision Making*. National Academies Press, p.76

¹⁹ Latvijas Vēstnesis. (2009). Ministru kabineta 2009. gada 25. augusta noteikumi Nr. 970 “Sabiedrības līdzdalības kārtība attīstības plānošanas procesā”. Tiešsaistē: <https://likumi.lv/ta/id/197033>

²⁰ Rīcībpolitikas cikls attiecināms uz Dīpaka Guptas (*Dipak K. Gupta*) rīcībpolitikas ciklu. Gupta, D. (2011). *Analyzing public policy: Concepts, tools, and techniques*. (2nd ed.). Washington, D.C.: CQ Press, pp.76-91

²¹ Dietz, T., Stern, P. C. & National Research Council. (2008). *Public Participation in Environmental Assessment and Decision Making*, p.76

Pilsoniskās brīvprātības modelis²²

<i>Atbildes formulējums</i>	<i>Skaidrojums</i>	<i>Faktori</i>
<i>Viņi nevar</i>	<i>Raksturo indivīdu resursu – laika, naudas un pilsonisko prasmju – nepietiekamību, lai piedalītos sabiedriskās aktivitātēs</i>	<i>Individuālie resursi, ko veido sociāli ekonomiskā statusa (SES) pazīmes</i>
<i>Viņi nevēlas</i>	<i>Raksturoniecīgo interesi par politiku un sabiedrībai aktuālajiem jautājumiem. Līdzdalībai ir maza nozīme vai tās nav vispār</i>	<i>Politiskās intereses un līdzdalības motivācijas faktori</i>
<i>Neviens nav palūdzis</i>	<i>Norāda uz indivīda izolētību no rekrutēšanas tīkliem, ar kuru palīdzību mobilizē politikai</i>	<i>Mobilizācijas jeb integrācijas kanāli – līdzdalība sabiedriskās u.c. tīklveida organizācijās</i>

Iepriekš tika minēti četri autoru T. Dīcsa un P. Šterna sabiedrisko līdzdalību raksturojošie lielumi, kas sniedz iespaidu par jēgpilnas jeb vispusīgas līdzdalības noteikšanu un mērīšanu. Pilsoniskās brīvprātības modeļa četras dimensijas, savukārt, skaidro indivīdu līdzdalību ietekmējošās komponentes, tās ir – resursi, psiholoģiskā iesaiste politikā, draugu un biedru ietekme jeb starppersonu tīkli un problēmpiesaiste (no angļu valodas – “*issue engagements*”) noteiktiem politiskiem jautājumiem.

Pilsoniskās brīvprātības modeļa pirmo, resursu, dimensiju apraksta finanšu līdzekļu, laika resursu, komunikācijas un organizatorisko prasmju un spēju klātesamība, kas reducējama t.s. SES jeb sociāli ekonomiskā statusa modelī (no angļu valodas – “*socioeconomic model*”). Izpildoties augstākiem SES modeļa rādītājiem – izglītība, ienākumi, nodarbošanās, vecums, dzimums un ģimenes stāvoklis – politiskā līdzdalība sagaidāma augstāka, respektīvi, lielākiem ienākumiem un labai izglītībai vajadzētu radīt pozitīvus priekšnoteikumus indivīdu dalībai politikā.²³ Jauniešu sociāli ekonomisko statusu līdz pilngadības sasniegšanai vai vidējās izglītības beigšanai visbiežāk nosaka jaunieša ģimenes, vecāku sociāli ekonomiskais statuss, jauniešiem atrodas ģimenes gādībā, līdz ar to jauniešu līdzdalības vērtēšana pēc SES pazīmēm nav pamatota.

Otrā Pilsoniskās brīvprātības modeļa dimensija ir psiholoģiskā iesaiste politikā un uzskati, kas veicina indivīdu politisko līdzdalību. Šādi lielumi var būt subjekta vispārīga

²² Seimuškāne, L., Vilka, I., & Latvijas Universitāte. Ekonomikas un vadības fakultāte. Publiskās pārvaldes, demogrāfijas un sociālekonomiskās statistikas katedra. (2015). Iedzīvotāju līdzdalība lēmumu pieņemšanas procesā pašvaldībās Latvijā un to ietekmējošo faktoru izvērtējums promocijas darbs doktora grāda iegūšanai vadībinātnes nozarē, apakšnozare: Sabiedrības vadība. Rīga: Latvijas Universitāte, 55. lpp.

²³ Bernhagen, P., & Marsh, M.. (2007). Voting and Protesting: Explaining Citizen Participation in Old and New European Democracies. *Democratization*, 14(1), 44-72, p.54

interese par politiku, politiskā efektivitāte jeb ticība, ka sabiedrības spējās ir ietekmēt politiskus lēmumus, ticība sabiedrības pārstāvjiem un sociālais kapitāls kopumā.²⁴ 2019. gadā veiktajā pētījumā “Jauniešu labbūtība Baltijas valstīs” novērojams, ka Baltijas valstīs jauniešu interese par politiskiem procesiem ir zema. Salīdzinot trīs Baltijas valstu rādītājus, jaunieši Latvijā vismazāk izmanto līdzdarbošanās iespējas – darboties skolēnu pašpārvaldē, nevalstiskajā organizācijā, jauniešu centrā un citur.²⁵ Tātad pastāv iespēja, ka, skatot Latvijas jauniešu subjektīvo interesi par politiku, rezultāts ir pirmszināms. Latvijas Jaunatnes padomes veiktajā pētījumā 2015. gadā “Jauniešu politiskā līdzdalība Latvijā: situācijas raksturojums un līdzdalības faktoru (determinantu) analīze” atzīts, ka mūsdienu demokrātiju izaicinājums ir “neaktīvo jauniešu” iekļaušana sabiedriskās aktivitātēs. Neaktīvo jauniešu definīcija jaunatnes politikas jomā ir neskaidra un drīzāk vēstoša, nevis aprakstoša, tomēr tiek uzskatīts, ka neaktīvos jauniešus raksturo dažādu veidu pasivitāte, neieinteresētība un motivācijas trūkums. Secinot, jauniešu līdzdalības iniciēšanas izpausme ir otrādēja – jauniešiem nepieciešams aicinājums līdzdarboties; jaunieši paši līdzdarboties ieinteresēti ir maz.

Trešā Pilsoniskās brīvprātības modeļa dimensija ir starppersonu tīkli. Starppersonu tīkli ierasti atbilst indivīdu informācijas ieguves tīkliem, kas, savukārt, darbojas pēc grupu domāšanas principiem. Šādi tīkli var būt darbvietas, nevalstiskās organizācijas, neformālas paziņu un draugu grupas.²⁶ Jauniešu, sevišķi izglītības iestāžu izglītojamo vidū, starppersonu tīkli ir vienveidīgi un raksturo viendabīgus attiecību un informācijas tīklus

Ceturrtā, noslēdzošā brīvprātības dimensija – problēmpiesaiste, paredzot, ka indivīdi būs motivēti iesaistīties politiskos procesos, ja problēmjautājums skars viņus personīgi vai būs attiecināms spēcīgai iekšējai pārliecībai vai ticībai.²⁷

Redzams, ka pirmā un otrā Pilsoniskās brīvprātības modeļa dimensija ir uz jauniešu auditoriju attiecināma daļēji, kas liedz pielietot modeli darba empīriskās daļas analīzei. Pilsoniskās brīvprātības modelim, kas nosaka, ka indivīdi līdzdarbojas mazāk tādu trīs principiālu iemeslu dēļ kā nevarēšana, nevēlēšanās un aicinājuma trūkums, līdzīgus faktoros identificējis britu pētnieks Gerijs Stokers (*Gerry Stoker*), izstrādājot “CLEAR” modeli (no angļu valodas – “*Can do*”, “*Like to*”, “*[are Enabled to]*”, “*[are] Asked to*” un “*[are] Responded to*”). Modelis norāda, ka līdzdalība ir visefektīvākā, ja:

²⁴ Steven E. Barkan. (2004). Explaining Public Support for the Environmental Movement: A Civic Voluntarism Model. *Social Science Quarterly*, 85(4), 913-937.

²⁵ Jaunatnes starptautisko programmu aģentūra. (2019). Jauniešu labbūtība valstīs: Pētījuma ziņojums (Latvija). Tiešsaistē: https://youthpitstop.com/app/uploads/2019/02/Well-being-of-Young-People-in-the-Baltic-States_2018_LATVIA.pdf, 50.lpp.

²⁶ Steven E. Barkan. (2004). Explaining Public Support for the Environmental Movement: A Civic Voluntarism Model. *Social Science Quarterly*, 85(4), 913-937.

²⁷ Steven E. Barkan. (2004). Explaining Public Support for the Environmental Movement: A Civic Voluntarism Model. *Social Science Quarterly*, 85(4), 913-937.

1. Individīdi to var darīt jeb indivīdiem ir zināšanas un resursi līdzdalībai;
2. Individīdiem patīk līdzdarboties jeb indivīdi izjūt piesaisti kādam jautājumam vai grupai;
3. Individīdiem ir iespējas līdzdarboties;
4. Individīdi ir aicināti līdzdarboties jeb dažādu līmeņu pārvaldes iestādes un nevalstiskās kustības indivīdus līdzdarbībā iesaista;
5. Individīdi tiek sadzirdēti jeb redz līdzdalības, sniegto priekšlikumu rezultātus.²⁸

Pilsoniskās brīvprātības modeļi no G. Stokera "CLEAR" modeļa šķir piektais, "CLEAR" modeļa "[are] Responded to" kritērijs, kas atspoguļo sabiedrības līdzdalības būtību jeb mērķību gūt noteiktu rezultātu. "CLEAR" modelī SES rādītāju apskate tiek aizvietota ar zināšanām par līdzdalību un neidentificē noteiktus resursus jeb rādītājus, kas specifiskajai jauniešu auditorijai ir vienlīdzīgi (izglītība, vecums) vai bieži nav atkarīgi no pašiem jauniešiem (piemēram, ģimenes stāvoklis, ienākumi), līdz ar to jauniešu mērķa grupas analizēšanai modelis atzīstams par piemērotāku.

Nākamajā darba "Jauniešu līdzdalība lēmumu pieņemšanā – skolēnu pašpārvaldes" nodaļā tiks skatīts jauniešu līdzdarbošanās normatīvais regulējums un līdzdalības atveidojums politikas plānošanas dokumentos.

²⁸ Lowndes, V., Pratchett, L., & Stoker, G.. (2006). Diagnosing and Remediating the Failings of Official Participation Schemes: The CLEAR Framework. *Social Policy and Society: A Journal of the Social Policy Association*, 5(2), 281-291.

2. LĪDZDALĪBA NORMATĪVAJOS AKTOS UN POLITIKAS PLĀNOŠANAS DOKUMENTOS

Nodaļā “*Līdzdalība normatīvajos aktos un politikas plānošanas dokumentos*” tiks apskatīts sabiedrības līdzdalības Latvijā normatīvais regulējums, kas valsts iekārtā vēsta par tās demokratizācijas pakāpi. Aktīva pilsoniskā sabiedrība sekmē kopējo valsts attīstību, līdzdalība tajā audzē katra cilvēka sociālo kapitālu. Pilsoniskā sabiedrība veicina nācijas saliedēšanos gan uz nacionālu, gan demokrātisku vērtību pamata. Tādēļ Latvijas politikas uzdevums ir mazināt šķēršļus Latvijas pilsoniskās sabiedrības izaugsmei, veicināt iedzīvotāju pilsoniskās līdzdalības prasmes un iespējas iesaistīties sabiedrībai kopīgu jautājumu risināšanā.²⁹ Tas nozīmē, ka valsts uzdevums ir mazināt šķēršļus sabiedrības līdzdalībai, izdodot normatīvos aktus un tiesības. Ja valsts un sabiedrības starpā pastāv sabiedriskais līgums, tad valsts ir tiesīga un vienlaikus pienācīga nodrošināt cilvēktiesības visiem tās paspārnē esošajiem. Citējot jaunlatvieti Ati Kronvaldu, kurš 19. gadsimta izskaņā ieteicis valsts pamatlikumu nodēvēt par “satversmi”: “Cilvēki tādēļ pieņēmuši likumus, lai tiem būtu vajadzīgā laikā, kur patverties, lai tiem būtu tversmes”.³⁰

Pats jēdziens “pašpārvalde” ir vārdu “pašu” un “pārvalde” saliktenis, kam, savukārt, ir cieša līdzība ar suverēna jēdzienu – normatīvu politiskās autonomijas konceptu, kas raksturo (ierasti – kādas noteiktas grupas vai valsts sabiedrības) pašnoteikšanās līmeni,³¹ saistot to ar grieķu “*dēmos*” un “*krátos*” jeb demokrātisku valsts pārvaldes iekārtu. Pašnoteikšanās apzīmē iespēju pašiem pieņemt individuāli un grupā saistošus lēmumus, realizējot savas cilvēkbrīvības, kuras ierasti nosaka un aizstāv pamatlikums jeb konstitūcija. Latvijas Republikas konstitūcijā Satversmē (turpmāk arī Satversme) sabiedrības līdzdalības lēmumpieņemšanā princips ielikts 2. pantā – “Latvijas valsts suverēnā vara pieder Latvijas tautai”. Līdzdalību stiprina vairāki atsevišķi Satversmes panti, piemēram, 101. un 102. pants, sakot, ka ikvienam Latvijas pilsonim ir tiesības piedalīties valsts un pašvaldību darbībā, apvienoties biedrībās, organizācijās un politiskās partijās, 103. pantā runājot par tiesībām piketēt.³²

Līdzdalība ir viens no četriem Latvijas ilgtspējīgas attīstības stratēģijas līdz 2030. gadam (turpmāk arī Latvija2030) – hierarhiski augstākā ilgtermiņa attīstības plānošanas

²⁹ Šteins, M., Kārklīna, A., & Juridiskā fak. Valststiesību zinātņu kat. (2014). Līdzdalības iespēju tiesiskais regulējums pašvaldību lēmumu pieņemšanas procesos: Bakalaura darbs. Rīga: LU Juridiskā fakultāte, Valststiesību zinātņu katedra, 7. lpp.

³⁰ Nacionālā Enciklopēdija. (2021). Latvijas Republikas Satversme. J. Pleps, D. Plepa. Izgūts no: <https://enciklopedija.lv/skirklis/100866-Latvijas-Republikas-Satversme> [skatīts 10.04.2021.]

³¹ Council of Europe. (2012). Definition And Development Of Human Rights And Popular Sovereignty In Europe. Strasbourg: Council of Europe, p.66

³² Latvijas Vēstnesis. (1993). Latvijas Republikas Satversme. Tiešsaistē: <https://likumi.lv/ta/id/57980>

dokumenta Latvijā – stratēģiskajiem principiem, kurā, citstarp, izglītības iestādes tiek dēvētas par nākotnes sociālā tīklojuma centriem, kas jaunajos sabiedrības locekļos raisa patstāvību un neatkarību. Viens no prioritārajiem rīcības virzieniem prioritātē “Inovatīva pārvaldība un sabiedrības līdzdalība” ir “Pilsoniskā izglītība un sociālā integrācija”, kā ietvaros paredzēts īstenot pilsoniskās izglītības programmas vispārējās izglītības ieguves procesa laikā, kā arī ārpus vispārējās izglītības ieguves, semināru, lekciju un kursu formā.³³ Pilsoniskās līdzdalības programmas Latvija2030 stratēģijā tiek skaidrotas kā praktiskas nodarbības izglītības iestādēs līdzdalības imitācijai, rādot, kā valsts darbojas praktiski un kādi ir viedokļa paušanas institucionālie mehānismi.³⁴ Jauniešiem, izglītojamajiem viens no tādiem mehānismiem ir skolēnu pašpārvaldes.

2009. gada 25. augusta MK noteikumi Nr. 970 “Sabiedrības līdzdalības kārtība attīstības plānošanas procesā” nosaka, ka sabiedrības līdzdalības mērķis ir nodrošināt sabiedrības vajadzībām un interesēm atbilstošu politikas plānošanu. Noteikumu 3. pantā tiek atrunāts, ka sabiedrības līdzdalību īsteno formālas un neformālas sabiedrības grupas, kā arī atsevišķas fiziskas personas.³⁵ Šā iemesla dēļ iespējams secināt, ka darbā apskatāmais priekšmets, skolēnu pašpārvaldes, kā neformāla sabiedrības grupa, ir gaidīts nodrošināt sabiedrisko līdzdalību.

Apgalvojums, ka šobrīd Latvijā noris izglītības sistēmas pārkārtojumi, nav aplams. No 2016. gada 17. oktobra līdz 2023. gada 31. decembrim noris vērienīgi izglītības sistēmas pārkārtojumi VISC īstenotā projekta “Kompetenču pieeja mācību saturā” (arī un turpmāk Skola2030) ietvaros, kā mērķis ir izstrādāt Latvijā tādu vispārējās izglītības saturu, kā rezultātā skolēni gūtu dzīvei mūsdienās nepieciešamās zināšanas, prasmes un attieksmes. Viena no kompetenču apmācības jomām Skola2030 projektā ir sociālā un pilsoniskā mācību jomu, bet caurviju prasmes – pilsoniskā līdzdalība.³⁶

Iedzīvinot Latvija2030 minētās pilsoniskās līdzdalības programmas un realizējot Skola2030 mērķus, Izglītības un zinātnes ministrija (turpmāk arī IZM), sadarbībā ar VISC varētu izstrādāt jaunu kompetencēs balstītas izglītības modeli pilsoniskās mācības un sabiedrības līdzdalības sekmēšanai katrā vispārējās vidējās izglītības ieguves iestādē, vienojot teorētiskās zināšanas ar praksi. Tā tiktu mazināta šobrīd jaunatnes politikas jomā pastāvošā plaisa starp formālo un neformālo izglītību. Šobrīd kompetenču grozus izglītības iestādēs nosaka pati izglītības ieguves iestāde.

³³ Latvijas Republikas Saeima. (2010). Latvijas ilgtspējīgas attīstības stratēģija līdz 2030. gadam. Tiešsaistē: https://www.pkc.gov.lv/sites/default/files/inline-files/Latvija_2030_6.pdf, 85.lpp.

³⁴ Turpat, 86. lpp.

³⁵ Latvijas Vēstnesis. (2009). Ministru kabineta 2009. gada 25. augusta noteikumi Nr. 970 “Sabiedrības līdzdalības kārtība attīstības plānošanas procesā”.

³⁶ Skola2030. Par projektu. Izgūts no: <https://www.skola2030.lv/lv/par-projektu> [skatīts 29.03.2021.]

Jaunajam kompetencēs balstītas izglītības modelim būtu nosakāmi divi galvenie mērķi un vienlaikus ieguvumi. Pirmkārt, šāda programma vairotu jauniešu zināšanas par to, kā dažādi politiskie procesi ietekmē viņu dzīvi, apzinātu sabiedriskās līdzdalības nozīmi, veicinot demokrātisku ideju izplatību un kritisko domāšanu. Darba ievadā tika aktualizēta problēma, ka šobrīd Latvijā novērojams sabiedrības līdzdalības vēlēšanās kritums, dalībai vēlēšanās esot par būtisku noteikumu demokrātijas uzturēšanā. Otrkārt, jauniešos tiktu iedzīvinātas sabiedriskās līdzdalības prakses, ņemot vērā, ka ieradumi jauniešu vecumā ir paliekoši arī tad, kad jaunieši kļūst par pieaugušo, paspīlgtinot iespējamību, ka šāda izglītības modeļa pakāpeniska ieviešana skolu programmu izvēļu grozos varētu ilgtermiņā uzlabot sabiedrības līdzdalību nacionāli. Paši jaunieši, izglītības iestāžu skolēni, būtu programmas apgūšanas ieguvēji.

Balstoties uz IZM “Latvijas Jauniešu aptaujas 2020” datiem, visbiežāk šķērsli, ar kādu jaunieši saskaras, lai iesaistītos dažādās sabiedriskās, sociālās, politiskās vai cita veida aktivitātēs, jaunieši norāda nezināšanu par iespēju iesaistīties aktivitātēs.³⁷ Jauniešu informētība par valsts un pašvaldību struktūrām ir zema, un jaunieši pauž neuzticību publiskajiem sabiedrības pārstāvjiem, politiskajiem spēkiem, institūcijām. Izglītības programmas, kas vērstas uz pilsonisko audzināšanu, sabiedrisko līdzdalību jauniešu dzīvēs padarītu par pārzināmu lauku, vairojot sociālo kapitālu. Metjū Kalverts (*Matthew Calvert*) un Marija Emerija (*Mary Emery*) apraksta, kā jauniešu dzīves posmā iegūtais sociālais kapitāls tiek pārnesti uz pieaugušo dzīvi un vairo sociālo kapitālu sabiedrībā kopumā. Autori secina, ka nozīmīgākais sociālo kapitālu palielinošais elements jauniešu programmu vidū ir ārpusgrupu saišu veidošana, kas panākama ar neformālām sarunām ar profesionāļiem vai kāda cita veida sabiedrisko iedarbi.³⁸ Līdz ar to var apgalvot, ka kompetencēs balstīta pilsoniskās audzināšanas mācību programma palielinātu sabiedrības sociālo kapitālu.

2.1. Jauniešu līdzdalība politikas plānošanā

Demokrātiskas valsts pirmgarants ir politiskā pilsoņu līdzdalība lēmumu pieņemšanā un vēlēšanās. Jauniešu piedalīšanās politikas plānošanas procesā iespējama, ne vien balotējoties pašvaldību vai valsts parlamenta vēlēšanās, sasniedzot noteiktu vecumu, taču arī agrākos jauniešu dzīves posma gados, iesaistoties nevalstisko organizāciju darbā. Jauniešiem ir iespēja iesaistīties izglītības iestāžu pašpārvalžu darbā, dažāda profila mērķu jaunatnes organizācijās, reliģiskās, studējošo, politiskās, kultūras un citās jauniešu organizācijās. Šo jauniešu līdzdalības

³⁷ Izglītības un zinātnes ministrija. (2021). Izglītības un zinātnes ministrijas “Latvijas Jauniešu aptaujas 2020” rezultāti. Iegūts no Izglītības un zinātnes ministrijas arhīva.

³⁸ Calvert, M., & Emery, M. (2013). Youth Programs as Builders of Social Capital : New Directions for Youth Development, Number 138. Wiley, p.57

iespēju nodrošināšanā svarīga loma ir valstu valdībām, garantējot jauniešu pausto viedokļu neierobežotību tā uztverē un sadzirdēšanas iespējās. Ņemot vērā jaunatnes politikas decentralizētu īstenošanu, valsts loma pilsoniskās līdzdalības veicināšanā tiek nodota darba ar jaunatni veicošām grupām un indivīdiem. Tā, skatot no individuāla līmeņa, šī būtiskā loma sastopas ar tādiem cilvēka iedabas šķēršļiem kā motivācija un dažādu indivīdu un grupu sadarbība, kas, savukārt, tiek identificēta kā problēma darbā ar jaunatni kopumā. Darbība, veikta pēc labākās gribas, ir priekšnoteikums darbības sekmīgai izpildei, kas veido vienotības sajūtu un motivē pārējos darbībā iesaistītos efektīvai tās veikšanai, tikai tādā gadījumā kopīgi mērķi iegūst realitātes dimensiju. Veiksmīga sadarbība tiek organizēta vairākos līmeņos. Nevalstisko organizāciju, pašvaldību un valsts politikas veidotāju starpā rīkota sadarbība un mijiedarbība ļauj vieglāk iegūt pierādījumus un pirmavotu datus, izstrādājot rīcībpolitikas.

ES Jaunatnes stratēģija paredz, ka visās politikās un darbībās, kas skar jauniešus, būtu jāpiemēro līdzdalības princips. Jauniešu līdzdalība demokrātiskos procesos, Eiropas Savienības Padomes un Padomē sanākušo dalībvalstu valdībām vienojoties, tiek atzīta par ES Jaunatnes stratēģijas vadmotīvu un caurvij visas stratēģijas daļas – mērķus, pasākumus, uzdevumus un citas.³⁹ Jābilst, ka ES vērš uzmanību uz Eiropā globāli manāmu sabiedrības tendenci kļūt sabiedriski un politiski pasīvai, kas ir negatīvi stimulējošs priekšnoteikums demokrātijas deficītam.

Iepriekš ticis minēts, ka pēdējās desmitgades laikā Latvijā pirmā un otrā līmeņa – primārajās un sekundārajās – vēlēšanās vēlētāju aktivitāte sarūk. Vēlētāju aktivitātes trūkums novērojams arī citu nacionālo valstu robežās un ES kopumā, jo īpaši valstīs, kas reiz bijušas Padomju Sociālistisko Republiku Savienības starpā (turpmāk arī Padomju Savienība).⁴⁰ Šāda sakarība skaidrojama ar paaudžu maiņu un straujo ideju globalizāciju, proti, tā nacionālās valsts paaudze, kas piedzīvojusi valsts režīma maiņu un šobrīd bauda demokrātijas augļus, vēlēšanās piešķir lielāku nozīmi, nekā paaudze, kas augusi demokrātiskā valsts iekārtā. Autori Patriks Bernhāgens un Maikls Maršs par post-padomju jeb valstīm, kas senāk iekļāvušās Padomju Savienības sastāvā, min, ka “šobrīd cilvēki novērtē brīvību nepiedalīties politisku partiju procesos”, tomēr turpat uzreiz bilst, ka post-padomju valstīs politiskā līdzdalība varētu būt lielāka tāpēc, ka sabiedrība novērtē demokrātisku iekārtu ar sacenību vēlēšanās.⁴¹

³⁹ Eiropas Savienības Oficiālais Vēstnesis. (2018). Eiropas Savienības Padomes un Padomē sanākušo dalībvalstu valdību pārstāvju rezolūcija par regulējumu Eiropas sadarbībai jaunatnes jomā: Eiropas Savienības Jaunatnes stratēģija 2019.–2027. gadam.

⁴⁰ International Institute for Democracy and Electoral Assistance. (2016). Voter Turnout Trends around the World. Retrieved from: <https://www.idea.int/sites/default/files/publications/voter-turnout-trends-around-the-world.pdf>, p.27

⁴¹ Bernhagen, P., & Marsh, M.. (2007). Voting and Protesting: Explaining Citizen Participation in Old and New European Democracies. *Democratization*, 14(1), 44-72.

Iespējams ir apgalvot, ka šobrīd pasaulē iestājies iespēju laiks. Vēl vairāk nekā iepriekš mūsdienu sabiedrībām tiek dota iespēja pašrealizēties. Tomēr tāpat kā iespējas var būt gan labas, gan sliktas, arī iespēju pašrealizēties un izmantot savas brīvības var divējādi. Lai preventīvi novērstu personas izvēli par labu sliktam, jau agrā vecumā cilvēkam ir mācāma tolerance, cieņa pret līdzcilvēkiem un demokrātiskas vērtības. Iesaiste jaunatnes organizācijās bieži ir pirmā jauniešu pieredze ceļā uz pilsonisku aktīvismu un demokrātisku vērtību apgūšanu, lai gan jaunieši Latvijā, kā liecina 2019. gada dati, iesaisti jaunatnes organizācijās vērtē kritiskāk un to darbībā iesaistās mazāk, nekā jaunieši Lietuvā un Igaunijā. Tā, piemēram, jauniešu projektos, jaunatnes organizācijās, jauniešu centru darbībā un nevalstiskajās organizācijās vidēji iesaistās 35 % jauniešu Igaunijā, 30 % jauniešu Lietuvā, taču 20 % jauniešu Latvijā.⁴² Tāpēc sevišķi svarīgi ir veicināt jaunās paaudzes, jauniešu, dalību sabiedriskos un politiskos procesos, skaidrojot sabiedrības līdzdalības nozīmi valsts dzīvē.

Jaunatnes likums, kas stājies spēkā 2009. gada 1. janvārī, ir galvenais jaunatnes politiku Latvijā regulējošais likums. Saskaņā ar Jaunatnes likuma 7. pantu, jauniešiem ir tiesības līdzdarboties jaunatnes politikas izstrādē un īstenošanā, iesaistoties neformālās izglītošanās procesā, darbojoties izglītības iestāžu pašpārvaldēs, izstrādājot projektus, kā arī iesaistoties valsts un pašvaldību lēmumpieņemšanas procesā. Jaunatnes likums tā 5. pantā noteic, ka pašvaldības plāno un veic darbu ar jaunatni, izstrādājot pašvaldības jaunatnes politikas attīstības plānošanas dokumentus un ievērojot valsts jaunatnes politikas plānošanas rīkus un jaunatnes politikas pamatprincipus.⁴³ Jaunatnes likums tāpat nosaka pašvaldību tiesības jaunatnes politikas plānošanas jomā.

Tomēr, neskatoties uz to, ka Jaunatnes likums nosaka pašvaldību vienības par atbildīgām jaunatnes politikas plānošanā un realizācijā, likumā “Par pašvaldībām” jaunatnes politikas īstenošana nav minēta kā pašvaldību kompetence. Pēc 2021. gada pašvaldību vēlēšanām spēkā stāsies jaunais Pašvaldību likums, kas sniegs būtisku pienesumu jaunatnes politikas jomā, jo tā 5. panta 4. daļā, nosakot pašvaldību autonomās funkcijas, minēts, ka pašvaldības uzdevums ir “gādāt par iedzīvotāju izglītību (tostarp nodrošināt obligātās izglītības ieguvu un gādāt par vidējās izglītības, profesionālās ievirzes izglītības, interešu izglītības un pieaugušo izglītības pieejamību)”.⁴⁴ Likumprojekts “Pašvaldību likums” 2021. gada 22. aprīlī tika pieņemts Saeimā pirmajā lasījumā. Jaunais Pašvaldību likums paredzami mazinās šobrīd

⁴² Jaunatnes starptautisko programmu aģentūra. (2018). Jauniešu labbūtība Baltijas valstīs: Pētījuma kopsavilkums. Izgūts no: http://www.bernulabklajiba.lv/wp-content/uploads/2019/04/Well-being-of-Young-People-in-the-Baltic-States_2018_LAT_Kopsavilkums.pdf

⁴³ Latvijas Vēstnesis. (2008). Jaunatnes likums.

⁴⁴ Vides aizsardzības un reģionālās attīstības ministrija. (2020). Likumprojekts “Pašvaldību likums”. Tiešsaistē: https://www.varam.gov.lv/sites/varam/files/content/files/Normat%C4%ABvo%20aktu%20projekti/Pa%C5%A1vald%C4%ABbu%20jom%C4%81/varamlik_240920_pasvaldibu_likums.pdf

valsts un pašvaldību, kā arī pašvaldību iestāžu starpā pastāvošo jaunatnes politikas nekoordinētības plaisu un radīs impulsu pašvaldībām aktīvāk un daudzpusīgāk domāt par jauniem jauniešu līdzdalības veidiem.

Pamatojoties uz Jaunatnes likumu, Latvijas valstī ir izveidota Jaunatnes konsultatīvā padome – Ministru kabineta izveidota padomdevēja institūcija, kuras mērķis ir veicināt saskaņotas jaunatnes politikas izstrādi un īstenošanu dažādos pārvaldes līmeņos, kā arī veicināt jauniešu līdzdalību lēmumu pieņemšanā un sabiedriskajā dzīvē. Lai gan Jaunatnes konsultatīvās padomes (turpmāk arī JKP vai Padome) lēmumiem ir ieteikuma raksturs, tā pēc savas būtības ir viena no augstākā līmeņa līdzdalības un jaunatnes politikas ietekmes institūcijām. Reaģējot uz līdz šim zemo jaunatnes organizāciju līdzdalību Padomē, 2020. gada 22. septembrī tika veikti grozījumi MK 2014. gada 26. maija noteikumos Nr. 265 “Jaunatnes konsultatīvās padomes nolikums”, ar mērķi nodrošināt lielāku un aktīvāku jauniešu un pašvaldību interešu pārstāvošo organizāciju līdzdalību lēmumu pieņemšanas procesā jaunatnes politikas izstrādes un īstenošanas ietvaros. Tā Padomes sastāvā šobrīd ir galvenās ar jaunatnes politikas nozari saistītās institūcijas, deleģējot pārstāvjus, tostarp no Izglītības un zinātnes ministrijas, Kultūras ministrijas, Labklājības un Veselības ministrijām, pārstāvis no Jaunatnes starptautisko programmu aģentūras un citām, tāpat kā neierobežots skaits nefiksēta lieluma jaunatnes organizāciju pārstāvju. Šāds Padomes sastāvs ar galveno ministriju, valsts pārvaldes iestāžu, biedrību un jaunatnes organizāciju, tāpat kā indivīdu daļību stiprina jauniešu apziņu par sadzirdētību un vairo jauniešu zināšanas, tostarp uzticību, valsts orgānu darbā, kas ir jau iepriekš tikuši noteikti par būtiskiem faktoriem jauniešu līdzdalības veicināšanai. Līdzīgi, iepriekš darbā ticis minēts, ka līdzdalības veicināšanai svarīgi, lai indivīdi justu aicinājumu viedokļu paušanai un to nozīmīgumu, lai lēmumu pieņemšanas process būtu pēc iespējas caurspīdīgāks un rezultatīvs. Šī iemesla dēļ, izdarot grozījumus Padomes nolikumā, ikvienam interesentam ir tiesības piedalīties Padomes sēdēs vai tās vērot attālinātā formātā.⁴⁵

Laikā līdz 2020. gadam jaunatnes politikas Latvijā plānošanas dokuments bija Jaunatnes politikas īstenošanas plāns 2016.–2020. gadam, 2020. gada beigās un 2021. gada sākumā norisot jaunā nozares plānošanas dokumenta “Jaunatnes politikas pamatnostādnes 2021.–2027. gadam” izstrādei. Jaunatnes politikas īstenošanas plānā 2016.–2020. gadam līdzdalības princips ticis atzīts par vienu no galvenajiem jaunatnes politikas īstenošanas pamatprincipiem.⁴⁶ Jaunizstrādātajā politikas plānošanas dokumentā “Jaunatnes politikas pamatnostādnes 2021.–

⁴⁵ Latvijas Vēstnesis. (2014). Ministru kabineta 2014. gada 26. maija noteikumi Nr. 265 “Jaunatnes konsultatīvās padomes nolikums”. Tiešsaistē: <https://likumi.lv/ta/id/266624>

⁴⁶ Latvijas Vēstnesis. (2016). Ministru kabineta 2016. gada 14. aprīļa rīkojums Nr. 256 “Par Jaunatnes politikas īstenošanas plānu 2016.–2020. gadam”. Tiešsaistē: <https://likumi.lv/ta/id/281546>

2027. gadam” jauniešu līdzdalības sekmēšana noteikta par mērķi, nosakot par vienu no jaunatnes politikas rīcības virzieniem plašākas un aktīvākas jauniešu līdzdalības veicināšanu.

Jauniešu vecumposmā Latvijas valstī personas iegūst balsstiesības jeb tiesības nodot balsi vēlēšanās. Latvijā balsstiesības primārajās un sekundārajās vēlēšanās iegūst personas, kuras vēlēšanu dienā sasniegušas 18 gadu vecumu, to nosakot Saeimas vēlēšanu likuma 1. pantā⁴⁷ un Pašvaldības domes vēlēšanu likuma 5. panta 2. daļā⁴⁸. Visās ES valstīs, izņemot Austrijas Republiku, nodot balsi primārajās vēlēšanās pilsoņi iegūst no 18 gadu vecuma, taču joprojām aktuālas ir sarunas par iespēju balsot jauniešiem no 16 gadu vecuma. Latvijas kaimiņvalsts Igaunijas Republika 2015. gadā noteica, ka vēlēt pašvaldību vēlēšanās tiesības iegūst 16 dzīves gadus sasniegušas personas.⁴⁹ Vācijas Federatīvajā Republikā vairākās federatīvās vienībās noteikts, ka vietējās vēlēšanās var sniegt dalību jaunieši no 16 gadiem.

Autoru kolektīvs no Dānijas Karalistes identificē argumentus par un pret balsstiesību ieguves vecuma samazināšanai. Argumenti par – balsstiesību ieguves vecuma sliekšņa samazināšana raisītu jauniešos atbildības un valsts piederības sajūtu un palīdzētu cīnīties ar Eiropā novērojamo sabiedrības novecošanās tendenci. Argumenti pret – jauniešu viedoklis ir vieglāk manipulējams un jauniešiem trūkst zināšanu un vēlmes piedalīties vēlēšanās.⁵⁰ Tieši šī iemesla dēļ pilsoniskās mācības izglītības ieguves programmas varētu sniegt pozitīvu atspaidu. Līdzīgi, programmas varētu radīt dabisko pieprasījumu pēc balsstiesībām jauniešiem no 16 gadu vecuma. Iesaistot un ieinteresējot jauniešus līdzdarboties un būt sabiedriski aktīviem, var paredzēt, ka valsts iekārtai tiks radīts pieprasījums un attiecīgie orgāni būs spiesti uz pieprasījumu reaģēt.

2.2. Pašpārvalžu normatīvais regulējums

Darbā vairākkārt jau ticis minēts, ka skolēnu pašpārvalde ir instruments jauniešu līdzdalības veicināšanai – to pastarpināti nosaka Latvija2030, to nosaka Jaunatnes likuma 5. un 7. pants, kas pirmsšķietami varētu radīt iespaidu, ka skolēnu pašpārvalžu izveide izglītības ieguves iestādēs ir obligāta, noteikta prasība. Tomēr šobrīd pašpārvalžu izveide izglītības ieguves iestādēs nav normatīvo aktu noteikta, tās izveide nav obligāta. Izglītības likumā ir atrunāta “izglītības iestādes padomes” veidošana un tās sastāvs, kas likuma pantu ietvaros saprotama gan kā izglītības iestādes vecāku padome, gan – skolēnu pašpārvalde. Izglītības likuma 29. un 30. pantā teikts, ka izglītības iestādes vadītājam ir pienākums nodrošināt

⁴⁷ Latvijas Vēstnesis. (1995). Saeimas vēlēšanu likums. Tiešsaistē: <https://likumi.lv/ta/id/35261>

⁴⁸ Latvijas Vēstnesis. (1994). Pašvaldības domes vēlēšanu likums. Tiešsaistē: <https://likumi.lv/ta/id/57839>

⁴⁹ Eesti Rahvusringhääling. (2015). Voting age lowered to 16 in local elections. Retrieved from: <https://news.err.ee/115792/voting-age-lowered-to-16-in-local-elections>

⁵⁰ Hylleberg, R. Votes at 16. Retrieved from: <http://www.cje.org/descargas/cje4965.pdf>

izglītības iestādes padomes izveidošanu un darbību, reizi mācību gadā sniegt atskaiti par izglītības procesu, un ka izglītības iestādes padomē tiesīgs ir darboties izglītības iestādes dibinātājs.⁵¹

Vispārējās izglītības likumā savukārt teikts, ka izglītības iestādes pašpārvaldes izveidi un kompetences nosaka vispārējās izglītības iestādes nolikums.⁵² Tomēr nav vienota pašpārvalžu nolikuma parauga, kas noteiktu pašpārvaldes izveides kārtību un regulētu tās praktisko darbu. 2020. gada 6. oktobra MK noteikumos Nr. 618 “Izglītības iestāžu, eksaminācijas centru, citu Izglītības likumā noteiktu institūciju un izglītības programmu akreditācijas un izglītības iestāžu vadītāju profesionālās darbības novērtēšanas kārtība” teikts, ka akreditācijas ekspertu komisijai izglītības iestādē, veicot akreditēšanas novērtējumu, ir tiesības “veikt aptaujas un tikties ar izglītības iestādes vai eksaminācijas centra personālu, izglītojamiem, eksaminējamām personām, pašpārvaldes pārstāvjiem, izglītojamo vecākiem vai likumiskajiem pārstāvjiem un citām izglītības procesā iesaistītajām personām”.⁵³ Lai gan nav spēkā esoši MK noteikumi par pašpārvalžu jābūtību, izglītības iestāžu akreditācijas procesā tiek ņemts vērā, vai skolā pašpārvalde ir. Tas gan nenozīmē, ka gadījumā, ja pašpārvaldes nav, izglītības iestāde tiek slēgta vai nevar sekmīgi veikt akreditēšanas procesu. IKVD izstrādātajā izglītības iestāžu, eksaminācijas centru darbības un izglītības programmu īstenošanas kvalitātes vērtēšanas metodikā, aprakstot vispārējās izglītības iestāžu darbības un izglītības programmu īstenošanas kvalitātes vērtējuma līmeņus, skolēnu pašpārvaldes ir minētas 4.3. kritērijā “Atbalsts personības veidošanā”. Kritērijs 4.3. ir izpildīts pietiekami, ja izglītības iestādē ir izveidota un darbojas formāli skolēnu jeb izglītojamo pašpārvalde un ja izglītojamo pašpārvaldes iniciatīvas un lēmumi izglītības iestādē daļēji tiek atbalstīti un īstenoti. Kritērijs 4.3. “Atbalsts personības veidošanā” ir izpildīts labi, ja izglītības iestādē darbojas izglītojamo pašpārvalde un tās darbs tiek plānots, ja mācībspēks veicina izglītojamo iesaistīšanos skolēnu pašpārvaldēs, nodrošinot izglītojamo pārstāvniecību un līdzdalību priekšlikumu izteikšanā, lēmumu pieņemšanā un izpildes nodrošināšanā, kā arī ja skolēnu pašpārvaldes iniciatīvas un lēmumi izglītības iestādē tiek atbalstīti un īstenoti, izglītojamie ir informēti par pašpārvaldes darbību un darbības rezultātiem, piedalās pašpārvaldes rīkotajās aktivitātēs.⁵⁴

⁵¹ Latvijas Vēstnesis. (1998). Izglītības likums. Tiešsaistē: <https://likumi.lv/ta/id/50759>

⁵² Latvijas Vēstnesis. (1999). Vispārējās izglītības likums.

⁵³ Latvijas Vēstnesis. (2020). Ministru kabineta 2020. gada 6. oktobra noteikumi Nr. 618 “Izglītības iestāžu, eksaminācijas centru, citu Izglītības likumā noteiktu institūciju un izglītības programmu akreditācijas un izglītības iestāžu vadītāju profesionālās darbības novērtēšanas kārtība”. Tiešsaistē: <https://likumi.lv/ta/id/317820>

⁵⁴ Izglītības kvalitātes valsts dienests. (2021). Akreditācija. 1. Pielikums “Vispārējās izglītības iestādes darbības un izglītības programmas īstenošanas kvalitātes vērtējuma līmeņu apraksti”. Izgūts no: <https://ikvd.gov.lv/normativie-akti-un-attistibas-planosanas-dokumenti/akreditacija/>

Izglītības iestāde jeb skola ir pirmā vieta, kur jaunieši gūst pirmo pieredzi sabiedriskajā līdzdalībā – dalība vides uzkopšanas talkās, kopīgu lēmumu pieņemšana par, piemēram, došanos mācību izbraucienā, iecietība un tolerance pret citiem skolas biedriem un personālu. Turpretim skolēnu pašpārvaldēs iegūļ īpašs potenciāls paātrināt jauniešu sabiedrisko izaugsmi, rādot un iedzīvinot demokrātiskas valsts iekārtas sabiedriskās līdzdalības un līdzdalības lēmumpieņemšanā prakses.

Nākamajās darba “Jauniešu līdzdalība lēmumu pieņemšanā – skolēnu pašpārvaldes” nodaļās tiks analizēta skolēnu pašpārvalžu locekļu Latvijas valsts ģimnāzijās aptauja, aplūkojot un atbildot uz darbā izvirzīto izpētes jautājumu “Kā skolēnu pašpārvaldes izglītības iestādēs veicina jauniešu līdzdalību lēmumu pieņemšanā?” un apstiprinot vai noliedzot hipotēzi.

3. METODOLOĢIJA UN TĒMAS IZPĒTES PAKĀPE

Ievadā tika noteikts bakalaura darba “Jauniešu līdzdalība lēmumu pieņemšanā – skolēnu pašpārvaldes” mērķis novērtēt skolēnu pašpārvaldes kā instrumentu līdzdalības lēmumu pieņemšanā veicināšanai, izmantojot darba teorētiskajā daļā apskatītos faktorus, kas ietekmē sabiedrības līdzdalību. Tāpat tika noteikts eksperimentāls darba uzdevums skolēnu pašpārvalžu darbību pielīdzināt Latvijas MK darbības modelim, tika noteikti galvenie darba izstrādes uzdevumi. Šī nodaļa tiek veltīta darba empīriskās daļas veides izklāstam un tiek iezīmēta līdzšinējā lauka – skolēnu pašpārvalžu kā sabiedrības līdzdalības veicinātāja – izpētes pakāpe.

3.1. Pētījuma veikšanas metodoloģija

Pētījuma empīrisko bāzi veido skolēnu pašpārvalžu locekļu Latvijas valsts ģimnāzijās elektroniskā aptauja. Ņemot vērā valstī un globāli radušos situāciju (2020. gada 12. martā Latvijā spēkā stājās MK rīkojums Nr. 103 “Par ārkārtējās situācijas izsludināšanu” (spēku zaudējis), pēcāk – 2020. gada 9. jūnija MK noteikumi Nr. 360 “Epidemioloģiskās drošības pasākumi Covid-19 infekcijas izplatības ierobežošanai” (spēkā esošs)), kas atspējo klātienē skolēnu pašpārvalžu locekļu aptaujāšanu, tika izvēlēts elektronisko aptauju veidols. Elektroniskās aptaujas tika sagatavotas un ar elektroniskā pasta palīdzību nosūtītas valsts ģimnāziju pārstāvjiem – direktoriem, direktoru vietniekiem, izglītības iestādes mācībspēkam ar specializāciju audzināšanas jomā, ar lūgumu ar starpniecību tās nosūtīt skolēnu pašpārvalžu locekļiem. Ja iespējams, elektroniskās aptaujas tika nosūtītas pašām skolēnu pašpārvaldēm. Elektroniskās aptaujas netika nosūtītas tieši skolēnu pašpārvalžu locekļiem personu nesasniedzamības dēļ.

Lai izstrādātu darba empīriskās daļas metodoloģiju, tika izveidota pētījuma matrica (skat. 2. pielikumu). Pētījuma aptaujas analīzes formā tika salāgots autora Gerija Stokera “CLEAR” modelis ar Latvijas MK darbību, ievērojot respondentu bāzes specifiku un demokrātisko vērtību jēgbūtību, ar to saprotot, piemēram, tiesības netikt diskriminētam, tiesības izteikt iedokli, baudot vārda brīvību, tāpat kā publiskajā pārvaldē pieņemtais caurredzamības princips. Jāmin, ka “CLEAR” modeļa kritēriju izpilde un līdzdalības efektivitāte kopumā tika noteikta pēc vairākuma principa. Piemēram, ja “CLEAR” modelī noteikti pieci kritēriji, tad līdzdalība par efektīvu atzīstama tādā gadījumā, ja trīs no kritērijiem tiek izpildīti. Tāpat tika vērtēta katra atsevišķā kritērija izpilde, katram aptaujas jautājumam piešķirot iespēju būt “CLEAR” kritērijam atbilstīgam, daļēji atbilstīgam vai neatbilstīgam. Aptaujas jautājumi tika veidoti gan nominālajā skalā, ļaujot respondentiem ievēlēties atbildi uz jautājumu, gan intervālu

skalā, ierasti 5 (piecu) ballu sistēmā lūdzot sniegt vērtējumu, tāpat kā tika veidoti brīvās atbildes jautājumi, dodot iespēju respondentiem sniegt plašāku, skaidrojošāku atbildi. Lai izvairītos no iespējama norobežojuma un situācijas, kad jauniešiem – izglītības iestādes pašpārvaldes loceklis – nevar izšķirties par labu nevienai atbildei, katram jautājumam tika pievienots atbildes variants “cits”, respondentam minot savu atbildes variantu, vai, ja jautājums bijis vērsts uz vērtējuma sniegšanu intervālu skalā, respondentiem tika uzdots papildjautājums ar lūgumu skaidrot piešķirto vērtējumu. Jāatzīst, ka, dodot respondentiem iespēju sniegt atbildi brīvā, rakstiskā formā, pastāvoša ir iespēja, ka respondents atbildes vietā norādīs nederīgu atbildi, piemēram, atbildes laukā norādot tikai kādu pieturzīmi vai “-“. Par kļūdu pētījuma jautājumu sastādīšanā minama divu atsevišķu jautājumu apvienošana, precīzāk, aptauas jautājums Nr. 14: “Lūdzu, raksturojiet skolēnu pašpārvaldes hierarhiju Jūsu izglītības iestādē! Kāds ir pašpārvaldes locekļu lomu sadalījums, ar ko viņi nodarbojas? Vai tas ir reglamentēts?”, tādējādi radot un palielinot iespēju, ka respondenti sniegs atbildi uz tikai vienu no diviem jautājumiem. Kopumā atbildes uz izstrādātās elektroniskās aptaujas jautājumiem sniedza 107 respondenti no valsts ģimnāzijām Latvijā, nederīgās atbildes atsevišķos jautājumos uzskaitītas netika. Aptaujas rezultāti tika ievākti laika posmā no 2021. gada 9. aprīļa līdz 2021. gada 10. maijam jeb vienu kalendāro mēnesi.

Par trūkumu šādai anketēšanas metodei, tāpat kā elektroniskai saziņai, uzskatāma nespēja precīzi noteikt, cik liels skaits respondentu snieguši atbildi no vienas izglītības iestādes. Līdzīgi, saziņā ar Latvijas valsts ģimnāziju pārstāvjiem, bija vērojamas saziņas grūtības, padarot grūti veicamu uzdevumu precīzi noteikt, kurās izglītības iestādes anketēšana veikta. Lai ievērotu aptaujas respondentu ētiskos nosacījumus, respondentiem netika lūgts norādīt pārstāvēto izglītības iestādi vai sniegt jebkādus identificēšanas datus, kas pēc pētījuma publicēšanas varētu nodarīt kaitējumu. Pētījuma ietvaros skolēnu pašpārvaldes valsts ģimnāzijās tiek skatītas kā vienots organisms.

Ņemot vērā to, ka skolēnu pašpārvalžu regulējums ir nenoteikts un katrai izglītības iestādei citāds, lai pašpārvaldes iegūtu vienotu labās prakses veidolu, aptaujas analīzē izmantoti VISC 2021. gada janvārī izstrādātie atbalsta materiāli pašpārvalžu darbam, tāpat kā IZM līdzšinēji veiktie pētījumi par jauniešiem pašvaldībās. Sadarbībā ar Jaunatnes starptautisko programmu aģentūru⁵⁵ (turpmāk arī JSPA) darba izstrādes ietvaros darba autore sniedza dalību

⁵⁵ Jaunatnes starptautisko programmu aģentūra ir izglītības un zinātnes ministra pakļautībā esoša tiešās pārvaldes iestāde, kas nodrošina Latvijas, Eiropas Savienības un citu starptautisko programmu, projektu un iniciatīvu īstenošanu darbā ar jaunatni, informē un izglīto jauniešu un jaunatnes jomas darbiniekus, veicina jauniešu mobilitāti un līdzdalību dažādos līmeņos u.c. (Latvijas Vēstnesis. (2012). Ministru kabineta 2012. gada 11. decembra noteikumi Nr. 863 “Jaunatnes starptautisko programmu aģentūras nolikums”. Tiešsaistē: <https://likumi.lv/ta/id/253730>)

JSPA, Brigitas Mednes un Ievas Grundšteines rīkotajās digitālajās “Pašpārvalžu mācībās”. Mācību laikā darba autorei tika dota iespēja apzināt nozīmīgākās skolēnu pašpārvalžu Latvijas izglītības iestādēs problēmas, komunicēt ar pašpārvalžu pārstāvjiem un vadītājiem/konsultantiem, kā arī veidot atgriezenisko saiti, daloties darba izstrādes laikā iegūtajās zināšanās ar jauniešiem, veidojot ieteikumus. “Pašpārvalžu mācību” laikā tika identificēts, ka jauniešiem trūkst zināšanu projektu izstrādē, sadarbības partneru piesaistē un pašpārvaldes locekļu, arīdzan izglītības iestādes skolēnu, motivēšanā, kas paspilgtina darbā iekļautās tēzes par jauniešu uzrunāšanu un dažādu resursu trūkumu pašpārvaldes darba pilnvērtīgai organizēšanai.

3.2. Līdzšinējā skolēnu pašpārvalžu izpēte

Līdz šim pašpārvalžu nozīmīgums ir ticis nepietiekami iekļauts sabiedriskajā un politiskajā dienaskārtībā. Institucionālā līmenī, valsts pārvaldē nav darbojošās persona, kuras kompetencēs būtu iekļauts darbs ar skolēnu pašpārvaldēm izglītības iestādēs Latvijā. Neformālā sarunā 2020. gada 1. oktobrī ar Moniku Daļecku, VISC Interesu izglītības un audzināšanas darba nodaļas vecāko referenti, M. Daļeckā atzina, ka darbs ar skolēnu pašpārvaldēm uz ceturtdaļslodzi ietilpst viņas darba kompetencēs. Šobrīd pastarpināti darbu ar skolēnu pašpārvaldēm veic JSPA, rīkojot “Pašpārvalžu mācības” un apgūstot darba lauku. Institucionālā jautājumu nesakārtotība norāda uz negatīvu blakņu iespējamību pakārtotajās vienībās, pašvaldībās un pašvaldību izglītības iestādēs, nenodrošinot vienotu koordinācijas un uzraudzības mehānismu. Tas, savukārt, apgrūtina skolēnu pašpārvalžu izpēti.

2009. gadā Agnese Jansone veica pētījumu “Skolēnu pašpārvaldes loma skolas lēmumu pieņemšanā”. Darbā tika izmantoti skolēnu aptauju dati un intervijas ar izglītības iestāžu vadošo personālu. Pētījumā A. Jansone norāda, ka aktīvākais skolēnu pašpārvaldes darbs notiek kultūras un sporta jomā, organizējot pasākumus. Tāpat A. Jansone secina, ka “šajās sfērās vēlas darboties vislielākais skolēnu skaits, jo tās sniedz plašākās ideju realizācijas iespējas”.⁵⁶

A. Jansones secinājums ir apšaubāms un varbūtīgi *stereotipisks*. Izstrādātajā skolēnu anketā, vaicājot par iespējām piedalīties lēmumpieņemšanā, veidots norobežojums – “piedalīties lēmumu pieņemšanā par mācību materiālu izvēli un iegādi”⁵⁷, neskatot lēmumu pieņemšanas iespējas to daudzpusīgā šķautnē. Darbā “Jauniešu līdzdalība lēmumu pieņemšanā – skolēnu pašpārvaldes” tiek veikti centieni noraidīt priekšstatu par skolēnu pašpārvaldi kā

⁵⁶ Jansone, A., Daiktere, I., & Pedagoģijas un psiholoģijas fak. Izglītības zinātņu nod. (2009). Skolēnu pašpārvaldes loma skolas lēmumu pieņemšanā: Maģistra darbs. Rīga: LU Pedagoģijas un psiholoģijas fak. Izglītības zinātņu nod., 50.lpp.

⁵⁷ Turpat, 65.lpp.

“pasākumu rīkošanas aģentūru”, pielīdzinot pašpārvalžu analīzes kritērijus instrumentārijam, kas aizgūts no Latvijas izpildvaras orgāna, kā arī aicinot skolēnu pašpārvalžu locekļus domāt par galvenajām prioritātēm pašpārvaldes darbā, kas aizgūtas no jaunatnes nozares plānošanas dokumentiem. Domājot par lēmumu pieņemšanu, tiek skatītas pašpārvalžu iniciatīvas kopumā, tāpat kā pašpārvaldē pieņemto lēmumu tālākas izskatīšanas gaita.

2011. gadā Viktorija Zemīte izstrādāja maģistra darbu “Skolēnu pašpārvaldes darbības pilnveidošanas iespējas Rīgas vidusskolās”. Darba ietvaros tika izstrādātas Rīgas vidusskolu pašpārvalžu locekļu, vidusskolu skolēnu un administrācijas aptaujas. Aplūkojot pašpārvalžu locekļiem veidotās aptaujas, novērojams, ka aptaujas veidotas tematisko problēmjaudājumu pašpārvaldes darbā noteikšanai (piem., kādi ar skolēnu interesēm un vajadzībām saistīti jautājumi pašpārvaldē tiek izskatīti, ar atbilžu variantiem “mācību process”, “kultūras pasākumi”, “atkarības”, “konflikti starp skolēniem” un citiem), ne pašpārvaldes kā līdzdalības veicinātāja lēmumpieņemšanā izskatei. Tomēr par vērtīgu jautājumu, ko iekļaut turpmākos pētījumos par skolēnu pašpārvaldēm, skatot pašpārvaldes sabiedriskās līdzdalības gaismā, atzīstams jautājums “Vai skolēnu pašpārvaldei ir noslēgts (rakstisks) sadarbības līgums ar skolas administrāciju?”.⁵⁸ Darbā “Jauniešu līdzdalība lēmumu pieņemšanā – skolēnu pašpārvaldes” pašpārvaldes sadarbībai ar skolas vadību un administrāciju netiek pievērsta īpaša loma, lai gan tiek uzdoti jautājumi par pašpārvaldes darbu uzraugošajām personām, pašpārvaldes ierosinājumu mehānismu un mēru, kādā izglītības iestāde ņem vērā pašpārvaldes ieteikumus un vēlmes.

Natalja Antipova 2014. gadā pētīja līdzdalības veicināšanu skolēnu pašpārvaldēs darbā “Līdzdalība skolēnu pašpārvaldē – vidusskolēnu pilsoniskuma veicināšanas līdzeklis”. Viens no izglītības iestāžu audzēkņiem un pašpārvalžu pārstāvjiem uzdotajiem jautājumiem skan – “Vai jūs zināt, kādos dokumentos tiek runāts par bērnu tiesībām?”. IZM veiktā “Latvijas Jauniešu aptauja 2020”, kas citstarp tikusi izmantota darbā “Jauniešu līdzdalība lēmumu pieņemšanā – skolēnu pašpārvaldes”, norāda uz jauniešu Latvijā nepietiekamajām zināšanām par jaunatnes politikas plānošanas dokumentiem un valsts pārvaldi kopumā.⁵⁹ Tādēļ ir svarīgi identificēt jauniešu zināšanas politiskajā un tiesību laukā, kas vistiešāk skar pašus jauniešus. Liekot domāt par politikas plānošanas dokumentiem jaunatnes jomā, bakalaura darbā “Jauniešu līdzdalības lēmumu pieņemšanā – skolēnu pašpārvaldes” pašpārvaldes locekļu anketā iekļauts

⁵⁸ Zemīte, V., Kiseļova, R., & Pedagoģijas, psiholoģijas un mākslas fak. Izglītības zinātņu nod. (2011). Skolēnu pašpārvaldes darbības pilnveidošanas iespējas Rīgas vidusskolās: Maģistra darbs. Rīga: LU Pedagoģijas, psiholoģijas un mākslas fakultāte. Izglītības zinātņu nodaļa, 66.lpp.

⁵⁹ Izglītības un zinātnes ministrija. (2021). Izglītības un zinātnes ministrijas “Latvijas Jauniešu aptaujas 2020” rezultāti.

lūgums norādīt trīs Eiropas Jaunatnes mērķus 2019–2027, kuri pašpārvaldes darbībā tiek uzskatīti par vissvarīgākajiem.

2015. gadā Rūdolfā Teņa izstrādātajā pētījumā maģistra darba ietvaros tika pētīta skolēnu pašpārvaldes loma pilsonisko prasmju veidošanā izglītības iestādē. Izceļama ir skolēnu pašpārvaldes locekļu un skolēnu sinerģijas apskate pētījumā, jautājot, par piemēru, kā skolēnu pašpārvalde informē skolēnus par pašpārvaldes aktivitātēm skolā.⁶⁰ Darbā “Jauniešu līdzdalība lēmumu pieņemšanā – skolēnu pašpārvaldes” šī sinerģijas dimensija ir iztrūkstoša un iekļaujama turpmākos pētījumos.

2015. gadā biedrība “Latvijas Jaunatnes padome” sadarbībā ar IZM veica Eiropas Komisijas līdzfinansētu pētījumu “Jauniešu politiskā līdzdalība Latvijā: Situācijas raksturojums un līdzdalības faktoru (determinantu) analīze”. Pētījumā tika secināts, ka par lielu jauniešu līdzdalības kavēkli atzīstama jauniešu neieinteresētība līdzdarboties vai slinkums – aptuveni 40 % jauniešu pētījumā norādījuši, ka, lai gan apzinās līdzdarbošanās iespējas, biedroties nevēlas. Tikpat daudz jauniešiem politiski procesi neinteresē, kā arī uzticības līmenis sabiedrības pārstāvjiem dažādos līmeņos ir zems.⁶¹ Pētījuma rezultāti norāda uz jauniešu uzrunāšanas un aicinājuma līdzdarboties nozīmīgumu, rosinot domāt inovatīvus un jauniešu auditoriju uzrunājošus veidus un rīkus, kā iesaistīt auditoriju sabiedriskās aktivitātēs – arī šis jauniešu līdzdalības aspekts būtu jāpēta.

Nākamajā darba “Jauniešu līdzdalība lēmumu pieņemšanā – skolēnu pašpārvaldes” nodaļā tiks skatītas skolēnu pašpārvalžu locekļu Latvijas valsts ģimnāzijās aptaujas atbildes, dalot aptaujas jautājumus Gerija Stokera “CLEAR” modeļa kritērijos, un pašpārvalžu darbība salīdzināta ar Latvijas valsts izpildvaras darbību.

⁶⁰ Tenis, R., Geste, A., & Pedagoģijas, psiholoģijas un mākslas fak. Izglītības zinātņu nod. (2015). Skolēnu pašpārvaldes loma pilsonisko prasmju veidošanā skolā: Maģistra darbs. Rīga: LU Pedagoģijas, psiholoģijas un mākslas fakultāte. Izglītības zinātņu nodaļa, 54.lpp.

⁶¹ Latvijas Jaunatnes padome. (2015). Jauniešu politiskā līdzdalība Latvijā: Situācijas raksturojums un līdzdalības faktoru (determinantu) analīze. Noslēguma ziņojums.

4. SKOLĒNU PAŠPĀRVALŽU APTAUJA

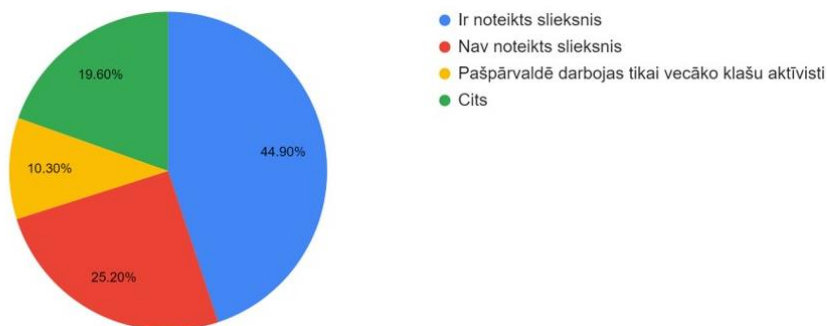
Bakalaura darba nodaļā “Skolēnu pašpārvalžu aptauja” tiks aprakstīti skolēnu pašpārvalžu aptaujas rezultāti un pielīdzināti Latvijas MK darbam. Salīdzinot skolēnu pašpārvaldes ar MK, tiek analizētas skolēnu pašpārvaldes kā pilsoniskās līdzdalības atveides instruments, kas atveido reālo lēmumpieņemšanas gaitu un ieņem demokrātiskās vērtībās balstīta organisma veidolu. Nepieciešams bilst, ka Latvijas MK jeb Latvijas valsts izpildvara uzskatāma par demokrātisku un tās darbības principu atbilstīgums netiek apšaubīts. Pašpārvalžu salīdzinājums ar MK šīs nodaļas apakšnodaļā “Skolēnu pašpārvalžu aptaujas eksperimentālā rezultātu analīze, salīdzinoši ar Ministru kabineta darbu” izpilda apakšnodaļas “Aptaujas rezultātu aprakstošā analīze” iegūto datu un būtiskāko atziņu kopsavilkuma veides lomu.

4.1. Aptaujas rezultātu aprakstošā analīze

Turpmākajās trešā līmeņa apakšnodaļās tiks aprakstīti skolēnu pašpārvalžu locekļu Latvijas valsts ģimnāzijās aptaujā iegūtie dati, tematiski dalīti Gerija Stokera “CLEAR” modeļa kritērijos, atbilstoši 2. pielikumā attēlotajai formai.

4.1.1. “Can do” – Individī to var darīt jeb indivīdiem ir zināšanas un resursi līdzdalībai

Aptaujas jautājums Nr. 6. “Lūdzu, atzīmējiet, vai ir noteikts sliekšnis, sākot no kuras klases skolēniem iespējams kļūt par pašpārvaldes vadītāju vai vadītāja vietnieku!” (n=107) (skat. 4.1.1.1. att.)

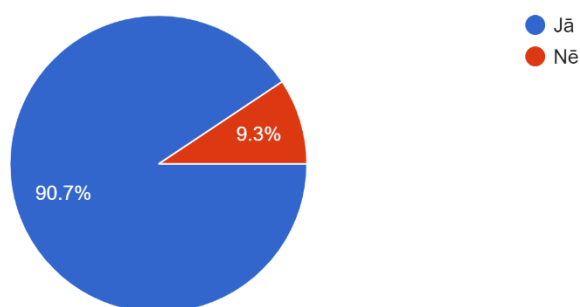

4.1.1.1. att. Respondentu atbildes par norobežojumu kļūt par pašpārvaldes vadītāju vai vadītāja vietnieku

Visvairāk jeb 44,9 % ir atzīmējuši, ka izglītības iestādēs ir pastāvošs nosacījums jeb sliekšnis, sākot no kuras klases izglītības iestādes skolēniem iespējams kandidēt uz pašpārvaldes vadītāja vai tā vietnieka amatu. 25,2 % respondentu savukārt norādījuši, ka kļūt

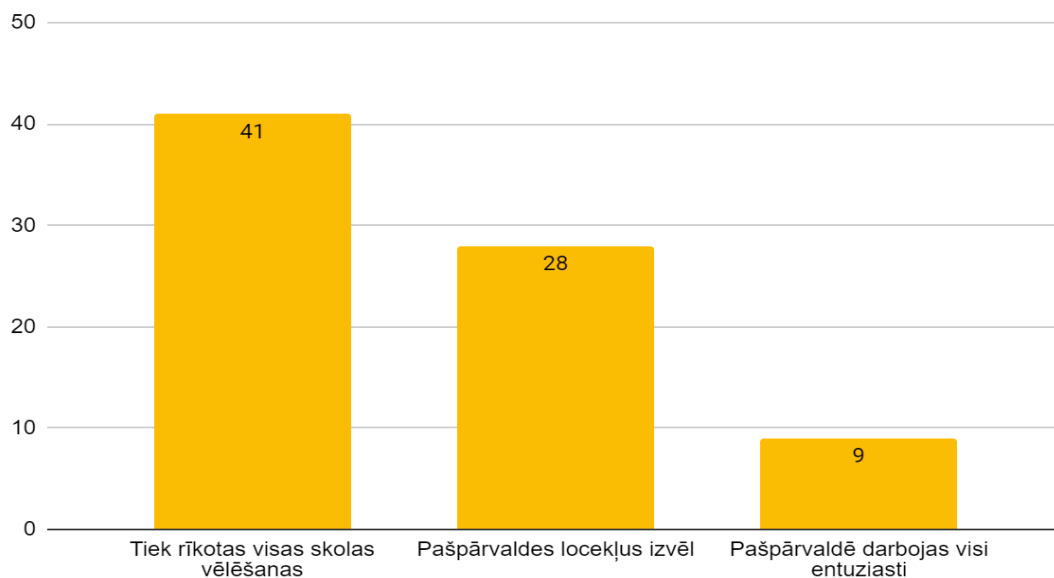
par pašpārvaldes vadītāju un/vai vietnieku ir iespēja visu klašu skolēniem. Desmitā daļa jeb 10,3 % respondentu norādījuši, ka skolēnu pašpārvaldē darbojas tikai vecāko klašu izglītības iestādes aktīvisti. Izmantojot iespēju jautājumā sniegt savu, citādu atbildi, respondenti arī norādījuši, ka izglītības iestādē darbojas pašpārvalde ar 10. līdz 12. klases skolēniem un līdzpārvalde jeb, kā min respondenti, “mazā pašpārvalde”, kur darbojas 7. līdz 9. klases skolēni. Tāpat tiek norādīti izņēmumu gadījumi, piemēram, par pašpārvaldes vadītāju varot ievēlēt tikai 11. klases skolēnu vai par pašpārvaldes vadītāju nevar kļūt 12. klases skolēns.

Aptaujas jautājums Nr. 7. “Vai Jūs esat informēts par kārtību, kādā tiek ievēlēts skolēnu pašpārvaldes kārtējais sasaukums?” (n=107) (skat. 4.1.1.2. att.)

4.1.1.2. att. Respondentu atbildes par informētību par skolēnu pašpārvaldes sasaukuma ievēlēšanas kārtību

Aptaujas dati rāda, ka absolūtais vairākums jeb 90,7 % respondentu (arī – moda) – skolēnu pašpārvalžu locekļu – ir informēti par kārtību, kādā tiek ievēlēts kārtējais pašpārvaldes sasaukums. Šie dati ne vien norāda uz to, ka izglītības iestādēs skolēnu pašpārvalžu sasaukumu ievēlēšanas process ir caurspīdīgs, bet arī citstarp validē iepriekšējā, 6. jautājumā sniegto atbilžu objektivitāti.

4.1.1.3. att. Skolēnu pašpārvalžu ievēlēšanas kārtība

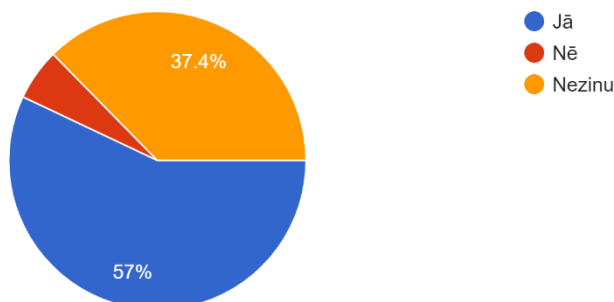
Uzdodot respondentiem, skolēnu pašpārvalžu locekļiem, papildu jautājumu “Ja esat informēts par skolēnu pašpārvaldes sasaukuma ievēlēšanas kārtību, lūdzu, paskaidrojiet, kā norisinās pašpārvaldes sastāva atlase!” (skat. 4.1.1.3. att.), derīgas atbildes sniedza 78 respondenti. Iegūtās atbildes iespējams dalīt trīs pamatgrupās. Vairāk nekā puse jeb 52,6 % respondentu norādīja, ka, lai ievēlētu jaunu pašpārvaldes sasaukumu, izglītības iestādē tiek rīkotas vēlēšanas, kur pašpārvaldes vadītāja kandidāts viens vai ar vēlamo komandu demonstrē savas zināšanas un prasmes, pēcāk izglītības iestādes skolēniem un/ vai skolotājiem veicot balsojumu. Kāds respondents raksta: *“Pēc LR Tiesībsarga ieteikuma mēs mācāmie demokrātisku vēlēšanu principus un procesu – taisām savas “partijas”, izstrādājam programmas, tad visa skola balso. Tas notiek sadarbībā ar skolas direktori, mūsu koordinatori un debašu kluba vadītāju”*. Šāda skolēnu pašpārvaldes sasaukuma ievēlēšanas kārtība atveido, imitē valsts iekārtas praktisko darbību, kas ir atbilstīga Latvija2030 stratēģijā minētajām pilsoniskās līdzdalības programmām.

28 no 78 respondentiem jeb 35,9 % respondentu norādījuši, ka pašpārvaldes locekļi tiek iecelti. Visbiežāk pašpārvaldes locekļu iecelšanas gadījumā novērojams, ka katra izglītības iestādē esošā klase izvēlas vienu vai divas personas, kuru pienākums būs sniegt dalību skolēnu pašpārvaldes sastāvā. Tāpat tiek minēta kārtība, kad dalību skolēnu pašpārvaldē nosaka kāds mācītbspēks, piemēram, skolotājs savā audzināmajā klasē nosaka personas, kuras piedalīsies pašpārvaldes darbā.

Trešā skolēnu pašpārvalžu ievēlēšanas kategorizācija ir princips, ka pašpārvaldē darbojas visi entuziasti. Jāatzīst, ka, minot šo apgalvojumu, respondenti līdztekus norādījuši, ka ierasti vēlme darboties skolēnu pašpārvaldē ir neliela, tādēļ aicināts tiek ikviens. Šādu

pašpārvaldes sasaukuma ievēlēšanas kārtību minējuši 9 (deviņi) no 78 derīgas atbildes sniegušajiem respondentiem jeb 11,5 %.

Aptaujas jautājums Nr. 8. “Vai no darba pašpārvaldes sastāvā iespējams atstādināt (izslēgt no pašpārvaldes)?” (n=107) (skat. 4.1.1.4. att.)

4.1.1.4. att. Respondentu atbildes par iespējamību pašpārvaldes locekli izslēgt no pašpārvaldes

Nedaudz vairāk nekā puse, 57 % respondentu atbildējuši, ka pastāv iemesli un gadījumi, kad skolēnu pašpārvaldes loceklis var tikt izslēgts no pašpārvaldes. Atbildi “nezinu”, ko snieguši 37,4 % respondentu, varētu skaidrot ar vairākiem iemesliem. Pirmkārt, respondents varētu būt nepieredzējis šādu, iespējams, negatīvu situāciju, kad kādu pašpārvaldes locekli no amata nācies atstādināt, taču šādi kritēriji pastāv. Otrkārt, pašpārvaldes locekļu atstādināšana no amata varētu būt pašpārvaldes darbības nolikumā neatrunāta, līdz ar to respondentiem rada grūtības sniegt atbildi uz jautājumu. 5,6 % respondentu snieguši atbildi, ka no pašpārvaldes locekli atstādināt nevar.

Tāpat kā pašpārvaldes locekļu ievēlēšanas, tā arī locekļu atstādināšanas kārtībai būtu jābūt skaidri atrunātai, tādējādi norādot uz pašpārvaldes locekļu atbildību, kas ir īpaši būtiska demokrātiska organisma gadījumā, saistot to ar politiskās atbildības jēdzienu reālpolitikā. Uzdodot respondentiem papildu jautājumu: “Ja no darba pašpārvaldes sastāvā iespējams locekli atstādināt (izslēgt), lūdzu, miniet gadījumus, kādos skolēnu pašpārvaldes loceklis var tikt izslēgts no tās sastāva!”, derīgas atbildes sniedza 60 respondenti. Sniegtos viedokļus iespējams reducēt divās grupās jeb iemeslos, kas nosaka, ka pašpārvaldes loceklis no sastāva ir izslēdzams. 40 no 60 respondentiem jeb 66,7 % norādīja, ka no pašpārvaldes sastāva var izslēgt neaktīvu biedru, kurš neapmeklē noteiktu skaitu pašpārvaldes kopsapulču (piemēram, trīs vai piecas) un nepiedalās pašpārvaldes ikdienas darbā – nesniedz atbalstu pasākumu rīkošanā, nevirza iniciatīvas. 20 respondenti no 60 jeb 33,3 % norādījuši, ka no pašpārvaldes var izslēgt biedru, ja tam pašpārvaldes sastāvs vai izglītības iestādes personāls izteicis neuzticību. Tā respondenti norāda, ka iespējams izslēgt biedru, kurš paudis neizpaužamu informāciju, nomelnojis pašpārvaldes citus locekļus, ar savu bezdarbību vai darbību kavējis pašpārvaldes

darbu vai izglītības iestādē vai ārpus tās vainojams par agresīvu, diskriminējošu attieksmi. Vēl respondenti norāda gadījumus, kad no pašpārvaldes lūdz aiziet skolēnus ar neapmierinošām sekmēm mācībās.

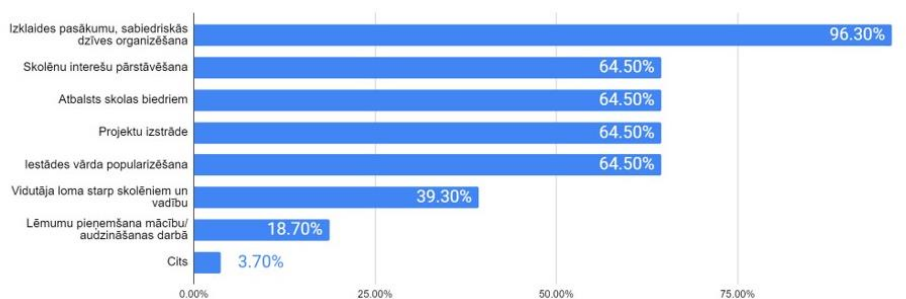
Dāvids Ansong (*David Ansong et al.*) 2020. gadā rakstīja par sakarību starp skolēnu un augstskolu studentu sekmēm un iesaisti izglītības iestādes dzīvē, nosakot sakarību, ka, dodot izglītojamajiem iespēju lemt par izglītības iestādē svarīgiem jautājumiem, kā piemēru minot iespēju noteikt mērķus, definēt vēlmes un iesaistīties mācību pilnveidē, jeb, citiem vārdiem, iespējas līdzdarboties, izglītojamo sekmes palielinās.⁶² Nereti tiek uzskatīts, ka ārpusstundu skolas aktivitātes kavē skolēnu sekmību mācībās, un šādu nostāju demonstrē aptaujā iegūtās atbildes. Tomēr bieži vien iespējas līdzdarboties ir līdzeklis, kā jauniešos rast saisti ar izglītības iestādi, tādējādi stimulējot skolēnus apgūt mācību vielu.

Apkopojot respondentu atbildes “CLEAR” modeļa rādītājā ““Can do” – Individīdi to var darīt jeb indivīdiem ir zināšanas un resursi līdzdalībai”, redzams, ka vairums skolēnu pašpārvalžu locekļu ir informēti par kārtējā pašpārvaldes sasaukuma ievēlēšanas kārtību. Visbiežāk jauns sasaukums tiek ievēlēts, taču proporcionāli daudz pašpārvalžu locekļu norādījuši, ka pašpārvaldes locekļi tiek izvēlēti (ne ievēlēti) jeb iecelti. Kļūst par pašpārvaldes vadītāju vai vadītāja vietnieku ne vienmēr ir iespēja katram gribētājam, nosakot kritērijus. Pastāvot pašpārvaldes locekļu ievēlēšanas vai iecelšanas kārtībai, pastāv gadījumi, kad pašpārvaldes locekli no sasaukuma var izslēgt, ierasti – par nepietiekamu aktivitāti jeb neaktivitāti pašpārvaldes darbā.

4.1.2. “Like to” – Individīdiem patīk līdzdarboties jeb indivīdi izjūt piesaisti kādam jautājumam vai grupai

Aptaujas jautājums Nr. 5. “Lūdzu, atzīmējiet, kurām no šīm darbības jomām Jūs vislielākā mērā attiecinātu pašpārvaldes darbību!” (n=107) (*skat. 4.1.2.1. att.*)

⁶² Ansong, David, Okumu, Moses, Kim, Youn Kyoung, Despard, Mathieu, Darfo-Oduro, Raymond, & Small, Eusebius. (2020). Effects of Education Savings Accounts on Student Engagement: Instrumental Variable Analysis. *Global Social Welfare : Research, Policy & Practice*, 7(2), 109-120.

4.1.2.1.. att. Respondentu vērtējums par pašpārvaldes darbības jomām

Ir svarīgi, lai izglītības iestādē skolēnu pašpārvaldes loma nebūtu formāla un reducēta līdz t.s. “pasākumu aģentūras” līmenim. VISC nosaka, ka pašpārvaldei iedalāmas trīs galvenās lomas jeb darbības funkcijas, kurām būtu nepieciešams pašpārvaldes darbā izpausties vienlīdz lielā mērā, tās ir – sabiedriskās dzīves organizēšanai nepieciešamo kompetenču pilnveide, skolēnu interešu un vajadzību izzināšana un pārstāvēšana, skolēnu, pedagogu un administrācijas vajadzību saskaņošana, kā arī iesaiste mācību un audzināšanas darbā.⁶³

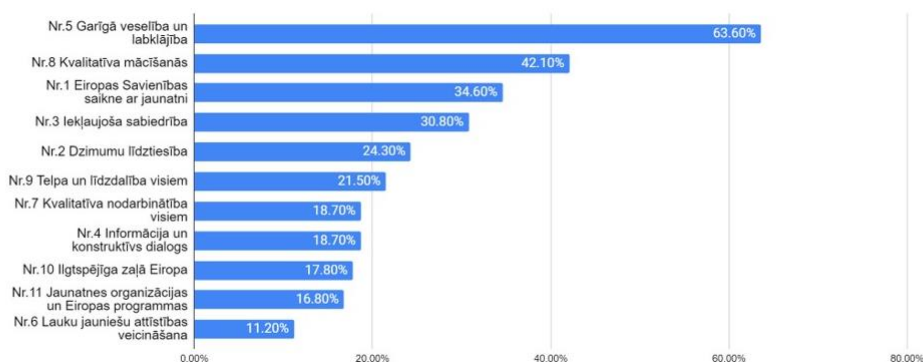
Respondentu atbildes rāda, ka vislielākā prioritāte aptaujāto izglītības iestāžu skolēnu pašpārvaldēs ir izklaides pasākumu un sabiedriskās dzīves organizēšana, kuru par prioritāru atzīst 96,3 % aptaujāto, stiprinot domu un vienlaikus priekšstatu par pašpārvaldi kā pasākumu organizēšanas aģentūru, ne reālu lēmējinstītūciju. Kā vienlīdz svarīgas vērtē un otru prioritāro lomu aptaujas respondenti piešķir skolēnu interešu pārstāvēšanai sarunās ar iestādes vadību, draudzīgas vides veicināšanai, atbalstot skolas biedrus, projektu izstrādei un izglītības iestādes vārda popularizēšanai pašvaldības vai starpnovadu līmenī, par prioritārām tās atzīstot 64,5 % gadījumu. 39,3 % respondentu atbildējuši, ka pašpārvalde izglītības iestādē ir vidutājs starp skolēniem un skolas administrāciju. Vien 18,7 % respondentu norādījuši, ka pašpārvaldei prioritāra darbības joma ir izglītības iestādē nozīmīgu lēmumu pieņemšana. Atbildē “Cits” skolēnu pašpārvalžu locekļi norādījuši, ka plāno pasākumu finanses, attīsta profesionālās skolēnu prasmes un rīko debates, kā arī sniedz mentālo atbalstu jauniešiem.

VISC izstrādātajos pašpārvalžu darba metodiskajos ieteikumos atveidotas autora Rodžera Hārta (*Roger A. Hart*) līdzdalības pakāpes, kas dalāmas trīs posmos. Pirmais līdzdalības posms jeb stadija ir pašpārvaldes formalitāte, kad jauniešu līdzdalība skolas dzīves uzlabošanā ir tikai šķietama. Otrais līdzdalības posms ir jauniešu iesaistīšanās skolas personāla vēlmju un ideju realizācijā un ieteikumu veidošana. Trešais skolēnu pašpārvaldes darbošanās posms ir tās lēmumu neatkarības palielināšana un darbošanās brīvība, skolas personālam vai pašpārvalžu konsultantam uzraugot, ne kontrolējot pašpārvaldi.⁶⁴

⁶³ Valsts izglītības satura centrs. (2021). Atbalsts pašpārvaldēm. Pašpārvaldes lomas.

⁶⁴ Valsts izglītības satura centrs. (2021). Atbalsts pašpārvaldēm. Līdzdalības kāpnes.

Aptaujas jautājums Nr. 10. “Lūdzu, norādiet trīs Eiropas Jaunatnes mērķus 2019–2027, kurus pašpārvaldes darbībā šobrīd uzskatāt par vissvarīgākajiem!” (n=107) (skat. 4.1.2.2. att.)

4.1.2.2. att. Respondentu vērtējums par nozīmīgākajiem Eiropas Jaunatnes mērķiem pašpārvaldes darbā

Jautājums aptaujā ticis iekļauts, lai apzinātu skolēnu pašpārvalžu darbības sasaisti ar jaunatnes nozares plānošanas dokumentiem. ES Jaunatnes stratēģijā ir iekļauti 11 jaunatnes mērķi. Respondentu atbildes parāda, ka skolēnu pašpārvalžu darbā galvenā ir garīgā veselība un labklājība jeb mērķis panākt lielāku garīgo labklājību un izbeigt garīgās veselības problēmu stigmatizāciju, tādējādi veicinot visu jauniešu sociālo iekļaušanu. Biežāk izvēlētais atbilžu variants (moda) rāda, ka garīgo veselību un labklājību par prioritāti norādījuši 63,6 % aptaujāto pašpārvalžu locekļu no valsts ģimnāzijām Latvijā. 42,1 % respondentu par prioritāti līdztekus atzīst kvalitatīvu mācīšanos – mērķi integrēt un uzlabot dažādas mācīšanās formas, lai sagatavotu jauniešus izaicinājumiem, ko rada mainīgā dzīve 21. gadsimtā. Par trešo galveno prioritāti pašpārvaldē respondenti atzīst Eiropas Jaunatnes stratēģijas 1. mērķi – ES savienošanu ar jaunatni. Pirmo mērķi par nozīmīgu pašpārvaldes darbībā atzīst 34,6 % aptaujāto.

Apkopojot respondentu atbildes “CLEAR” modeļa rādītājā ““Like to” – Individīdiem patīk līdzdarboties jeb indivīdi izjūt piesaisti kādam jautājumam vai grupai”, redzams, ka skolēnu pašpārvalžu darbības galvenā prioritāte ir izklaides pasākumu un sabiedriskās dzīves organizēšana, kas Rodžera Hārta līdzdalības pakāpienu trīs posmos atrodas viszemāk. Formējams ir apgalvojums, ka par iemeslu jautājumā Nr. 10 norādītajai Eiropas Jaunatnes mērķu 2019–2027 prioritātei kļuvuši pulcēšanās ierobežojumi.⁶⁵

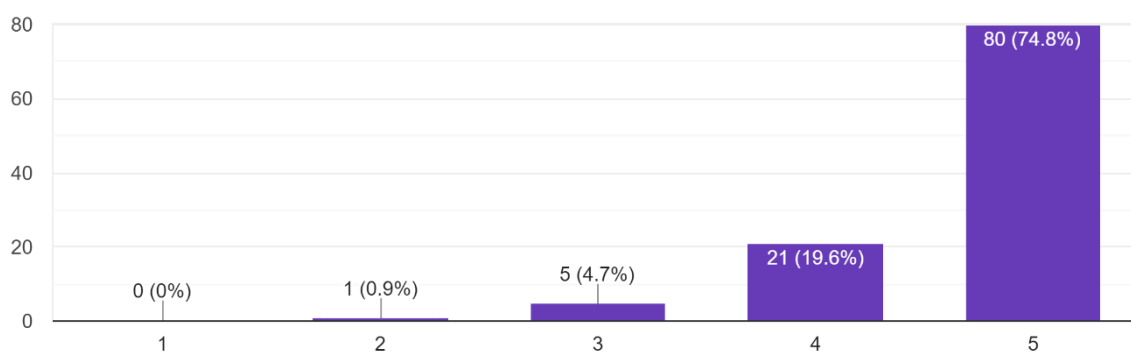
2020. gada nogalē Pusaudžu un jauniešu psihoterapijas centrs īstenoja pētījumu par vīrusa izplatības ierobežojumu ietekmi uz jauniešiem Latvijā, rādot, ka vairāk nekā 50 % jauniešu Latvijā mentālā veselība vīrusa izplatības laikā ir pasliktinājusies un visizplatītākās

⁶⁵ 2020. gada 12. martā Latvijā spēkā stājās MK rīkojums Nr. 103 “Par ārkārtējās situācijas izsludināšanu” (spēku zaudējis), pēcāk – 2020. gada 9. jūnija MK noteikumi Nr. 360 “Epidemioloģiskās drošības pasākumi Covid-19 infekcijas izplatības ierobežošanai” (spēkā esošs).

mentālās grūtības Latvijas jauniešu vidū ir mācīšanās grūtības, nomāktība un depresija, uzmācīgas domas un aizkaitināmība.⁶⁶ Atzīstot to, ka jaunieši ir sabiedrības daļa, kas vīrusa radītās negatīvās sekas – liegumu tikties un socializēties ar vienaudžiem, nereti vardarbību ģimenē – izjūt visvairāk, 2021. gada janvārī Ministru kabinetā tika apstiprināts Veselības ministrijas informatīvais ziņojums, kurā plānoti pasākumi Covid-19 pandēmijas uz sabiedrības psihisko veselību ietekmes mazināšanai, paredzot psihiskās veselības aprūpes pakalpojumu pieejamības uzlabošanu, medicīnas personāla psihoemocionālā stāvokļa uzraudzību un regulāru Latvijas iedzīvotāju psihiskās veselības monitoringu vīrusa pandēmijas laikā, piešķirot finanšu līdzekļus vairāk nekā 7 miljonu *euro* apmērā.⁶⁷ Arī IZM 2021. gada pirmajā ceturksnī izstrādāja atbalsta programmu pašvaldību, pašvaldību iestāžu un nevalstisko organizāciju projektu īstenošanai, kas vērsti Covid-19 pandēmijas radīto seku mazināšanai jauniešu vidū, paredzot kopējo finansējumu 500 000 *euro* apmērā.⁶⁸

4.1.3. “[are] Enabled to” – Individīdiem ir iespējas līdzdarboties

Aptaujas jautājums Nr. 1. “Lūdzu, 5 (piecu) ballu skalā novērtējiet savas iespējas izteikt viedokli pašpārvaldē!” (n=107) (skat. 4.1.3.1. att.)

4.1.3.1. att. Respondentu vērtējums par iespēju paust viedokli pašpārvaldē

Biežāk respondentu izvēlētais variants (moda) norāda, ka skolēnu pašpārvalžu locekļi iespējas paust viedokli pašpārvaldē vērtē kā drīzāk plašas. Lielākā daļa jeb 74,8 % aptaujāto respondentu iespējas izteikt viedokli pašpārvaldē 5 (piecu) ballu skalā, kur 1 – nav nekādu iespēju, bet 5 – ir visas iespējas izteikt viedokli pašpārvaldē, novērtējuši iespējas ar 5 (piecām)

⁶⁶ Pusaudžu un jauniešu psihoterapijas centrs. (2021). Latvijas pusaudžu un jauniešu mentālā veselība COVID-19 pandēmijas ietekmē. Tiešsaistē: https://61d65e37-01a0-426e-b0f4-fd3a092c2742.filesusr.com/ugd/c25577_acdcb02e4ee440e3b9acc2a0030ada3e.pdf

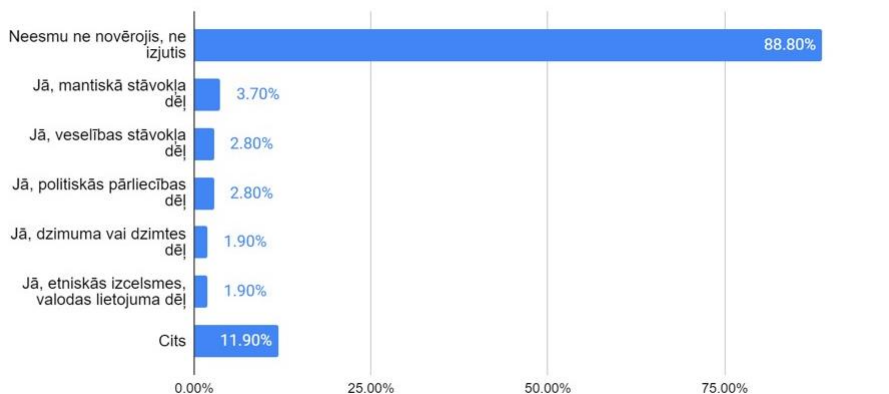
⁶⁷ Veselības ministrija. (2021). Informatīvais ziņojums “Par nepieciešamajiem pasākumiem 2021. gadam un turpmāk ik gadu, lai samazinātu ilglaicīgu negatīvo ietekmi uz sabiedrības psihisko veselību, ko rada COVID-19 pandēmija”. Tiešsaistē: https://www.vm.gov.lv/sites/vm/files/media_file/vmzin_190121_inf_zin_psihves.pdf

⁶⁸ Izglītības un zinātnes ministrija. (2021). Jaunieši saņems atbalstu Covid-19 pandēmijas radīto seku mazināšanai. Izgūts no: <https://www.izm.gov.lv/lv/jaunums/jauniesi-sanems-atbalstu-covid-19-pandemijas-radito-seku-mazinasanai> [skatīts 10.05.2021.]

ballēm. 19,6 % iespējas izteikt viedokli pašpārvaldē novērtē ar 4 (četrām) ballēm. 1 (vienu) balli, kuras nozīme – nav nekādu iespēju – nav devis neviens no aptaujātajiem respondentiem.

Respondentiem sniedzot iespēju skaidrot savu atbildi, no 96 derīgām atbildēm, par nederīgām uzskatot atbildes, kas atstātas tukšas, 64 respondenti jeb 67 % norādījuši, ka pašpārvaldē iespējams izteikties, neizjūtot ideju spiedienu vai kāda veida diskrimināciju (skat. 4.1.3.2. att.). Tomēr respondenti nereti norādījuši, ka tiem pašpārvaldes locekļiem, kuri pašpārvaldē darbojas neilgu laiku, par piemēru minot darbības pašpārvaldē pirmo gadu, iespējas izteikt viedokli ir mazākas, nekā locekļiem, kuri pašpārvaldē darbojas ilgāk. Par labo praksi, ņemot vērā attālinātās darbošanās situāciju, uzskatāmas saziņas platformas un grupas sociālo plašsaziņas tīklu vietnēs, ļaujot pašpārvaldes darbiniekiem pulcēties un dalīties ar idejām, piemēram, “Whatsapp” un “Facebook” grupas. Vēl respondenti izceļ, ka pašpārvaldē netiek apspiesti izglītības iestādes dzīves uzlabošanas un labiekārtošanas jautājumi, risinot jautājumus, kas attiecināmi tikai dažādu skolas pasākumu organizēšanai. Par īpaši svarīgu atzīstama iezīme, ka pašpārvalde neuzrunā kautrīgākos skolēnus un nerod iedrošinājumu. Šī iezīme norāda sasaisti ar “CLEAR” modeļa “[are] Asked to” dimensiju.

Aptaujas jautājums Nr. 3. “Vai, izsakot viedokli skolēnu pašpārvaldē, esat izjutis (-usi) vai novērojis (-usi) diskrimināciju?” (n=107) (skat. 4.1.3.2. att.)

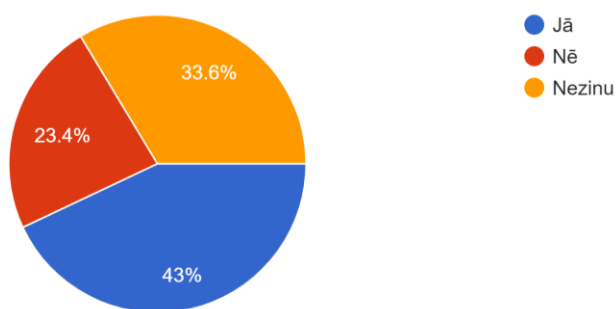
4.1.3.2. att. Respondentu diskriminācijas novērojums

Moda norāda, ka skolēnu pašpārvaldē ierasti diskriminācija nav ne izjūtama, ne novērojama. 88,8 % respondentu norādījuši, ka diskrimināciju pašpārvaldē nav ne izjutuši, ne novērojuši. Tomēr 12 no aptaujātajiem 107 skolēnu pašpārvalžu locekļiem valsts ģimnāzijās norādījuši veidus, kādos novērojuši diskrimināciju vai diskriminējošu atieksmi izjutuši paši, starp tiem – diskriminācija mantiskā stāvokļa dēļ (3,7 %), diskriminācija veselības stāvokļa dēļ (2,8 %), politiskās pārliecības dēļ (2,8 %). Izmantojot iespēju pašiem norādīt novērotās vai izjustās diskriminācijas iemeslu, tiek minēts izskats, hobijs, reliģiskā pārliecība, seksualitāte u.c. Apkopojot respondentu pašu sniegtās atbildes papildjautājumā, redzams, ka vēl četri

skolēni (3,7 %) pašpārvaldē tikuši diskriminēti vecuma dēļ. Vecums ir viens no Pilsoniskās brīvprātības modeļa (no angļu valodas – *Civic Voluntarism Model*) pirmās, resursu, dimensijas raksturlielumiem, attiecinot to SES – sociāli ekonomiskā statusa modelim. Jau iepriekš, izvēloties darbā izmantojamo teorētisko bāzi, tika skaidrots, ka sociāli ekonomiskā statusa modeļa rādītāji, tos attiecinot uz valsts ģimnāziju pašpārvalžu locekļiem, nevar tikt izmantoti. Tomēr aptaujas rezultāti rāda, ka arī šīs grupas ietvaros iespējama diskriminācija mantiskā stāvokļa, nodarbošanās jeb hobija, dzimuma vai dzimtes un vecuma dēļ. Arī IZM veiktās aptaujas “Latvijas Jauniešu aptaujas 2020” rezultāti rāda, ka jauniešu vidū vienlīdz izplatītākie diskriminācijas veidi ir diskriminācija dzimuma vai dzimtes dēļ, šādu diskriminācijas novērojumu minot 29 % respondentu, un diskriminācija mantiskā stāvokļa dēļ, šādu diskriminācijas novērojumu minot 29 %.⁶⁹ Jāņem vērā, ka bakalaura darba pētījumā tika skatīti tie jaunieši, kuri apgūst vidējā līmeņa izglītību valsts ģimnāzijās, attiecinot to uz cilvēkiem vecumā no aptuveni 13 līdz 18 gadiem, taču Jaunatnes likums nosaka, ka jaunieši ir indivīdi vecumā no 15 līdz 24 gadiem, līdz ar to abos pētījumos ir atšķirīga respondentu bāze un to raksturojošie kritēriji.

Respondentiem sniedzot iespēju skaidrot, kādos apstākļos un ar kādu diskriminācijas veidu saskārušies, tiek izklāstīts gadījums par mazām socializēšanās grupām jeb t.s. “burbuļiem”, kad, ja pašpārvaldes loceklis nav piederīgs kādam izglītības iestādē vai izglītojamo klasē pastāvošam burbulim, locekļa viedoklis netiek ņemts vērā.

Aptaujas jautājums Nr. 11. “Vai pašpārvaldei ir savs budžets (piešķirti finanšu līdzekļi)?” (n=107) (skat. 4.1.3.3. att.)

4.1.3.3. att. Finanšu līdzekļi skolēnu pašpārvaldēm

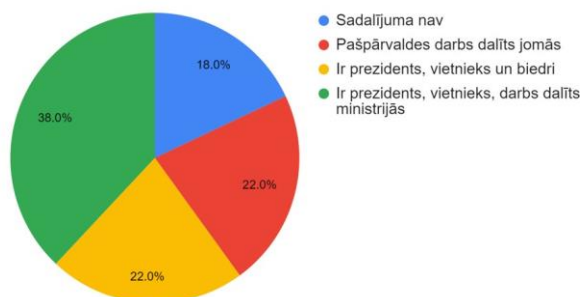
Rezultāti rāda, ka 43 % aptaujāto respondentu zina un bauda, ka viņu pārstāvētajai skolēnu pašpārvaldei tiek rīcībā nodoti finanšu līdzekļi. Vairāk nekā trešdaļa (33,6 %) norāda, ka par finanšu līdzekļu piešķiršanas kārtību nav informēti. Budžets un finanses ir tas resurss,

⁶⁹ Izglītības un zinātnes ministrija. (2021). Izglītības un zinātnes ministrijas “Latvijas Jauniešu aptaujas 2020” rezultāti.

kas iespējo dažādu orgānu, institūciju, šajā gadījumā – skolēnu pašpārvalžu – darbību. Ja finanšu līdzekļi piešķirti netiek, pašpārvalde zaudē spēju realizēt savas iniciatīvas.

Pastāv vairākas iespējas, kā pašpārvaldes var gūt ideju finansiālu atbalstu, piemēram, piesakoties projektu konkursiem JSPA, Sabiedrības integrācijas fondā vai īstenojot citus Eiropas Savienības fondu finansētus projektus.

Aptaujas jautājums Nr. 14. “Lūdzu, raksturojiet skolēnu pašpārvaldes hierarhiju Jūsu izglītības iestādē! Kāds ir pašpārvaldes locekļu lomu sadalījums, ar ko viņi nodarbojas? Vai tas ir reglamentēts?” (n=97) (skat. 4.1.3.4. att.)

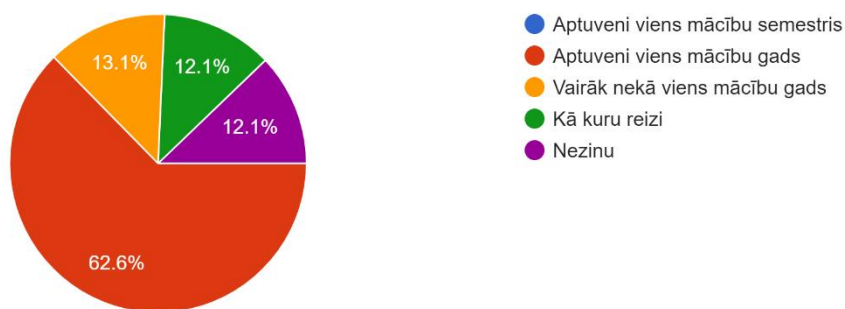

4.1.3.4. att. Pašpārvaldes locekļu amatu sadalījums

Proporcionāli lielākā daļa jeb 38 % aptaujāto pašpārvaldes hierarhiju raksturo pietuvināti MK darbam – ir pašpārvaldes prezidents, prezidenta vietnieks vai biedrs, nozaru ministrijas, kurām nereti respondenti norādījuši vēl pakārtotas vienības vai tematiskās pašpārvaldes biedru grupas. 22 % respondentu – skolēnu pašpārvalžu locekļu Latvijas valsts ģimnāzijās – norāda, ka pašpārvaldē noteikti ir vien divi amati, proti, pašpārvaldes prezidents un prezidenta vietnieks vai “labā roka”. Vēl tikpat jeb 22 % norādījuši, ka darbs pašpārvaldē tiek dalīts jomās un nav novērojama hierarhija – visi skolēnu pašpārvaldes locekļi ir amatu pakāpēs vienlīdzīgi. Mazākā daļa, 18 % respondentu norāda, ka pašpārvaldē lomu sadalījuma nav vai tās tiek noteiktas secīgi konkrētam uzdevumam, piemēram, debašu pasākuma rīkošanai, izglītības iestādes dekorēšanai un citādi. Kāds respondents raksta: “*Nav konkrēta sadalījuma, kas ko dara! Tie, kas ir zinošāki konkrētā jomā, uzņemas atbildību par tās jomas darbu, bet nevienam nav nekas piespiests! Ja cilvēks negrib veikt viņam iedoto darbu, tad piešķir citu!*”, tomēr kāds cits uz jautājumu atbildējis ar īpašības vārdu “*Nevienlīdzība.*”.

Skolēnu pašpārvalžu locekļu atbildes “CLEAR” modeļa rādītājā ““*[are] Enabled to*” – Individīdiem ir iespējas līdzdarboties” vēsta, ka iespējas paust viedokli pašpārvaldē, neizjūtot diskrimināciju, ir drīzāk plašas. Skolēnu pašpārvalžu hierarhija ir diversa, kas vēl reizi norāda uz vienota pašpārvalžu reglamenta trūkumu. Pašpārvalžu rīcībspēju nereti ierobežo finanšu līdzekļu trūkums.

Aptaujas jautājums Nr. 15. “Kāds ir viena pašpārvaldes kārtējā sasaukuma darbošanās ilgums?” (n=107) (skat. 4.1.3.4. att.)

4.1.3.4. att. Pašpārvalžu viena sasaukuma darbošanās ilgums

Visbiežāk respondenti norādījuši, ka pašpārvaldes viena sasaukuma darbības ilgums ir aptuveni viens mācību gads – šādu atbildi snieguši 62,6 % aptaujāto. 13,1 % aptaujāto skolēnu pašpārvalžu locekļu min, ka viņu pārstāvētajā izglītības iestādē skolēnu pašpārvaldes viens sastāvs darbojas vairāk nekā vienu mācību gadu. 12,1 % norāda, ka par pašpārvaldes sasaukuma darbošanās ilgumu nav informēti, 12,1 % – ka sasaukuma darbības ilgums nav noteikts. Atbildes variantu “[pašpārvaldes kārtējā sasaukuma darbošanās ilgums ir] aptuveni viens mācību semestris” nenorādīja neviens no aptaujātajiem respondentiem. Pašpārvaldes sasaukuma darbība vienu mācību gadu ir optimālākā, jo katru gadu notiek izglītības iestādes skolēnu nomaina, vispārējo vidējo izglītību iegūstot uz izglītības iestādi atstājot 12. klašu skolēniem, bet uzsākot mācības 7. klašu skolēniem. Tāpat nereti skolēni no 9. klases dodas iegūt izglītību specializētajās izglītības ieguves vietās, piemēram, tehnikumos un amatskolās, kas var mainīt skolēnu pašpārvaldes sastāvu.

4.1.4. “[are] Asked to” – Individīdi ir aicināti līdzdarboties jeb dažādu līmeņu pārvaldes iestādes un nevalstiskās kustības individuālus līdzdarbībā iesaista

Aptaujas jautājums Nr. 2. “Lūdzu, norādiet veidus un formas, kā pašpārvalde izzina jauniešu viedokli izglītības iestādē (anketēšana, debates, citi viedokļu izziņāšanas rīki)! Cik bieži tas notiek (reizi nedēļā, reizi mēnesī, reizi semestrī, reizi gadā utt.)?” (n=103)

Visbiežāk jeb aptuveni 55 % gadījumu respondenti norādījuši, ka jauniešu viedoklis skolēnu pašpārvaldē tiek izziņāts ar anketēšanas palīdzību. Par izplatītu anketēšanas rīku atzītas sociālo tīklu platformas, kā lietošanas īpaši izplatīta jauniešu vidū, tās ir – “Instagram” un “Facebook”, kā arī attālināto konferenču formātā tiešsaistes saziņas platformā “Zoom”. Respondenti norāda, ka klātienēs pulcēšanās ierobežojumu dēļ skolēnu pašpārvaldēm nācies rast jaunus risinājumus, kā aizvīdot klātienēs anketēšanu un debates, pašpārvalžu iknedēļas

sapulces. Domājot par viedokļu izziņāšanas biežumu, ierasti minēta viedokļu izziņāšana reizi mēnesī ar anketu palīdzību vai reizi vienā mācību semestrī, reizi vienā mācību gadā.

Aptaujas jautājums Nr. 12. “Lūdzu, miniet, kādas personas Jūsu izglītības iestādē uzrauga vai sniedz padomus skolēnu pašpārvaldes darbā (piem., kāds noteikts skolas mācībspēks, skolas direktors, pašvaldības pašpārvalžu konsultants utt.)!” (n=103)

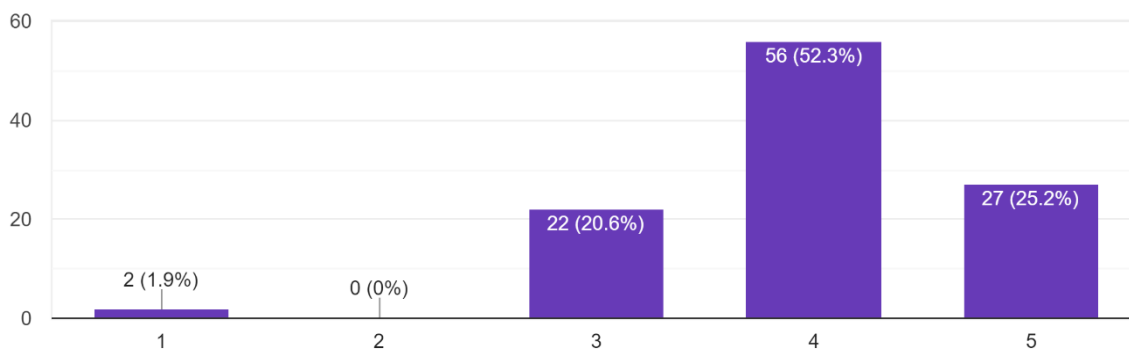
Visbiežāk respondenti norādījuši, ka izglītības iestādes skolēnu pašpārvaldi uzrauga skolas direktors, direktora vietnieks vai kāda persona no izglītības iestādes administrācijas, šādu atbildi norādot 65 % aptaujāto respondentu. 13,6 % skolēnu pašpārvalžu locekļu norāda, ka viņu pārstāvētajās izglītības iestādēs padomus pašpārvaldei sniedz pašpārvaldes konsultants, vēl 13,6 % norāda, ka pašpārvaldi konsultē kāds mācībspēks. Nepieciešams minēt, ka skolēnu pašpārvalžu padomdevējam ir īpaši būtiska loma, jo konsultants, kā nosaka VISK, ne tikai koordinē pašpārvaldes darbu un palīdz realizēt idejas, bet veido sadarbību ar citiem pedagogiem, skolas vadību, skolēnu vecākiem, nodrošinot, ka skolēnu vēlmes un problēmas tiek sadzirdētas.⁷⁰

Apskatot respondentu atbildes “CLEAR” modeļa rādītājā ““[are] Asked to” – Individīdi ir aicināti līdzdarboties jeb dažādu līmeņu pārvaldes iestādes un nevalstiskās kustības indivīdus līdzdarbībā iesaista”, var apgalvot, ka izplatītākā jauniešu viedokļu izziņāšanas forma izglītības iestādēs ir anketas, kas visbiežāk tiek izplatītas reizi mēnesī. Skolēnu pašpārvaldes darbu izglītības iestādē ierasti uzrauga iestādes direktors vai direktora vietnieks audzināšanas darbā, reti – pašpārvaldes konsultants.

⁷⁰ Valsts izglītības satura centrs. (2021). Atbalsts pašpārvaldēm. Konsultanta loma.

4.1.5. “[are] Responded to” – Individīdi tiek sadzirdēti jeb redz līdzdalības, sniegto priekšlikumu rezultātus

Aptaujas jautājums Nr. 4. “Lūdzu, 5 (piecu) ballu skalā novērtējiet, cik lielā mērā skolēnu pašpārvaldes vēlmes un ieteikumi tiek ņemti vērā!” (n=107) (skat. 4.1.5.1. att.)

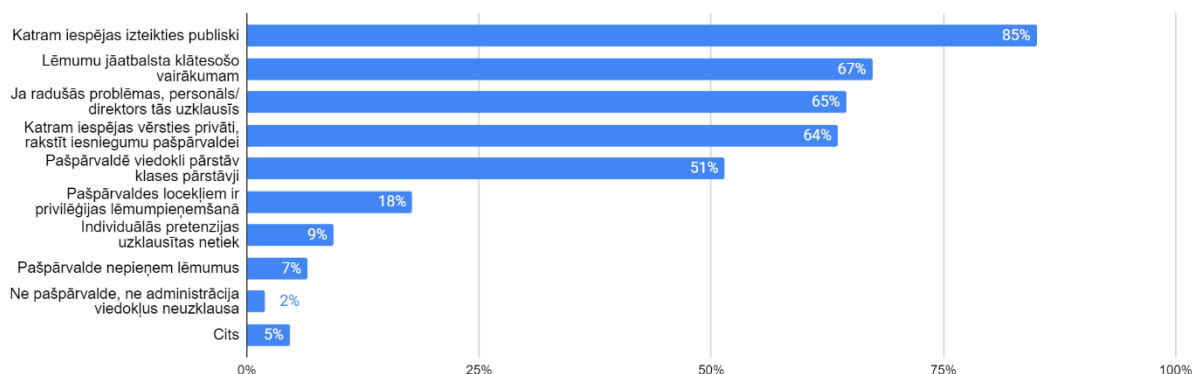

4.1.5.1. att. Respondentu vērtējums par to, cik lielā mērā pašpārvaldes vēlmes un ieteikumi izglītības iestādē tiek ņemti vērā

Lūdzot respondentiem novērtēt 5 (piecu) ballu skalā, cik lielā mērā skolēnu pašpārvaldes vēlmes un ieteikumi respondentu pārstāvētajā izglītības iestādē tiek ņemti vērā, kur 1 – netiek ņemti vērā nekad, bet 5 – pašpārvaldes vēlmes un ieteikumi vērā tiek ņemti vienmēr, visbiežāk, 52,3 % gadījumu, tikusi piešķirta 4 (četrus) ballu atzīme. 25,2 % respondentu norādījuši, ka pašpārvaldes vēlmes un ieteikumi izglītības iestādē vērā ņemti tiek vienmēr, 20,6 % piešķīruši 3 (trīs) balles, kas nozīmē, ka proporcija starp līdzšinēji vērā ņemtajiem un noraidītajiem pašpārvaldes priekšlikumiem izglītības iestādē ir aptuveni līdzīga. Tikai 2 (divi) no 107 respondentiem snieguši atbildi, ka pašpārvaldes ieteikumi un vēlmes vērā ņemti netiek nekad.

Dodot respondentiem iespēju skaidrot noteiktā vērtējuma piešķiršanas iemeslu, uzdodot papildjautājumu “Lūdzu, paskaidrojiet, kādēļ pašpārvaldes vēlmju un ieteikumu ņemšanu vērā esat novērtējis (-usi) šādi! Miniet piemērus!”, nereti respondenti atzīmējuši, ka negatīvi vērtējama ir iezīme, ka galavārds par skolēnu pašpārvaldes rīcībām pieder pašpārvaldes līderim jeb prezidentam vai prezidentei. Tāpat tiek minēts, ka izglītības iestādēs trūkst atsevišķas telpas pašpārvaldes darbam vai netiek piešķirts finansējums, apgrūtinot pašpārvaldes reālās darbības iespējas.

Aptaujas jautājums Nr. 9. “Lūdzu, novērtējiet lēmumu pieņemšanas pašpārvaldē kārtību, izvēloties piemērotākos apgalvojumus!” (n=107)

4.1.5.2. att. Respondentu vērtējums lēmumu pieņemšanas pašpārvaldē kārtībai

Visvairāk respondenti norādījuši, ka katram skolēnam ir iespējas publiski izteikt savu viedokli skolēnu pašpārvaldē – šādu apgalvojumu respondenti izvēlējusi 85 % gadījumu. Līdztekus, 64 % gadījumu respondenti norāda, ka pašpārvaldē viedokli iespējams paust arī personīgi, sazinoties ar pašpārvaldes vadītāju, biedriem vai rakstot iesniegumu. Otrā visbiežāk norādītā atbilde ir, ka pašpārvaldē lēmumi tiek pieņemti tad, ja tos atbalsta vairums klātesošo jeb lēmumu pieņemšanā tiek ievērots vairākuma princips (67 %). Trešā visbiežāk norādītā atbilde ir, ka skolēniem, problēmu rašanās gadījumā, ir iespēja personīgi vērsties pie izglītības iestādes personāla, tostarp direktora, šādu atbildi norādot 65 % gadījumu.

Aptaujas jautājums Nr. 13. “Kāds ir skolēnu pašpārvaldes pieņemto lēmumu vai ierosinājumu mehānisms? Kur nonāk skolēnu pašpārvaldes lēmumi, iniciatīvas?” (n=107)

Ņemot vērā to, ka jautājums ticis uzdots atvērtā formā, iespējot respondentus sniegt sev vēlamu, rakstisku atbildi, rodas grūtības atbildes uz jautājumiem iedalīt tiešās grupās. Aptuveni viena trešā daļa respondentu snieguši atbildi, ka pašpārvaldes lēmumi tiek apspriesti ar izglītības iestādes vadību – direktoru, direktora vietnieku vai izglītības iestādes administrāciju. Tiek minētas lēmumu izskatīšanas procedūras pašā pašpārvaldes ietvarā. Piemēram, ja kādam izglītības iestādes skolēnam vai pašpārvaldes loceklim ir iniciatīva, persona tuvākajā pašpārvaldes sēdē prezentē savu ideju. Pēcāk par šo ideju tiek noturēts balsojums pašpārvaldes ietvaros. Ja ideja tiek atbalstīta, tā tiek skolas vadības apspriesta, sekojot apstiprinājumam vai noraidījumam idejas realizēšanai. Kāds izglītības iestādes pārstāvis min, ka iestādes uzgaidāmajā telpā ir izvietota kastīte, kurā skolēni var rakstiskā formātā iniciēt kādu darbību vai sniegt priekšlikumus izglītības iestādes dzīves uzlabošanai.

Latvija2030 stratēģijā postulēts, ka “cilvēki labprātāk velta laiku sabiedriskiem jautājumiem, ja savai līdzdalībai redz konkrētu rezultātu”.⁷¹ Līdzdalības rezultāti ne vienmēr nozīmē, ka līdzdalības aktā ielikta doma, piemēram, kāda likuma vēlami grozījumi vai kāda lūguma izpilde, tiek apstiprināti. Ar rezultātu saprotama arī iniciēta problēmjautājuma diskusija, vēršot uzmanību.

“CLEAR” modeļa beidzamajā rādītājā ““[are] Responded to” – Individīdi tiek sadzirdēti jeb redz līdzdalības, sniegto priekšlikumu rezultātus” pašpārvalžu biedru sniegtās atbildes ļauj izdarīt secinājumus, ka skolēnu pašpārvaldes ieteikumi un vēlmes biežāk tiek ņemti vērā. Skolēni pašpārvaldē var brīvi paust savu viedokli publiski vai vērsties pie pašpārvaldes pārstāvjiem personīgi. Lai lēmumu pašpārvaldē uzskatītu par pieņemtu, tam jāsaņem pašpārvaldes locekļu vairākuma atbalsts. Norāde, ka skolēniem ir iespējas grūtību gadījumā vērsties pie skolas personāla pēc palīdzības (65 %) liecina par kopēji labu pašpārvalžu un izglītības iestāžu vadības un personāla saikni.

4.2. Skolēnu pašpārvalžu aptaujas eksperimentālā rezultātu analīze, salīdzinoši ar Ministru kabineta darbu

Turpmākajās trešā līmeņa apakšnodaļās tiks aplūkoti skolēnu pašpārvalžu locekļu Latvijas valsts ģimnāzijās aptaujā iegūtie dati, tematiski dalīti Gerija Stokera “CLEAR” modeļa kritērijos, atbilstoši 2. pielikumā attēlotajai formai, salīdzinoši ar MK darba principiem.

4.2.1. “Can do” – Individīdi to var darīt jeb indivīdiem ir zināšanas un resursi līdzdalībai

Skolēnu pašpārvaldes (SP): Pastāv nosacījumi, no kuras klases iespējams kandidēt uz pašpārvaldes vadītāja vai vadītāja vietnieka amatu. Pašpārvalžu locekļi ir informēti par pašpārvaldes sasaukuma ievēlēšanas kārtību. No pašpārvaldes var atstādināt, ja tās loceklim izteikta neuzticība vai locekļa darbība vai bezdarbība negatīvi ietekmējusi pašpārvaldes tēlu vai nodarījusi kaitniecību kādai personai. No pašpārvaldes var atstādināt, ja loceklim ir neapmierinošas sekmes mācībās.

Ministru kabinets (MK): Par MK locekli nevar apstiprināt personu, kuru saskaņā ar Saeimas vēlēšanu likumu nevar izvirzīt par Saeimas deputāta kandidātu un ievēlēt Saeimā.⁷² Saeimas vēlēšanu likumā noteikts, ka uz Saeimas deputāta vietu var kandidēt ikviens Latvijas pilsonis, kurš sasniedzis 21 gada vecumu, izņemot gadījumus, ja persona tikusi sodīta par tīši

⁷¹ Latvijas Republikas Saeima. (2010). Latvijas ilgtspējīgas attīstības stratēģija līdz 2030. gadam, 84.lpp.

⁷² Latvijas Vēstnesis. (2008). Ministru kabineta iekārtas likums. Tiešsaistē: <https://likumi.lv/ta/id/175919>

veiktu noziegumu, izcieš sodu brīvības atņemšana vietā vai ir sadarbojusies ar Padomju Sociālistisko Republiku Savienību vai tās apakšvienībām.⁷³ 2016. gadā Latvijas Reģionu apvienība rosināja veikt izslēdzošus grozījumus Saeimas vēlēšanu likumā, nosakot, ka uz ministra portfeli var kandidēt tikai persona, kura ieguvusi augstāko izglītību, taču grozījumi neguva Saeimas atbalstu, tādējādi par ministru Latvijā var kļūt persona bez augstākās izglītības, iekļaujot kritērijos augstāk minētos punktus par dzestu sodāmību un sadarbību ar Padomju Savienību. Minētie izņēmumi attiecināmi uz personas noziegumu pret Latvijas valsti, tieši vai pastarpināti, un ir atbilstīgi nedriskriminācijas principam.

Jāizceļ, ka jauniešiem nepieciešama saprotama informācija par to, kādi ir skolēnu pašpārvaldes mērķi un kādi ir rīki jauniešu iesaistei izglītības iestādē nozīmīgu lēmumu pieņemšanā. Informācijas tīkli un platformas, ko ikdienas darbā izmanto, piemēram, jaunatnes darbinieki, speciālisti un citi jomas pārstāvji, kaut informācijas satura ziņā atbilstoši, nav adaptēti jauniešu auditorijai. Par negatīvu piemēru minamas Jaunatnes politikas īstenošanas plāna 2016.–2020. gadam starpposma izvērtējuma ziņojumā ietvertās atziņas, vērtējot plānā sasniegtos mērķus, rādītājus un veiktos uzdevumus. Proti, starpposma izvērtējuma ziņojumā, tāpat kā “Latvijas Jauniešu aptaujā 2020” tiek atzīts, ka šobrīd jaunatnes politikas nozarē veidotās informācijas ieguves platformas (www.jaunatneslietas.lv – IZM, www.jaunatne.gov.lv – JSPA, IZM un JSPA “Facebook” konti) nav piemērotas jauniešu auditorijai un jaunieši tās neizmanto.⁷⁴ Arī izglītības iestādēm jāveido jauniešiem viegli uztverams saturs, vēstot par skolēnu pašpārvaldes darbu tajā un līdzdalības veidiem izglītības iestādes lēmumu pieņemšanā.

Pašpārvalžu locekļu vērtēšana pēc sekmēm ir neviennozīmīga. No vienas puses, mācību satura apgūšana ir primārais skolēna izglītības iestādē veicamais uzdevums. No otras – skolēnu pašpārvaldes darbība nav tieši attiecināma mācību vielas apguvei, drīzāk uzskatāma par ārpusstundu nodarbi. Neapšaubāmi, ārpusstundu nodarbības, pulciņi un citi iesaistes veidi neformālajā izglītībā nevar kavēt skološanās procesu, tomēr, īpaši – grūti aktivizējamo jauniešu gadījumā – tieši neformālā iesaiste sniedz lielu atspaidu. Trešādi, sekmes mācībās kalpo par sava veida spēju kritēriju.

Tā, vienam “*Can do*” rādītāja jautājumam esot atbilstīgam (Nr. 7), diviem esot atbilstīgiem daļēji (Nr. 6 un Nr. 8), bet papildjautājumu vērtējot “*Can do*” kritērijam daļēji atbilstoši, kritērijs nav izpildīts.

⁷³ Latvijas Vēstnesis. (1995). Saeimas vēlēšanu likums.

⁷⁴ Izglītības un zinātnes ministrija. (2019). Jaunatnes politikas īstenošanas plāna 2016.-2020. gadam starpposma izvērtējums. Tiešsaistē: http://jaunatneslietas.lv/sites/default/files/2019-12/IZM_JPIP_Vidusposma_izv%C4%93rt%C4%93jums_2019.pdf ; Izglītības un zinātnes ministrija. (2021). Izglītības un zinātnes ministrijas “Latvijas Jauniešu aptaujas 2020” rezultāti.

4.2.2. “Like to” – Individīem patīk līdzdarboties jeb indivīdi izjūt piesaisti kādam jautājumam vai grupai

SP: Pašpārvalžu galvenās darbības jomas ir izklaides pasākumu un sabiedriskās dzīves organizēšana, skolēnu interešu pārstāvniecība, atbalsts skolas biedriem, projektu izstrāde un izglītības iestādes vārda popularizēšana. Pašpārvalžu darbības prioritātes – garīgā veselība un labklājība, kvalitatīva mācīšanās, ES saikne ar jaunatni.

MK: Katrs sasaukums veido politisko vadlīniju dokumentu, deklarāciju, kas izstrādāta, balstoties uz hierarhiski augstākstāvošiem politikas plānošanas dokumentiem, ievērojot darbu pēctecības principu.

Pašpārvalžu obligāta izveide izglītības iestādēs nav Latvijas normatīvajos aktos atrunāta, līdz ar to līdz šim nav tikusi izveidota vienota pašpārvaldes darbības forma un katras izglītības iestādes nolikumā pašpārvalde atainota citādi. 2009. gadā Agnese Jansone, maģistra darba “Skolēnu pašpārvaldes loma skolas lēmumu pieņemšanā” izstrādes laikā apskatīja 20 skolēnu pašpārvalžu nolikumus, rakstot, ka “arvien par skolēnu pašpārvaldes vienīgo uzdevumu tiek uzskatīta pasākumu organizēšana”.⁷⁵ Arī šodien, kā liecina darbā veiktā skolēnu pašpārvalžu aptauja, pašpārvalžu darbības prioritāte ir izklaides pasākumu organizēšana. Lai mazinātu pašpārvalžu pasākumu organizatorisko raksturu un padarītu pašpārvaldi par izglītības iestādes vienu no lēmēj institūcijām, kas atbilstīga starptautiskajiem un nacionālajiem jaunatnes politikas plānošanas dokumentiem, kā arī lai veidotu izglītības iestādēs vienotu izpratni par pašpārvaldes iedabu, VISC, sadarbībā ar IKVD un IZM būtu jāizstrādā vienots pašpārvaldes modelis un jārosina grozījumi Vispārējās izglītības likumā. Jaunatnes politikas plānošanas dokumenta “Jaunatnes politikas pamatnostādnes 2021.–2027. gadam” projektā paredzēts uzdevums “Stiprināt izglītojamo pašpārvaldes, t.sk. izveidojot ilgtspējīgu koordinācijas modeli nacionālā līmenī, nodrošinot izglītojamo līdzdalību lēmumu pieņemšanā izglītības iestādēs” sadarbībā ar VISC, JSPA un pašvaldībām. Līdzīgi, sadarbībā ar VISC, JSPA, Ārlietu ministriju, Kultūras ministriju un nevalstiskajām organizācijām plānots “Attīstīt jauniešos pilsonisko kompetenci, t.sk. stiprināt piederības sajūtu Latvijai un Eiropai, demokrātisko vērtību cieņu”.⁷⁶ Lai nodrošinātu “Jaunatnes politikas pamatnostādņu 2021.–2027. gadam” projektā noteiktos, uz pašpārvaldēm attiecināmos uzdevumus, “Jaunatnes politikas valsts programmas 2021.–2027. gadam” projektā tiek noteikti pasākumi: nodrošināt skolēnu pašpārvalžu atbalsta personu profesionālo pilnveidi, attīstīt pašpārvalžu koordinācijas modeli (plānots īstenot pašpārvalžu mācības un mentoringa pasākumus skolēnu pašpārvalžu locekļiem), kā arī atbalstīt Latvijas

⁷⁵ Jansone, A., Daiktere, I., & Pedagoģijas un psiholoģijas fak. Izglītības zinātņu nod. (2009). Skolēnu pašpārvaldes loma skolas lēmumu pieņemšanā: Maģistra darbs. Rīga: LU Pedagoģijas un psiholoģijas fak. Izglītības zinātņu nod., 15.lpp.

⁷⁶ Izglītības un zinātnes ministrija. (2021). Jaunatnes politikas pamatnostādnes 2021.-2027. gadam. Projekts.

pašvaldības pašpārvalžu stiprināšanai, finansējot projektus no valsts budžeta līdzekļiem. Lai pilnveidotu izglītības personāla un izglītojamo zināšanas par jaunatnes politikas plānošanu starptautiskā, Eiropas Savienības līmenī, un iedzīvinātu eiropiskas vērtības skolēnu pašpārvalžu darbā, laika posmā no 2021. līdz 2023. gadam tiek paredzēts, ka JSPA, sadarbībā ar pašvaldībām, īsteno starptautiska līmeņa ilgtermiņa projektu.⁷⁷ Tomēr vienota pašpārvalžu darbības modeļa izveidei un pašpārvalžu koordinācijas modeļa izveidei, kāds tas minēts “Jaunatnes politikas valsts programmas 2021.–2027. gadam” projektā, ir atšķirīgi mērķi. “Jaunatnes politikas valsts programmas 2021.–2027. gadam” projektā minētais koordinācijas modelis attiecināms uz starppašpārvalžu sadarbību, bet darba autores ieteiktais modelis, kas izstrādājams IZM, VISC un JSPA sadarbojoties, vērsts uz pašu pašpārvalžu kā institūcijas darba vienotu izpratni, iedibinot skolēnu pašpārvalžu izglītības iestādēs kopējus standartus.

Tā, vienam “*Like to*” rādītāja jautājumam esot daļēji atbilstīgam (Nr. 5), bet jautājumu Nr. 10 nosakot par šobrīd uz jauniešiem aktuālām problēmām reaģējošu, kritērijs ir izpildīts.

4.2.3. “[are] Enabled to” – Individuāli ir iespējas līdzdarboties

SP: Pašpārvalžu locekļiem ir plašas iespējas paust viedokli, viedokļu izziņošanai pašpārvaldē tiek izmantotas anketēšanas, aptauju un debašu formas. Pašpārvalžu budžets un finanšu līdzekļu piešķiršanas kārtība ir nenoteikti. Pašpārvaldē ir tās prezidents, visbiežāk arī vietnieks, retāk – ministrijas. Viena pašpārvaldes sasaukuma ierastais darbošanās ilgums ir viens mācību gads.

MK: Ministrijas un to pilnvarotie pārstāvji ir tiesīgi sniegt normatīvo aktu grozīšanas priekšlikumus, iesniegt iesniegumus, kā arī lūgumu formātā prasīt noteiktu jautājumu izskatīšanu.⁷⁸ Sastāvu veido Ministru prezidents, Ministru prezidenta biedrs un ministri, kuriem tieši pakļautas nozaru ministrijas.⁷⁹ Valsts budžeta projektu izstrādā izpildvara, bet apstiprina likumdevējs jeb Saeima. Viena sasaukuma darbošanās ilgums ir četri gadi, atbilstīgi Saeimas vēlēšanu norisei.

Pirmsšķietami varētu apgalvot, ka skolēnu pašpārvalžu ikdienas darbā finanšu līdzekļi nav nepieciešami, tomēr šis uzskats ir maldinošs. Lai organizētu pasākumus izglītības iestādē, rīkotu diskusijas, veidotu starppašpārvalžu tīklus, sniegtu dalību labdarības akcijās un citādi nodrošinātu sabiedriskumu, finanšu līdzekļi ir vajadzīgi. Pirmkārt, finanšu plānošana ietilpst institucionāla, valstiska organisma darbā, tādējādi pašpārvalžu darbu pietuvinot valsts varas

⁷⁷ Izglītības un zinātnes ministrija. (2021). Jaunatnes politikas valsts programma 2021.-2023. gadam. Projekts. Tiešsaistē: <https://www.izm.gov.lv/lv/media/7091/download>

⁷⁸ Latvijas Vēstnesis. (2009). Ministru kabineta 2009. gada 7. aprīļa noteikumi Nr. 300 “Ministru kabineta kārtības rullis”. Tiešsaistē: <https://likumi.lv/ta/id/190612>

⁷⁹ Latvijas Vēstnesis. (2008). Ministru kabineta iekārtas likums.

instrumentu darbībai. Otrkārt, iespēja izmantot finanšu resursus padara pašpārvaldi rīcībā neatkarīgāku, vienlaikus stiprinot jauniešos patstāvības un atbildīguma sajūtu. Darbā veiktās skolēnu pašpārvalžu aptaujas rezultāti vēsta, ka jaunieši finanšu līdzekļu neesamību uzskata par šķērslī pilnvērtīgam pašpārvaldes darbam.

Trīs “[are] Enabled to” rādītāja jautājumiem esot atbilstīgiem (Nr. 1, Nr. 3, Nr. 15), vienam esot atbilstīgam daļēji (Nr. 14), bet jautājumam Nr. 11 norādot neatbilstību kritērijam, “[are] Enabled to” kritērijs ir izpildīts.

4.2.4. “[are] Asked to” – Individīdi ir aicināti līdzdarboties jeb dažādu līmeņu pārvaldes iestādes un nevalstiskās kustības indivīdus līdzdarbībā iesaista

SP: Viedoklis pašpārvaldē tiek izziņāts ar anketēšanas palīdzību, tiek izmantotas sociālo plašsaziņas tīklu platformas, biežums – reizi mēnesī vai vienu reizi mācību semestrī. Pašpārvaldes darbu ierasti uzrauga skolas direktors vai direktora vietnieks, reti – pašpārvaldes konsultants.

MK: Ņemot vērā to, ka MK locekļi pilda pienākumus algota darba ietvaros, kritērijs “[are] Asked to” nav attiecināms un aicinājums līdzdarboties ir atkarīgs no paša MK locekļa iniciatīvas, respektīvi, uz līdzdarbību aicinoši mehānismi nav vērtējami vienlīdzīgi ar skolēnu pašpārvaldēm.

Darbā ar jauniešiem aicinājums un uzrunāšana ir nepieciešamība, sevišķi darbā ar neaktīvajiem un sociālā riska grupu jauniešiem. Iespēju vienlīdzība ir viena no stratēģijas “Latvija2030” prioritātēm.⁸⁰ Sociālā iekļaušana un vienlīdzīgu iespēju veidošana ir starpsektoriāla joma – tā prasa izglītības, labklājības, ekonomikas, reģionālās attīstības un veselības jomu pārstāvju kopdarbu, un tā veicina jauniešu sekmīgu pāreju pieaugušo dzīvē. Sociālās iekļaušanas sekmīgums lielā mērā atkarīgs no valsts un pašvaldību iestāžu, kā arī nevalstiskā sektora pārstāvju sadarbības vēlmēm, iespējām un prakses.

Sociālai atstumtībai īpaši ir pakļauti jaunieši ar invaliditāti, kuru starpā novērojama mazāka nodarbinātība un socializēšanās, kā arī sašaurinātas socializēšanās aktivitāšu iespējas. Tāpat jaunieši ar fizisku invaliditāti visbiežāk arī cieš no kādas psiholoģiskas vai emocionālas kaites. Sociālā iekļaušana tiek uzskatīta par daļu no personības atveseļošanās procesa.

Daudzu riska faktoru pamatā ir mijiedarbība starp jaunieša cilvēkvidi un jaunieša personības individuālajām īpašībām. Jaunieša cilvēkvidi veido ģimenes apstākļi, tostarp attiecības ar jaunieša vecākiem un vecāku mājsaimniecības pārticīgums, sabiedrības apstākļi,

⁸⁰ Latvijas Republikas Saeima. (2010). Latvijas ilgtspējīgas attīstības stratēģija līdz 2030. gadam, 24.lpp.

tostarp kvalitatīvas izglītības trūkums, sociālās institūcijas un normas, kā arī valsts politika un ekonomika, tostarp bezdarbs un tiesību aizstāvība.

Šo iemeslu dēļ pašpārvaldei izglītības iestādē ir svarīgi veikt darbu ar neaktīvajiem un sociālajam riskam pakļautajiem jauniešiem – pašpārvaldes darbs izglītības iestādē var kļūt par līdzekli jauniešu iesaistei un aktivizēšanai, neskatoties uz “CLEAR” modeļa “*Can do*” kritērijā secināto par pašpārvaldes locekļu labu mācību sekmju jābūtību. Ar pašpārvaldes palīdzību var veidot un īstenot projektus izglītības iestādē, viens no tādiem – projekts “Pumpurs”, kas ir no 2017. līdz 2022. gadam IKVD īstenots Eiropas Sociālā fonda projekts Nr. 8.3.4.0/16/I/001 “Atbalsts priekšlaicīgas mācību pārtraukšanas samazināšanai”, kā mērķgrupa – vispārizglītojošo skolu izglītojamie no 5. līdz 12. klasei. Projekts “Pumpurs” veicina ilgtspējīgas sadarbības sistēmas veidošanu starp pašvaldību, izglītības iestādēm, pedagogiem, atbalsta personālu un izglītojamo vecākiem vai pārstāvjiem, lai laikus identificētu izglītojamos ar risku pārtraukt mācības un sniegtu viņiem personalizētu atbalstu.⁸¹

Abiem (Nr. 2 un Nr. 12) “[*are*] *Asked to*” rādītāja jautājumiem esot daļēji atbilstīgiem, kritērijs nav izpildīts.

4.2.5. “[*are*] *Responded to*” – Individīdi tiek sadzirdēti jeb redz līdzdalības, sniegto priekšlikumu rezultātus

SP: Izglītības iestādē pašpārvaldes ieteikumi tiek ņemti vērā. Pašpārvaldē viedokli iespējams paust, publiski izsakoties, izsakoties personīgās sarunās vai rakstot iesniegumu. Lēmumi tiek pieņemti, ievērojot vairākuma balsu principu. Pašpārvaldes ieteikumi tiek apspriesti ar izglītības iestādes vadību, lemjot par to tālāku realizāciju vai noraidīšanu.

MK: Ministru kabineta kārtības rullis, tā 2. pantā nosakot dokumentus, kādus MK izskata, noteic, ka Ministru kabineta loceklis ir tiesīgs iesniegt dokumentus izskatīšanai Ministru kabineta komisijas sēdē vai Ministru kabineta sēdē, vai, noraidījuma gadījumā, Ministru prezidentam. Ministru kārtības rullis noteic arī kārtību, kādā tiesību aktu projekti iesniedzami izskatīšanai Valsts sekretāru sanāksmē.⁸² *Skatīt arī “[*are*] *Enabled to*” kritēriju.*

Līdzīgi kā aicināšana, arī sadzirdēšana ir divpusēja, un izglītības iestādes personālam, administrācijai ir uzdevums uz klausīt un ņemt vērā jauniešu vēlmes. Jauniešu – kā izglītības iestāžu darba galveno komponenti, kuru dēļ izglītības iestādes ir pastāvošas. Šajā gadījumā izglītības ieguves vietas var uzlūkot kā pakalpojumu sniedzējus, jauniešus – patērētājus, tādā veidā nosakot jauniešu vēlmju uz klausīšanas nozīmīgumu, jēdzīgumu un būtību.

⁸¹ Par projektu “PuMPuRS”. Izgūts no: <http://www.pumpurs.lv/lv/par-projektu> [skatīts 16.05.2021.]

⁸² Latvijas Vēstnesis. (2009). Ministru kabineta 2009. gada 7. aprīļa noteikumi Nr. 300 “Ministru kabineta kārtības rullis”.

Paralēli skolēnu pašpārvaldēm izglītības iestādēs darbojas pedagoģiskā padome, nereti – vecāku padome un/ vai izglītības iestādes padome, kurā, kā nosaka Izglītības likuma 31. pants, darbojas deleģēti pārstāvji no izglītības iestādes personāla, izglītojamo vecāku vai aizbildņu, kā arī izglītojamo vidus.⁸³ Lai pašpārvaldes lēmumi tiktu sadzirdēti un uzklausi, izpildot “[are] Responded to”, skolēnu pašpārvaldes pārstāvjus jāiekļauj izglītības iestādes padomē. Šobrīd Izglītības likums nenosaka proporciju, kādā izglītības iestādes padomes sastāvā jāiekļauj trīs minētās pārstāvju grupas, tādēļ ir rosināmi Izglītības likuma grozījumi, papildinot ar precizējumiem šā likuma 31. pantu. Proporciju trīs pārstāvju grupām padomē būtu jānosaka vienādu.

2020. gada 22. septembrī veicot grozījumus MK 2014. gada 26. maija noteikumos Nr. 265 “Jaunatnes konsultatīvās padomes nolikums”, noteikumu 14. punktā tika nolikts, ka Padomes sēdes ir atklātas, ar iespēju ieinteresētajām personām piedalīties Padomes sēdē.⁸⁴ Šī iemesla dēļ, skolēnu pašpārvaldes pārstāvim vai pārstāvju grupai no izglītības ieguves iestādēm būtu ieteicams sniegt dalību sēdēs, izzinot aktuālākos jautājumus jaunatnes politikas jomā, kā arī iespējami veidojot atgriezenisko saiti ar jaunatnes jomas pārstāvjiem.

Tā, diviem “[are] Responded to” rādītāja jautājumiem esot atbilstīgiem (Nr. 4 un Nr. 9), bet jautājumu Nr. 13 nosakot par nevērtējamu (*skat. nodaļu “Metodoloģija un tēmas izpētes pakāpe”*), kritērijs ir izpildīts.

⁸³ Latvijas Vēstnesis. (1998). Izglītības likums.

⁸⁴ Latvijas Vēstnesis. (2014). Ministru kabineta 2014. gada 26. maija noteikumi Nr. 265 “Jaunatnes konsultatīvās padomes nolikums”.

5. KOPSAVILKUMS UN SECINĀJUMI

“Ikvienas valsts pamats ir tās jaunatnes izglītošana,” tā reiz sacījis grieķu domātājs, kiniķis Sinopes Diogens (412.–323.p.m.ē.), kurš pats varētu tikt pielīdzināts “dupinieckam jauniešiem” – tēlam, kādu nereti jaunieši iztēlojas sabiedrībā. Nenoliedzami, jaunieši tāpat kā visa sabiedrība kopumā ir atšķirīgi un ik dienas sastopas ar šķēršļiem, pēc kā pārvarēšanas top spēcīgāki un varīgāki iesojot pieaugušā dzīvē. Darbs “Jauniešu līdzdalība lēmumu pieņemšanā – skolēnu pašpārvaldes” ir mēģinājums aktualizēt dažas no šādām problēmām, īpaši tās, kas skar jauniešu tiesības būt sadzirdētiem, netapt diskriminētiem un baudīt tiesības piedalīties sev nozīmīgu lēmumu pieņemšanā.

Darbs ar jaunatni ir starpsektoriāla daudzlīmeņu joma, starptautiska, nacionāla, reģionāla, lokāla. Tieši lokālā līmeņa darbs ar jaunatni ir spējīgākais sasniegt jauniešu auditoriju, palīdzēt jauniešiem šķēršļu pārvarēšanā, izglītot un stiprināt jauniešos demokrātiskas valsts vērtības. Izglītība ir tas lauks, kur cilvēkbūtnes gūst pirmo socializēšanās pieredzi, izglītojoties pirmsskolas iestādēs, turpinot ceļu pamatizglītības un vidējās izglītības apgūvē. Tāpat nozīmīgas ir izglītošanās procesā iegūtās teorētiskās zināšanas un mantotās vērtības, labās prakses, veidojot jauniešus par pilntiesīgiem sabiedrības locekļiem, ar pilntiesību saprotot visas tās tiesības, kuras jaunieši iegūst pēc 18 dzīves gadu sasniegšanas.

Šobrīd Latvijā vērojama sabiedrības pasivitāte demokrātiskas valsts veidošanā. Līdzdalība vēlēšanās ar katru reizi sarūk līdz ar uzticību sabiedrības pārstāvjiem, politiķiem (*skat. 2. lpp.*). Tendence neticēt un zināšu trūkums par dažādiem politiskiem veidojumiem – Eiropas Savienību, Saeimu, pašvaldībām, politiskām partijām – novērojami arī jauniešu vidū. IZM veiktā “Latvijas Jauniešu aptauja 2020” rāda, ka Saeimai uzticas vien 27 % jauniešu, bet politiskām partijām uzticas 11 % jauniešu Latvijā, taču gandrīz puse jauniešu, kuri snieguši atbildes IZM aptaujā, nezina gandrīz neko par Eiropas Savienību.⁸⁵ Un šie dati ir pat nedaudz sliktāki nekā valstī kopumā.⁸⁶

Skolēnu pašpārvalde ir demokrātiska un brīvprātīga, skolēnu vēlēta institūcija ar mērķi pilnveidot izglītības iestādes mācību un sabiedrisko dzīvi visās darbības jomās; tā to nosaka VISC.⁸⁷ Ņemot vērā, ka izglītības iestāde ir pirmā socializēšanās un vērtību apguves vieta, skolēnu pašpārvalde ir viens no pirmajiem demokrātisku, vēlētu pārvaldes iekārtu

⁸⁵ Izglītības un zinātnes ministrija. (2021). Izglītības un zinātnes ministrijas “Latvijas Jauniešu aptaujas 2020” rezultāti.

⁸⁶ Ziņu portāls Latvijai LA.LV. (2020). Noskaidrots, cik procenti Latvijas pilsoņu uzticas politiskajām partijām. Izgūts no: <https://www.la.lv/noskaidrots-cik-procenti-latvijas-pilsonu-uzticas-politiskajam-partijam> [skatīts 13.05.2021.]

⁸⁷ VISC. (2021). Atbalsts pašpārvaldēm.

atspoguļojošiem veidojumiem. Lai gan ieteicama un kalpo par IKVD izglītības iestāžu kvalitātes vērtēšanas kritēriju, un tās jēdziens minēts Jaunatnes likumā, Izglītības likumā un Vispārējās izglītības likumā, pašpārvalžu veidošana izglītības iestādēs nav noteikta iestāžu prasība. Līdzīgi pašpārvalžu darbībai, ja tāda izveidota, nav vienota parauga vai nolikuma, kas noteiktu tās darba standartus. Nenoteiktība rada priekšstatu un situāciju, kad pašpārvalde kļūst par “pasākumu rīkošanas aģentūru”; to apstiprina arī darba ietvaros veiktā pašpārvalžu locekļu aptauja. 96,3 % gadījumu Latvijas valsts ģimnāziju pašpārvalžu pārstāvji par pašpārvaldes prioritāto lomu atzīst izklaides pasākumu un sabiedriskās dzīves organizēšanu.

2021. gada sākumā VISC izstrādāja pašpārvalžu metodiskos atbalsta materiālus, kuros noteikti gan pašpārvalžu izveides mērķi un lomas, gan veidoti ieteikumi pašpārvalžu ikdienas darba organizēšanai, grupas saliedēšanai, viedokļu izziņošanai, finanšu plānošanai un citi. Stratēģijā Latvija2030 viens no rīcības virzieniem prioritātē “Inovātīva pārvaldība un sabiedrības līdzdalība” ir “Pilsoniskā izglītība un sociālā integrācija”.⁸⁸ Arī VISC realizētajā projektā Skola2030 sociālā un pilsoniskā mācību joma, līdztekus pilsoniskās līdzdalības prasmēm, noteikta par prioritāti.⁸⁹ Tomēr ieteikumi, neiekļaujot prasības normatīvajos aktos, kā rāda līdzšinējā pašpārvalžu prakse, kas citstarp minēta nodaļā “*Metodoloģija un tēmas izpētes pakāpe*”, ir nepietiekami.

Lai atbildētu uz galveno darbā noteikto izpētes jautājumu “Kā skolēnu pašpārvaldes izglītības iestādēs veicina jauniešu līdzdalību lēmumu pieņemšanā?” un apstiprinātu vai neapstiprinātu darbā izvirzīto hipotēzi, tika izvēlēts Gerija Stokera “CLEAR” modelis, kas nosaka efektīvas līdzdalības kritērijus. Pēc G. Stokera, līdzdalība ir efektīvākā, ja indivīdiem ir pietiekošas zināšanas un resursi līdzdalībai, ja indivīdiem patīk līdzdarboties, ja indivīdiem ir iespējas līdzdarboties, ja indivīdus aicina un indivīdi tiek sadzirdēti. Minētie līdzdalības kritēriji tika pielietoti, lai analizētu pētījuma ietvaros veikto skolēnu pašpārvalžu locekļu aptauju Latvijas valsts ģimnāzijās, uz kuru kopumā atbildes sniedza 107 skolēni. Katrs atsevišķais kritērijs par izpildītu tika uzskatīts tajā gadījumā, ja lielākā daļa konkrētajam “CLEAR” kritērijam attiecināmo jautājumu bijuši atbilstīgi, taču pati līdzdalība par efektīvu tad, ja no pieciem “CLEAR” kritērijiem izpildās vismaz trīs, ievērojot vienkāršā vairākuma principu.

Kā rāda darba 2. pielikumā attēlotā aptaujas analīzes forma, no pieciem “CLEAR” kritērijiem izpildoties trīs kritērijiem, līdzdalība atzīstama par efektīvu. Darba hipotēze ir apstiprinājusies daļēji, jo katras skolēnu pašpārvaldes darbība ir atšķirīgi noteikta vai nenoteikta, kā arī atšķirīgi veikta. Sniedzot atbildi un darbā noteikto izpētes jautājumu un

⁸⁸ Latvijas Republikas Saeima. (2010). Latvijas ilgtspējīgas attīstības stratēģija līdz 2030. gadam.

⁸⁹ Skola2030. Par projektu. Izgūts no: <https://www.skola2030.lv/lv/par-projektu>

skaidrojot hipotēzes daļēju apstiprināšanos, skaidrojamas skolēnu pašpārvalžu stiprās puses un trūkumi.

Skolēnu pašpārvaldē viedokli iespējams paust brīvi, nesaņemot nosodījumu un netiekot diskriminētam. 88,8 % jeb absolūts vairākums aptaujāto pašpārvalžu locekļu skolēnu pašpārvaldē nav saskārušies ar diskrimināciju. 94,4 % aptaujāto iespējas paust viedokli pašpārvaldē, kur 1 – nav nekādu iespēju, bet 5 – ir visas iespējas, novērtējuši ar vismaz 4 ballēm.

Pašpārvaldes sastāva ievēlēšanas kārtība, tāpat kā locekļu atstādināšana no sastāva, visbiežāk ir atklāta un zināma. 90,7 % respondentu ir informēti par pašpārvaldes sasaukuma ievēlēšanas gaitu.

Pašpārvaldes ieteikumi un vēlmes biežāk tiek ņemtas vērā. 5 ballu skalā, kur 1 – vēlmes netiek ņemtas vērā nekad, bet 5 – pašpārvaldes vēlmes un ieteikumi tiek ņemti vērā vienmēr, 77,5 % aptaujāto skolēnu pašpārvalžu locekļu piešķīruši vismaz 4 ballu atzīmi. Tomēr, lūdzot atbildi skaidrot ar papildjautājuma palīdzību, nereti tiek norādīts, ka pašpārvaldē uz tālāku apspriedi ar izglītības iestādes personālu tiek virzīti tādi lēmumi, kurus nolēmis un atbalsta pašpārvaldes prezidents. Apgalvojumam, ka pašpārvaldē tiek pieņemti tādi lēmumi, kurus atbalsta vairākums klātesošo, piekrīt 67 % respondentu.

Nedaudz negatīvāk ir vērtējama ierastā pašpārvaldes hierarhija jeb amatu sadalījums, kā arī pastāvošie nosacījumi kļūt par pašpārvaldes vadītāju vai vadītāja vietnieku. To, ka pašpārvalde darbojas pēc noteikta lomu sadalījuma, kurā ietilpst pašpārvaldes prezidents, prezidenta vietnieks un dažādu nozaru ministrijas, norāda 38 % aptaujāto. 22 % norāda, ka pašpārvaldē galvenās ir divas personas jeb pašpārvaldes prezidents un prezidenta biedrs. 18 % respondentu norāda, ka lomu sadalījums pastāvošs nav vispār, nav noteiktas pat darbības jomas. Atbildību jeb amatu noteikšana pašpārvaldē, to reglamentējot, ir būtiska, jo tā tiek mazināta iespēja nepatiesi pašpārvaldes sastāvā diskriminēt kādu locekli, biedru vai grupu, kas citstarp novērojams respondentu sniegtajās atbildēs. Domājot par ierobežojumu kļūt par pašpārvaldes prezidentu vai prezidenta vietnieku, aptaujas rezultāti liecina, ka gandrīz puse jeb 44,9 % respondentu norādījuši uz ierobežojumu pašpārvaldē ieņemt augstākos amatus, bet 10,3 % – ka pašpārvaldē darbojas tikai vecāko klašu aktīvisti. Šāda iekārta nestimulē līdzdalību.

Darbā tiek atzīts, ka skolēnu dalībai pašpārvaldē ir nepieciešams aicinājums, piemēram, lai pašpārvaldē iesaistītu t.s. neatktīvos jauniešus vai jauniešus ar garīgiem vai fiziski funkcionāliem traucējumiem. Jauniešu viedokļu izzināšanai un informācijas sniegšanai nepieciešams pielietot jauniešu mērķauditorijai atbilstošas informatīvās platformas un pielāgot informācijas saturu, padarīt to vieglāk uztveramu. Visizplatītākā viedokļu izzināšanas forma izglītības iestāžu pašpārvaldēs ir anketēšana, ko norāda 55 % aptaujāto, veicot anketēšanu aptuveni reizi mēnesī vai retāk, reizi mācību semestrī. Lai jauniešus uzrunātu, īpaši attālinātā

darba formāta laikā, izmantojamas grupas sociālajos plašsaziņas tīklus, kā arī dažādas interaktīvās kopstrādes platformas, piemēram, kahoot.com viktorīnas, opin.me viedokļa paušanas platforma, padlet.com siena un citas, neaizmirstot par droša interneta lietošanas nosacījumiem.

To, ka pašpārvaldei ir iespēja saņemt finanšu līdzekļus, norāda 43 % aptaujāto, atzīstot finanšu līdzekļu neesamību par šķērslī pilnvērtīgai pašpārvaldes darbībai.

Ņemot vērā visu augstāk minēto, lai turpmāk uzlabotu skolēnu pašpārvalžu darbu Latvijas izglītības ieguves iestādēs, darba autore iesaka:

1. Nostiprināt pašpārvaldes institūciju izglītības nozares normatīvajos aktos kā nepieciešamību, nevis izvēli, veicot grozījumus Izglītības likumā, kā arī Izglītības likuma 31. pantā nosakot, ka izglītības iestādes padomes sastāvā iestādes personāla, izglītojamo vecāku vai aizbildņu un izglītojamo deleģēti pārstāvji ir pārstāvēti vienādā proporcijā;
2. Izveidot vienotu skolēnu pašpārvalžu nolikuma jeb reglamenta paraugu;
3. Jaunatnes un izglītības nozares politikas plānošanas dokumentos noteikt skaidrus rezultatīvos rādītājus pašpārvalžu monitorēšanai, piemēram, “pašpārvalde izglītības iestādē darbojas pēc tās reglamenta”, “pašpārvaldes deleģēti locekļi piedalās izglītības iestādes padomē”, “pašpārvaldei ir pieejami finanšu līdzekļi”, “pašpārvalde gada laikā iesniedz n projektu skaitu” u.c.;
4. Ikgadējā IZM darba ar jaunatni pašvaldībās apsekojumā iekļaut jautājumu par pašvaldību izglītības iestādēs darbojošām skolēnu pašpārvaldēm;
5. Izmantojot digitālās vides sniegtās iespējas, sadarbībā ar IZM, JSPA un VISC rīkot “Pašpārvalžu mācības” jauniešiem, vēstot jauniešiem par dažādām skolēnu pašpārvaldes lomām, īpašu uzmanību pievēršot projektu izstrādei un īstenošanai, kā arī dažādu ārēju finanšu līdzekļu piesaistei;
6. Izmantojot digitālās vides sniegtās iespējas, sadarbībā ar IZM, JSPA un VISC īstenot “Pašpārvalžu mācības” izglītības iestāžu personālam, skaidrojot pašpārvalžu lomu un dodot iespēju izglītības iestāžu pārstāvjiem apgūt jauniešu auditorijai piemērotus kopstrādes rīkus, īpašu uzmanību pievēršot dažādu, tostarp sociālā riska grupu, jauniešu uzrunāšanai.

IZMANTOTIE INFORMĀCIJAS AVOTI

1. Ansong, David, Okumu, Moses, Kim, Youn Kyoung, Despard, Mathieu, Darfo-Oduro, Raymond, & Small, Eusebius. (2020). Effects of Education Savings Accounts on Student Engagement: Instrumental Variable Analysis. *Global Social Welfare : Research, Policy & Practice*, 7(2), 109-120.
2. Bernhagen, P., & Marsh, M.. (2007). Voting and Protesting: Explaining Citizen Participation in Old and New European Democracies. *Democratization*, 14(1), 44-72, p.54
3. Calvert, M., & Emery, M. (2013). Youth Programs as Builders of Social Capital: New Directions for Youth Development, Number 138.
4. Council of Europe. (2012). Definition And Development Of Human Rights And Popular Sovereignty In Europe. Strasbourg: Council of Europe
5. Council of the European Union. (2020). Taking forward the Strategic Agenda 18-month Programme of the Council (1 July 2020 - 31 December 2021). Retrieved from: <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-8086-2020-REV-1/en/pdf>
6. Dietz, T., Stern, P. C. & National Research Council. (2008). Public Participation in Environmental Assessment and Decision Making. National Academies Press
7. Eesti Rahvusringhääling. (2015). Voting age lowered to 16 in local elections. Retrieved from: <https://news.err.ee/115792/voting-age-lowered-to-16-in-local-elections>
8. Fred Powell. (2001). Victorian Origins, Active Citizenship and Voluntarism. In *The Politics of Social Work* (p. 25). London: SAGE Publications
9. Gupta, D. (2011). *Analyzing public policy: Concepts, tools, and techniques*. (2nd ed.). Washington, D.C.: CQ Press, pp.76-91
10. Hylleberg, R. Votes at 16. Retrieved from: <http://www.cje.org/descargas/cje4965.pdf>
11. International Institute for Democracy and Electoral Assistance. (2016). Voter Turnout Trends around the World. Retrieved from: <https://www.idea.int/sites/default/files/publications/voter-turnout-trends-around-the-world.pdf>
12. Izglītības kvalitātes valsts dienests. (2021). Akreditācija. 1. Pielikums “Vispārējās izglītības iestādes darbības un izglītības programmas īstenošanas kvalitātes vērtējuma līmeņu apraksti”. Izgūts no: <https://ikvd.gov.lv/normativie-akti-un-attistibas-planosanas-dokumenti/akreditacija/>

13. Izglītības kvalitātes valsts dienests. (2021). Akreditācija. Izgūts no: <https://ikvd.gov.lv/normativie-akti-un-attistibas-planosanas-dokumenti/akreditacija/>
14. Izglītības un zinātnes ministrija. (2021). Izglītības un zinātnes ministrijas “Latvijas Jauniešu aptaujas 2020” rezultāti. Izgūts no Izglītības un zinātnes ministrijas arhīva.
15. Jansone, A., Daiktere, I., & Pedagoģijas un psiholoģijas fak. Izglītības zinātņu nod. (2009). Skolēnu pašpārvaldes loma skolas lēmumu pieņemšanā: Maģistra darbs. Rīga: LU Pedagoģijas un psiholoģijas fak. Izglītības zinātņu nod.
16. Jaunatnes starptautisko programmu aģentūra. (2018). Jauniešu labbūtība Baltijas valstīs: Pētījuma kopsavilkums. Izgūts no: http://www.bernulabklajiba.lv/wp-content/uploads/2019/04/Well-being-of-Young-People-in-the-Baltic-States_2018_LAT_Kopsavilkums.pdf
17. Jaunatnes starptautisko programmu aģentūra. (2019). Jauniešu labbūtība valstīs: Pētījuma ziņojums (Latvija). Tiešsaistē: https://youthpitstop.com/app/uploads/2019/02/Well-being-of-Young-People-in-the-Baltic-States_2018_LATVIA.pdf
18. Latvijas Jaunatnes padome. (2015). Jauniešu politiskā līdzdalība Latvijā: Situācijas raksturojums un līdzdalības faktoru (determinantu) analīze. Noslēguma ziņojums. Tiešsaistē: https://ljp.lv/sites/default/files/news/documents/LJP_Jaunie%C5%A1u%20politisk%C4%81%20%C4%ABdzdal%C4%ABba_ExcoloLatvia_2014-2015.pdf
19. Lowndes, V., Pratchett, L., & Stoker, G.. (2006). Diagnosing and Remediating the Failings of Official Participation Schemes: The CLEAR Framework. *Social Policy and Society: A Journal of the Social Policy Association*, 5(2), 281-291.
20. Nieuwelink, H., Dekker, P., Geijsel, F., & Ten Dam, G.. (2016). Democracy always comes first: Adolescents' views on decision-making in everyday life and political democracy. *Journal of Youth Studies*, 19(7), 990-1006.
21. Plutzer, E. (2002). Becoming a Habitual Voter: Inertia, Resources, and Growth in Young Adulthood. *The American Political Science Review*, 96(1), 41-56.
22. Pusaudžu un jauniešu psihoterapijas centrs. (2021). Latvijas pusaudžu un jauniešu mentālā veselība COVID-19 pandēmijas ietekmē. Tiešsaistē: https://61d65e37-01a0-426e-b0f4-fd3a092c2742.filesusr.com/ugd/c25577_acdcb02e4ee440e3b9acc2a0030ada3e.pdf
23. Rozenvalds, J. & Rozenvalde, I. (2014). Cik demokrātiska ir Latvija: Demokrātijas audits 2005-2014 / zinātniskais redaktors Juris Rozenvalds; literārā redaktore Inta Rozenvalde. Rīga: LU Sociālo un politisko pētījumu institūts. Tiešsaistē:

https://www.szf.lu.lv/fileadmin/user_upload/szf_faili/Petnieciba/Demokratijas_audits_2014_kopaa.pdf

24. Rozenvalds, Rozenvalde, Auers, Brande Kehre, Čigāne, Feldhūne, ... Stratēģiskās analīzes komisija. (2005). Cik demokrātiska ir Latvija: Demokrātijas audits / zinātniskais redaktors Juris Rozenvalds; literārā redaktore Inta Rozenvalde; LU Sociālo un politisko pētījumu institūts, Stratēģiskās analīzes komisija
25. Steven E. Barkan. (2004). Explaining Public Support for the Environmental Movement: A Civic Voluntarism Model. *Social Science Quarterly*, 85(4), 913-937.
26. Šteins, M., Kārkliņa, A., & Juridiskā fak. Valststiesību zinātņu kat. (2014). Līdzdalības iespēju tiesiskais regulējums pašvaldību lēmumu pieņemšanas procesos: Bakalaura darbs. Rīga: LU Juridiskā fakultāte, Valststiesību zinātņu katedra
27. Tenis, R., Geste, A., & Pedagoģijas, psiholoģijas un mākslas fak. Izglītības zinātņu nod. (2015). Skolēnu pašpārvaldes loma pilsonisko prasmju veidošanā skolā: Maģistra darbs. Rīga: LU Pedagoģijas, psiholoģijas un mākslas fakultāte. Izglītības zinātņu nodaļa, 54.lpp.
28. Veselības ministrija. (2021). Informatīvais ziņojums “Par nepieciešamajiem pasākumiem 2021. gadam un turpmāk ik gadu, lai samazinātu ilglaicīgu negatīvo ietekmi uz sabiedrības psihisko veselību, ko rada COVID-19 pandēmija”. Tiešsaistē: https://www.vm.gov.lv/sites/vm/files/media_file/vmzin_190121_inf_zin_pshives.pdf
29. Vides aizsardzības un reģionālās attīstības ministrija. (2020). Likumprojekts “Pašvaldību likums”. Tiešsaistē: https://www.varam.gov.lv/sites/varam/files/content/files/Format%C4%ABvo%20aktu%20projekti/Pa%C5%A1vald%C4%ABbu%20jom%C4%81/varamlik_240920_pasvaldibu_likums.pdf
30. Zemīte, V., Kiseļova, R., & Pedagoģijas, psiholoģijas un mākslas fak. Izglītības zinātņu nod. (2011). Skolēnu pašpārvaldes darbības pilnveidošanas iespējas Rīgas vidusskolās: Maģistra darbs. Rīga: LU Pedagoģijas, psiholoģijas un mākslas fakultāte. Izglītības zinātņu nodaļa
31. Ziņu portāls Latvijai LA.LV. (2020). Noskaidrots, cik procenti Latvijas pilsoņu uzticas politiskajām partijām. Izgūts no: <https://www.la.lv/noskaidrots-cik-procenti-latvijas-pilsonu-uzticas-politiskajam-partijam>

Normatīvie akti un Ministru kabineta noteikumi

1. Latvijas Vēstnesis. (1993). Latvijas Republikas Satversme. Tiešsaistē: <https://likumi.lv/ta/id/57980>
2. Latvijas Vēstnesis. (1994). Pašvaldības domes vēlēšanu likums. Tiešsaistē: <https://likumi.lv/ta/id/57839>
3. Latvijas Vēstnesis. (1995). Saeimas vēlēšanu likums. Tiešsaistē: <https://likumi.lv/ta/id/35261>
4. Latvijas Vēstnesis. (1998). Izglītības likums. Tiešsaistē: <https://likumi.lv/ta/id/50759>
5. Latvijas Vēstnesis. (1999). Vispārējās izglītības likums. Tiešsaistē: <https://likumi.lv/ta/id/20243>
6. Latvijas Vēstnesis. (2008). Jaunatnes likums. Tiešsaistē: <https://likumi.lv/ta/id/175920>
7. Latvijas Vēstnesis. (2008). Ministru kabineta iekārtas likums. Tiešsaistē: <https://likumi.lv/ta/id/175919>
8. Latvijas Vēstnesis. (2009). Ministru kabineta 2009. gada 25. augusta noteikumi Nr. 970 “Sabiedrības līdzdalības kārtība attīstības plānošanas procesā”. Tiešsaistē: <https://likumi.lv/ta/id/197033>
9. Latvijas Vēstnesis. (2009). Ministru kabineta 2009. gada 7. aprīļa noteikumi Nr. 300 “Ministru kabineta kārtības rullis”. Tiešsaistē: <https://likumi.lv/ta/id/190612>
10. Latvijas Vēstnesis. (2012). Ministru kabineta 2012. gada 11. decembra noteikumi Nr. 863 “Jaunatnes starptautisko programmu aģentūras nolikums”. Tiešsaistē: <https://likumi.lv/ta/id/253730>
11. Latvijas Vēstnesis. (2014). Ministru kabineta 2014. gada 26. maija noteikumi Nr. 265 “Jaunatnes konsultatīvās padomes nolikums”. Tiešsaistē: <https://likumi.lv/ta/id/266624>
12. Latvijas Vēstnesis. (2016). Ministru kabineta 2016. gada 14. aprīļa rīkojums Nr. 256 “Par Jaunatnes politikas īstenošanas plānu 2016.–2020. gadam”. Tiešsaistē: <https://likumi.lv/ta/id/281546>
13. Latvijas Vēstnesis. (2020). Ministru kabineta 2020. gada 6. oktobra noteikumi Nr. 618 “Izglītības iestāžu, eksaminācijas centru, citu Izglītības likumā noteiktu institūciju un izglītības programmu akreditācijas un izglītības iestāžu vadītāju profesionālās darbības novērtēšanas kārtība”. Tiešsaistē: <https://likumi.lv/ta/id/317820>

Politikas plānošanas dokumenti un ar tiem saistītie dokumenti

1. Eiropas Savienības Oficiālais Vēstnesis. (2018). Eiropas Savienības Padomes un Padomē sanākušo dalībvalstu valdību pārstāvju rezolūcija par regulējumu Eiropas sadarbībai jaunatnes jomā: Eiropas Savienības Jaunatnes stratēģija 2019.–2027. gadam. Tiešsaistē: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LV/TXT/?uri=CELEX%3A42018Y1218%2801%29>
2. Izglītības un zinātnes ministrija. (2019). Jaunatnes politikas īstenošanas plāna 2016.-2020. gadam starpposma izvērtējums. Tiešsaistē: http://jaunatneslietas.lv/sites/default/files/2019-12/IZM_JPIP_Vidusposma_izv%C4%93rt%C4%93jums_2019.pdf
3. Izglītības un zinātnes ministrija. (2021). Jaunatnes politikas pamatnostādnes 2021.-2027. gadam. Projekts. Tiešsaistē: <https://www.izm.gov.lv/lv/jaunatnes-politikas-pamatnostadnes-2021-2027-gadam>
4. Izglītības un zinātnes ministrija. (2021). Jaunatnes politikas valsts programma 2021.-2023. gadam. Projekts. Tiešsaistē: <https://www.izm.gov.lv/lv/media/7091/download>
5. Latvijas Republikas Saeima. (2010). Latvijas ilgtspējīgas attīstības stratēģija līdz 2030. gadam. Tiešsaistē: https://www.pkc.gov.lv/sites/default/files/inline-files/Latvija_2030_6.pdf

Interneta resursi

1. Centrālā vēlēšanu komisija. Saeimas vēlēšanas. Izgūts no: <https://www.cvk.lv/lv/velesanas/saeimas-velesanas>
2. Izglītības un zinātnes ministrija. (2021). Jaunieši saņems atbalstu Covid-19 pandēmijas radīto seku mazināšanai. Izgūts no: <https://www.izm.gov.lv/lv/jaunums/jauniesi-sanems-atbalstu-covid-19-pandemijas-radito-seku-mazinasanai>
3. Izglītības un zinātnes ministrija. Eiropas Jaunatnes dialogs. Izgūts no: <http://jaunatneslietas.lv/content/eiropas-jaunatnes-dialogs>
4. Nacionālā Enciklopēdija. (2021). Latvijas Republikas Satversme. J. Pleps, D. Plepa. Izgūts no: <https://enciklopedija.lv/skirklis/100866-Latvijas-Republikas-Satversme>
5. Skola2030. Par projektu. Izgūts no: <https://www.skola2030.lv/lv/par-projektu>
6. Valsts izglītības satura centrs. (2021). Atbalsts pašpārvaldēm. Izgūts no: <https://www.visc.gov.lv/lv/atbalsts-pasparvaldem>

PIELIKUMI

1. pielikums

Skolēnu pašpārvalžu aptauja Latvijas valsts ģimnāzijās

1. Lūdzu, 5 (piecu) ballu skalā novērtējiet savas iespējas izteikt viedokli pašpārvaldē, kur 1 – nav nekādu iespēju, bet 5 – ir visas iespējas izteikt viedokli pašpārvaldē!

1.1. Lūdzu, paskaidrojiet, kādēļ savām iespējām izteikt viedokli pašpārvaldē esat devis (-usi) šādu vērtējumu!

2. Lūdzu, norādiet veidus un formas, kā pašpārvalde izzina jauniešu viedokli izglītības iestādē (anketēšana, debates, citi viedokļu izzināšanas rīki)! Cik bieži tas notiek (reizi nedēļā, reizi mēnesī, reizi semestrī, reizi gadā utt.)?

3. Vai, izsakot viedokli skolēnu pašpārvaldē, esat izjutis (-usi) vai novērojis (-usi) diskrimināciju?

- Nē, neesmu ne novērojis, ne izjutis
- Jā, dzimuma vai dzimtes dēļ
- Jā, mantiskā stāvokļa dēļ
- Jā, seksualitātes dēļ
- Jā, dzīvesvietas dēļ
- Jā, veselības stāvokļa dēļ
- Jā, etniskās izcelsmes vai valodas lietojuma dēļ
- Jā, politiskās pārliecības dēļ
- Jā, reliģiskās pārliecības dēļ
- Jā, ādas krāsas vai rases dēļ
- Cits...

3.1. Lūdzu, paskaidrojiet, kādos apstākļos un ar kādu diskrimināciju esat saskāries (-usies) skolēnu pašpārvaldē! Vai tā tikusi vērsta pret Jums?

4. Lūdzu, 5 (piecu) ballu skalā novērtējiet, cik lielā mērā skolēnu pašpārvaldes vēlmes un ieteikumi tiek ņemti vērā, kur 1 – netiek ņemti vērā nekad, bet 5 – pašpārvaldes vēlmes un ieteikumi vērā tiek ņemti vienmēr!

4.1. Lūdzu, paskaidrojiet, kādēļ pašpārvaldes vēlmju un ieteikumu ņemšanu vērā esat novērtējis (-usi) šādi! Miniet piemērus!

5. Lūdzu, atzīmējiet, kurām no šīm darbības jomām Jūs vislielākā mērā attiecinātu pašpārvaldes darbību! (var būt vairākas atbildes)

- Izglītības iestādē nozīmīgu lēmumu pieņemšana mācību un/ vai audzināšanas darbā
- Izklaides pasākumu un sabiedriskās dzīves organizēšana
- Skolēnu dažādu interešu pārstāvēšana un prezentēšana izglītības iestādes vadībai
- Atbalsts saviem skolas biedriem skolas kā draudzīgas vides veicināšanā
- Vidutāja loma starp skolēniem, skolotājiem un skolas administrāciju
- Dažādu projektu ideju izstrāde, pieteikumu sagatavošana un īstenošana
- Izglītības iestādes vārda popularizēšana un pārstāvēšana savas pašvaldības un starpnovadu līmenī
- Cits...

6. Lūdzu, atzīmējiet, vai ir noteikts sliekšnis, sākot no kuras klases skolēniem iespējams kļūt par pašpārvaldes vadītāju vai vadītāja vietnieku!

- Jā, ir noteikts sliekšnis, kad iespējams kļūt par pašpārvaldes vadītāju un/vai vadītāja vietnieku
- Kļūt par pašpārvaldes vadītāju un/vai vietnieku ir iespēja visu klašu skolēniem
- Skolēnu pašpārvaldē darbojas tikai vecāko klašu izglītības iestādes aktīvisti
- Cits...

7. Vai Jūs esat informēts par kārtību, kādā tiek ievēlēts skolēnu pašpārvaldes kārtējais sasaukums?

- Jā
- Nē

7.1. Ja esat informēts par skolēnu pašpārvaldes sasaukuma ievēlēšanas kārtību, lūdzu, paskaidrojiet, kā norisinās pašpārvaldes sastāva atlase!

8. Vai no darba pašpārvaldes sastāvā iespējams atstādināt (izslēgt no pašpārvaldes)?

- Jā
- Nē
- Nezinu

8.1. Ja no darba pašpārvaldes sastāvā iespējams locekli atstādināt (izslēgt), lūdzu, miniet gadījumus, kādos skolēnu pašpārvaldes loceklis var tikt izslēgts no tās sastāva!

9. Lūdzu, novērtējiet lēmumu pieņemšanas pašpārvaldē kārtību, izvēloties piemērotākos apgalvojumus! (var būt vairākas atbildes)

- Katram skolēnam ir iespējas izteikt savu viedokli skolēnu pašpārvaldē publiski
- Katram skolēnam ir iespējas izteikt savu viedokli skolēnu pašpārvaldē privāti vai rakstot iesniegumu pašpārvaldes vadītājam/ locekļiem
- Skolēnu pašpārvaldē katras klases viedokli pārstāv viena persona vai personu grupa
- Pašpārvaldē lēmumi tiek pieņemti tādi, kādus atbalsta vairākums klātesošo
- Pašpārvaldē pieņem tikai tādus lēmumus, kādus atbalsta pašpārvaldes locekļi, nevis visi klātesošie
- Ja kādai personai ir pretenzijas, taču pārējie lēmumam piekrīt, pretenzijas netiks uzklautas
- Pašpārvalde nepieņem lēmumus – to dara izglītības iestādes personāls/ direktors
- Ja kādai personai izglītības iestādē radušās problēmas, iestādes personāls/ direktors tās uzklausa
- Ne pašpārvalde, ne izglītības iestādes personāls/ direktors viedokļus neuzklausa
- Cits...

10. Lūdzu, norādiet trīs Eiropas Jaunatnes mērķus 2019–2027, kurus pašpārvaldes darbībā šobrīd uzskatāt par vissvarīgākajiem!

- Nr.1 Eiropas Savienības saikne ar jaunatni
- Nr.2 Dzimumu līdztiesība
- Nr.3 Iekļaujoša sabiedrība
- Nr.4 Informācija un konstruktīvs dialogs
- Nr.5 Garīgā veselība un labklājība
- Nr.6 Lauku jauniešu attīstības veicināšana
- Nr.7 Kvalitatīva nodarbinātība visiem
- Nr.8 Kvalitatīva mācīšanās
- Nr.9 Telpa un līdzdalība visiem
- Nr.10 Ilgtspējīga zaļā Eiropa
- Nr.11 Jaunatnes organizācijas un Eiropas programmas

11. Vai pašpārvaldei ir savs budžets (piešķirti finanšu līdzekļi)?

- Jā
- Nē
- Nezinu

12. Lūdzu, miniet, kādas personas Jūsu izglītības iestādē uzrauga vai sniedz padomus skolēnu pašpārvaldes darbā (piem., kāds noteikts skolas mācībspēks, skolas direktors, pašvaldības pašpārvalžu konsultants utt.)!

13. Kāds ir skolēnu pašpārvaldes pieņemto lēmumu vai ierosinājumu mehānisms? Kur nonāk skolēnu pašpārvaldes lēmumi, iniciatīvas?

14. Lūdzu, raksturojiet skolēnu pašpārvaldes hierarhiju Jūsu izglītības iestādē! Kāds ir pašpārvaldes locekļu lomu sadalījums, ar ko viņi nodarbojas? Vai tas ir reglamentēts?

15. Kāds ir viena pašpārvaldes kārtējā sasaukuma darbošanās ilgums?

- Aptuveni viens mācību semestris
- Aptuveni viens mācību gads
- Vairāk nekā viens mācību gads
- Kā kuru reizi
- Nezinu

Skolēnu pašpārvalžu aptaujas Latvijas valsts ģimnāzijās analīzes forma pēc Gerija Stokera “CLEAR” modeļa efektīvas līdzdalības kritērijiem

Krāsu apzīmējumi norāda uz to, vai un kā respondentu atbildes anketā vērtējamās kā atbilstīgas, daļēji atbilstīgas vai neatbilstīgas attiecīgiem Gerija Stokera “CLEAR” modeļa kritērijiem. Apzīmējumi: zaļš – izpildīts, atbilstīgs, dzeltens – izpildīts daļēji, daļēji atbilstīgs, sarkans – nav izpildīts vai nav atbilstīgs, pelēks – nav attiecināms (izņēmuma gadījums, *skat. “Metodoloģija un tēmas izpētes pakāpe”*).

Skolēnu pašpārvalžu aptaujas jautājuma numurs	Jautājuma teksts
“Can do” – Individīdi to var darīt jeb indivīdiem ir zināšanas un resursi līdzdalībai	
Nr. 6	Lūdzu, atzīmējiet, vai ir noteikts sliekšnis, sākot no kuras klases skolēniem iespējams kļūt par pašpārvaldes vadītāju vai vadītāja vietnieku!
Nr. 7	Vai Jūs esat informēts par kārtību, kādā tiek ievēlēts skolēnu pašpārvaldes kārtējais sasaukums?
Nr. 8	Vai no darba pašpārvaldes sastāvā iespējams atstādināt (izslēgt no pašpārvaldes)?
“Like to” – Individīdiem patīk līdzdarboties jeb indivīdi izjūt piesaisti kādam jautājumam vai grupai	
Nr. 5	Lūdzu, atzīmējiet, kurām no šīm darbības jomām Jūs vislielākā mērā attiecinātu pašpārvaldes darbību!
Nr. 10	Lūdzu, norādiet trīs Eiropas Jaunatnes mērķus 2019–2027, kurus pašpārvaldes darbībā šobrīd uzskatāt par vissvarīgākajiem!
“[are] Enabled to” – Individīdiem ir iespējas līdzdarboties	
Nr. 1	Lūdzu, 5 (piecu) ballu skalā novērtējiet savas iespējas izteikt viedokli pašpārvaldē!
Nr. 3	Vai, izsakot viedokli skolēnu pašpārvaldē, esat izjutis (-usi) vai novērojis (-usi) diskrimināciju?
Nr. 11	Vai pašpārvaldei ir savs budžets (piešķirti finanšu līdzekļi)?
Nr. 14	Lūdzu, raksturojiet skolēnu pašpārvaldes hierarhiju Jūsu izglītības iestādē! Kāds ir pašpārvaldes locekļu lomu sadalījums, ar ko viņi nodarbojas? Vai tas ir reglamentēts?
Nr. 15	Kāds ir viena pašpārvaldes kārtējā sasaukuma darbošanās ilgums?
“[are] Asked to” – Individīdi ir aicināti līdzdarboties jeb dažādu līmeņu pārvaldes iestādes un nevalstiskās kustības indivīdus līdzdarbībā iesaista	
Nr. 2	Lūdzu, norādiet veidus un formas, kā pašpārvalde izzina jauniešu viedokli izglītības iestādē (anketēšana, debates, citi viedokļu izzināšanas rīki)! Cik bieži tas notiek (reizi nedēļā, reizi mēnesī, reizi semestrī, reizi gadā utt.)?
Nr. 12	Lūdzu, miniet, kādas personas Jūsu izglītības iestādē uzrauga vai sniedz padomus skolēnu pašpārvaldes darbā (piem., kāds noteikts skolas mācībspēks, skolas direktors, pašvaldības pašpārvalžu konsultants utt.)!

Skolēnu pašpārvalžu aptaujas jautājuma numurs	Jautājuma teksts
“[are] Responded to” – Individīdi tiek sadzirdēti jeb redz līdzdalības, sniegto priekšlikumu rezultātus	
Nr. 4	Lūdzu, 5 (piecu) ballu skalā novērtējiet, cik lielā mērā skolēnu pašpārvaldes vēlmes un ieteikumi tiek ņemti vērā!
Nr. 9	Lūdzu, novērtējiet lēmumu pieņemšanas pašpārvaldē kārtību, izvēloties piemērotākos apgalvojumus!
Nr. 13	Kāds ir skolēnu pašpārvaldes pieņemto lēmumu vai ierosinājumu mehānisms? Kur nonāk skolēnu pašpārvaldes lēmumi, iniciatīvas?

Bakalaura darbs „Jauniešu līdzdalība lēmumu pieņemšanā — skolēnu pašpārvaldes”
izstrādāts LU Sociālo zinātņu fakultātē.

Ar savu parakstu apliecinu, ka pētījums veikts patstāvīgi, izmantoti tikai tajā norādītie
informācijas avoti un iesniegtā darba elektroniskā kopija atbilst izdrukai.

Darba apjoms (no ievada līdz secinājumiem ieskaitot) ir 108 247 rakstzīmes (ieskaitot
intervālus, bet neieskaitot zemsvītras atsauces).

Autors: _____ Katrīna Ruzaiķe
(paraksts)

Rekomendēju/nerekomendēju darbu aizstāvēšanai.

Vadītāja: pasniedzēja Laura Antaina _____
(paraksts)

21.05.2021.

Recenzents: pasniedzēja Aleksandra Kjakste _____
(paraksts)

Darbs iesniegts Politikas zinātnes nodaļā 21.05.2021.

Dekāna pilnvarotā persona: metodiķe Inga Poļaka _____
(paraksts)

Darbs aizstāvēts bakalaura gala pārbaudījuma komisijas sēdē

_____. prot.Nr. _____

Komisijas sekretāre: _____